

BEKÖSZÖNTŐ

Lecturi salutem!

Két esztendővel ezelőtt dr. Vékás Lajos professzor úr írt beköszöntőt a *Polgári jogi kodifikáció* címmel útjára indult sorozathoz. A kiadvány hamar népszerűvé vált az Olvasók körében és tekintélyes olvasótáborot toborzott. Ez a siker is bátorította a Kiadót akkor, amikor most egy új, kodifikációs témájú periodika elindítását határozta el.

A *Büntetőjogi Kodifikáció* ezzel a számmal mutatkozik be. Illő azonban, hogy röviden szóljunk az előzményekről is.

Dr. Dávid Ibolya igazságügy-miniszter új Büntető Törvénykönyv előkészítését határozta el. A hatályos anyagi büntetőjog felülvizsgálatára és az új törvény kidolgozására bizottságot kért fel, amely az alakuló ülését 2001. március 14-én tartotta. Miniszter Asszonynak a Bizottság alakuló ülésén mondott beszédét ebben a számban olvashatják. Ebből kitűnik, hogy a Bizottságot arra kérte fel, hogy előbb az új törvény koncepcióját alakítsa ki, majd a rendszeres törvényelőkészítő munkálatok elvégzése után készítse el a Büntető Törvénykönyv tervezetét. A koncepció elkészítése ennek az évnek a végére várható, a törvény szövegtervezetének az elkészítése azonban még több éves munkának ígérkezik. A Bizottság tagjai személyes felkérés alapján vesznek részt a munkában. A Bizottságban jelen vannak a büntetőjog elméleti és gyakorlati művelői.

A Kiadó a *Büntetőjogi Kodifikáció* szerkesztőbizottságát a Kodifikációs Bizottság tagjai közül kérte fel. A címlapra Szent István király kézjegyét tettük, amelynek az eredetije a Tihanyi Apátság alapító levelén látható. Köszönettel tartozunk a Pannonhalmi Főapátságnak azért, hogy a kézjegy használatát részünkre engedélyezte. Szent István személyét, művét és szellemét idézzük ezzel, amikor a magyar államiság millenniumi esztendejében megemlékezünk az első magyar büntető törvényhozóról. Az ő dekrétumai rendelkeztek először az élet, a vagyon, az egyház és az állam büntetőjogi védelméről.

A Bizottságnak az a törekvése, hogy jó tervezet elkészítésével zárja a munkáját. De mikor mondhatjuk azt, hogy jó egy tervezet? Erre többféle válasz adható. Talán akkor, ha készítői becsben tartják mindazt, ami a hazai jogfejlődés maradandó értéke, ha megtartják a magyar büntetőjog olyan jellemző intézményeit, amelyek a gyakorlati jogalkalmazás próbáját kiállva igazolták alkalmasságukat, ha tekintettel vannak a hazai és a külföldi jogi irodalom legújabb gondolataira, ha tanulmányozzák a bennünket körülvevő országok törvénykönyveit, a régebbieket is, de főként az újabb kodifikációk eredményeit, az ENSZ és az Európa Tanács emberi jogi egyezményeit, a bűnmegelőzésre és a bűnelkövetőkkel való bánásmódra vonatkozó ajánlásait, az Európai Unió büntetőjogot érintő aktusait, ha figyelemmel vannak a bűnözés és a büntető jogalkalmazás alakulására, a nemzetközi összehasonlításból adódó következtetésekre és ezzel még nem is értünk el a figyelembe veendő szempontok és követelmények végére.

A büntetőjog a jogrendszer egyik meghatározó ágazata, tilalmaival és parancsaival közrehat az állampolgári szabadság biztosításában, határainak a megvonásában. Aligha eshetünk túlzásba, ha az új Büntető Törvénykönyv előkészítésének a fontosságát hangsúlyozzuk. Ugy gondoljuk, hogy ennek a nagyszabású vállalkozásnak a sikere annál biztosabb, minél többen vállalnak részt az erre hivatottak közül a megvalósításában. Szeretnénk azt elérni, hogy a büntetőjog megújítása valóságos szakmai mozgalom keretében menjen végbe, amelyben részt vesznek a büntetőjog elméletének a művelői, a jogi egyetemek tanárai, a büntetőjog gyakorlati alkalmazói, bírák, ügyészek, védők, vizsgálók, a miniszteriális szféra jogászai.

És különösképpen fordulunk az ifjú jogásznemzedékhez, az ifjú bírákhoz, ügyészekhez, ügyvédjelöltekhez, doktoranduszokhoz, személyükben és szakmai szervezeteikhez is. Miként az idősebb nemzedék joggal hivatkozhat az élettapasztalatára, a kor előrehaladtával öregbedő bölcsességre, akként az ifjú nemzedék az új iránti nyitottsága, fogékonysága folytán és a tanulmányai során szerzett korszerűbb ismeretanyag birtokában lehet hivatott formálójá, alakítója a jövő büntetőjogának.

A tapasztalat azt mutatja, hogy új büntető kódex előkészítése idején megélénkül a büntetőjog tudományos művelése, hiszen a kodifikátornak minden kérdésben állást kell foglalnia, akár megtartja azt, ami a hatályos jogban erre érdemes, akár új megoldásokat keres, és a büntetőjog tudományának mindig fontos célkitűzése volt, hogy formáló, alakító hatással legyen a jogalkotásra.

A folyóiratban közzé kívánjuk tenni a büntetőjogi kodifikáció elméleti megalapozása keretében készült tanulmányokat, illetve azok részeit, a jogalkalmazási gyakorlatban felmerült problémákról szóló írásokat, amelyek jogalkotási igényeket, javaslatokat fogalmaznak meg, továbbá az ezekhez kapcsolódó vitacikkek. Tájékoztatni kívánjuk az Olvasót a kodifikációs bizottság üléseiről. Helyet kívánunk biztosítani a külföldi büntető törvényhozásról tudósító írásoknak. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk folyamatában fontos szerepet játszó jogharmonizáció követelményeiről és eredményeiről is számot kívánunk adni. Az új kódex előkészítése szempontjából jelentős jogirodalmi ismertetőket is közzé fogunk tenni.

A *Büntetőjogi Kodifikáció* az indulás esztendejében két alkalommal fog megjelenni, azt követően pedig évente négyszer. Reméljük, hogy folyóiratunk felkelti a szakértő közönség érdeklődését, és reméljük, hogy Önök közül mind többen lesznek a folyóirat olvasói és szerzői.

Dr. Györgyi Kálmán

TANULMÁNYOK

DR. DÁVID IBOLYA IGAZSÁGÜGY-MINISZTER ASSZONY BESZÉDE

(Elhangzott a Büntető Törvénykönyv átfogó felülvizsgálatának előkészítésére alakult Bizottság alakuló ülésén 2001. március 14-én 10 órakor az Igazságügyi Minisztériumban.)

Hölgyeim és Uraim!

Köszöntöm Önöket, a Büntető Törvénykönyv átfogó felülvizsgálatának előkészítésére alakult Bizottság tagjait. Örülök annak, hogy eljöttek, örülök annak, hogy elfogadták a felkérésem.

Köszöntöm az Államtitkár Urakat, Főcsoportfőnök Urat, Miniszteri Biztos Urat, a minisztériumi Munkatársakat.

Ahogy ezt az Önöknek küldött felkérő levél is tartalmazza, a Kormány szükségesnek és időszerűnek tartja a Büntető Törvénykönyv átfogó felülvizsgálatát. Ennek az előkészítésére Bizottság létrehozását határoztam el.

A Bizottság feladata és létrehozásának célja

A Bizottság feladatának azt gondolom, és erre irányult az Önöknek küldött felkérés, hogy alakítsák ki az új kódex koncepcióját. Ebbe a koncepcióba a magam részéről beleértem egyrészt az alapvető kriminálpolitikai kérdésekben való állásfoglalást, másrészt pedig a kodifikációs szerkezet és technika lényeges kérdéseit is.

A koncepció kialakítása – elképzelésem szerint – ennek az évnek a végéig lehetséges feladatnak tűnik.

Van olyan felfogás, amely a törvény-előkészítés feladatát úgy fogja fel, hogy rögtön az első paragrafusnál kell elkezdeni és a tollat csak a hatályba-léptető paragrafusnál kell letenni. Ez akkor alkalmazható módszer, ha már egészében és részleteiben is tisztázott az, hogy a törvénynek mit kell tartalmaznia. A büntető-kódex előkészítésénél nem kerülhet meg a koncepció kialakítása.

A koncepció kialakítása azonban az új kódex előkészítésének csak az első lépcsője. Kíváncsún tartanám, hogy a Bizottság a további munkálatok fő irányát is meghatározza. Én azt szeretném, ha ez a Bizottság ezt követően is tovább folytathatná a munkát.

1974-ben a koncepció úgy készült, hogy megírták a Minisztériumban, jóváhagyták a pártközpontban és ez az anyag határozta meg a kodifikációs munkálatok irányát és kereteit. Én a Bizottságot kérem arra, hogy a koncepciót dolgozza ki.

Miért kell új Büntető Törvénykönyv?

Büntetőjogunk jelen állapotának a megítélésében megoszlanak a vélemények. Van, aki úgy véli, hogy az elmúlt évtized szaporos módosításai és kiegészítései révén sikerült a

viszonyok gyors átalakulásához rugalmasan igazodó büntetőjogi rendszert kialakítani, míg mások a számos és gyakori módosításban a jogbiztonságot veszélyeztető terhet látnak.

Ebben a vitában most nem szeretnék döntőbíróként fellépni. Azt mégis el kell mondanom, hogy az 1979. július 1-jén hatályba lépett Btk.-t a mai napig a törvényhozás 47 esetben, alkotmánybírói határozat pedig 9 esetben érintette, összesen 778 törvényhely tekintetében.

117 rendelkezést helyeztek hatályon kívül,
473 rendelkezést módosítottak és
188 új rendelkezést iktattak a törvénybe.

Én úgy vélem, hogy a Büntető Törvénykönyv a maga számos módosításával, korrekciójával, kiegészítésével egészében megfelelő büntetőjogi védelmet képes biztosítani társadalmunk alapvető érdekeinek és értékeinek. Nincsen ezért kodifikációs szükséghelyzet.

Arra talán nem ez az alkalom a legmegfelelőbb, hogy az 1978. évi IV. törvényben testet öltött kodifikációs teljesítményt átfogóan értékeljük. Annyit azonban bizonyosan megállapíthatunk, hogy a kódexnek a büntetőjogi felelősség feltételeire és módoszataira vonatkozó rendelkezései (az ún. dogmatikai apparátus) időtállóan bizonyult és a törvény egyéb részei is elég jól viselték a – helyenként igen jelentős – átalakításokat is. Egyes helyeken persze csaknem egészen újra kellett írni a törvényt. Elég, ha az állam elleni bűncselekményekre vagy a gazdasági bűncselekményekre gondolunk.

A nagyszámú módosítás óhatatlanul megbontotta a kódex belső egyensúlyát, a szankciórendszer harmóniáját, a büntetési tételek egymáshoz való viszonyát, az egymást követő módosítások esetenként eltérő elképzelések jegyében születtek meg.

Az elmúlt évtizedben végbevitt változtatások egy egyéges szemléleten alapuló felülvizsgálatot indokolnak.

Összefoglalva: van működőképes anyagi büntetőjogi törvénykönyvünk, de indokolt, hogy legyen egy újabb és jobb.

A kódex előkészítésének szervezete

A tapasztalat azt mutatja, hogy egy kódex előkészületei többféle szervezeti formában valósulhatnak meg.

A magyar büntetőjog első kodifikációs kísérletei az Országgyűlés által kiküldött deputációkhoz kapcsolódnak. Így készült el az 1795. évi, az 1827. évi és az 1843. évi javaslat is.

A kiegyezést követően az anyagi jogi kodifikáció előkészítésére előbb Csatsko Imre, majd Csemegi Károly ka-

pött megbízást. Az 1878. évi Büntető Törvénykönyv alapját képező tervezet és javaslat (az indokolással együtt) egyedül Csemegi műve. Ez az idén 175 éve született nagy kodifikátor példa nélküli teljesítménye.

A már a kódex hatályba lépését követő első évtized végén megfogalmazódott reformkövetelésekhez fűződő munkálatok egy-egy kiemelkedő büntetőjogász nevéhez kapcsolódtak. Hadd idézzem fel itt Schédius Lajos curiai bíró, Angyal Pál, Balogh Jenő és Finkey Ferenc egyetemi tanárok nevét. Az első világháborút közvetlenül megelőzően a Btk. revízióját is célul tűzték ki. A szerkesztőbizottság elnöke Vavrik Béla curiai másodelnök volt, a tagjai Angyal Pál, Edvi Illés Károly és Finkey Ferenc mellett Bernolák Sándor.

A háború utáni időszakban 1953-ban kormánybizottságot állítottak fel a kodifikáció előkészítésére. Az elkészült tervezet 1960-ban kormányhatározattal bocsátották nyilvános vitára.

Az 1978. évi Btk. előkészítésében közreműködött bizottságokat az igazságügy-miniszter kérte fel. Ennél működött egy Koordinációs Bizottság (ez volt az ún. főbizottság) és egy kodifikációs bizottság, amelyhez kötődött nagyszámú ún. munka-bizottság.

Megjegyzem, hogy igazságügy-miniszteri felkérés alapján végezte munkáját 1991-től az új büntetőeljárás törvény koncepcióját kidolgozó, majd 1994-től a Be.-t megszerkesztő bizottság.

A jelenleg folyó nagyszabású kodifikációs munkálatok közül kormánybizottság végzi a polgári jogi kodifikáció előkészítését [1050/1998. (IV. 24.) Korm. sz. határozat].

Úgy gondolom, hogy az anyagi büntetőjogi kodifikáció előkészítésének a célszerű szervezeti kereteit az igazságügy-miniszter alakíthatja ki.

A Bizottság felkérésének a célja elsősorban az, hogy a hazai szakmai elit neves képviselőit bekapcsolja az új Btk. előkészítésébe és megnyerje őket ennek a fontos vállalkozásnak a segítésére, támogatására.

Szeretném, ha az Önök személyes kisugárzása a szakma köreiben felkeltene az érdeklődést és a támogatás készségét a büntetőjog megújítására irányuló törekvések iránt.

A Bizottságban jelen vannak a bírói, az ügyészi, a vizsgálói, a bűnügyi védői kar jeles képviselői, a Belügyminisztérium és az Igazságügyi Minisztérium vezető munkatársai, az egyetemi tanári kar több meghatározó személyisége.

A Bizottság elnökének Györgyi Kálmánt kértem fel, ő most az Igazságügyi Minisztériumban miniszteri biztos. A Bizottság társelnöki tisztére Nagy Ferenc professzor urat kértem fel és nagyon örülök annak, hogy ezt elvállalta.

Ennek a Bizottságnak ekként 15 tagja van. Elképzelésem szerint a Bizottság feladata az lesz, hogy megvitassa az előkészített anyagokat és állást foglaljon elvi kérdésekben. A Bizottság elé kerülő anyagokat egy szűkebb körű szerkesztőbizottság készítené elő, amelyben a Büntetőjogi Kodifikációs Főosztály munkatársai: Kara Ákos, Pázsit Veronika, valamint Kiss Zsigmond nyugalmazott legfelsőbb bírósági tanácselnök és Wiener A. Imre professzor úr, valamint a Bizottság elnöke és társelnöke vennének részt.

Engedjék meg, hogy megköszönjem a Bizottság felkérésére és összehívására vonatkozó levelem szíves és készséges fogadtatását, azt, hogy felkérésemet elfogadták és részt vállaltak ennek a nagyszabású törvényhozási vállalkozásnak a munkálataiban.

Várakozással tekintek minisztériumi munkatársaim közreműködése elé.

Hadd szóljak ezzel összefüggésben egy személyes el-

ményemről. Talán emlékezni fognak arra, hogy miniszteri működésem megkezdése alkalmával „minőségi törvényalkotói” munkát ígértem.

Minap ajánlották a figyelmembe azt, hogy Vámbéry Rusztem az 1913-ban megjelent anyagi jogi tankönyvébe a következő ajánló sorokat írta:

„A magyar királyi igazságügyminisztérium törvényelőkészítő ügyosztályának igaz nagyrabecsüléssel és baráti szeretettel

a szerző.”

Vajha ilyen ajánlással jelenhetne meg ma is valamely neves professzorunk tankönyve!

Töreksem arra, hogy a Minisztérium kodifikációs munkája legyen igényes, legyen magas színvonalú és nyerve el a társadalom és a jogtudomány embereinek az elismerését is.

A Bizottság tagjainak a felkérése: személyes jellegű

A felkérések a büntetőjog kiváló szakembereinek szólnak és nem intézményeknek vagy hatóságoknak.

Azt szeretném, ha a Bizottság tagjai a maguk véleményét, álláspontját képviselnék. A felkérésekben mindazonáltal arányosságra törekedtem a büntetőjog különböző területeken működő gyakorlati szakemberei és a jogterület elméleti művelői között.

A rend kedvéért el kell mondanom, hogy a Bizottság jogalkalmazó hatóságoknál dolgozó tagjai esetében a főhatóság vezetőjének (Solt Pál, Polt Péter és Pintér Sándor uraknak) az egyetértését megszereztük, amire a Bizottság munkájában való közreműködésükhöz szükség is van. A Bizottság ügyvéd tagjai tekintetében fordultunk az Országos Ügyvédi Kamara elnökéhez, míg az egyetemekenél ilyesmi nem mutatkozott szükségesnek.

Kodifikáció vagy novelláris jogalkotás?

A novelláris jogalkotással csodákat lehet tenni. A napoleoni Code Pénal egészen 1994-ig hatályban volt. A német büntető törvénykönyv a forma szerint ma is az 1871. évi StGB. Finnországban ma is az a törvénykönyv van hatályban, amelynek a centenáriumát jó tíz esztendővel ezelőtt ünnepelték Helsinkiben.

A közép-európai régióban végbement átalakulás során több állam új büntető törvénykönyvet alkotott, így Lengyelország (1997), Horvátország (1997), Szlovénia (1994). A 2000-ben elfogadott koncepció alapján folyik a szlovák büntetőjogi reform előkészítése. Előkészületek folynak más országokban is. Említést érdemel az, hogy 1996-ban Oroszország is új büntető törvénykönyvet fogadott el.

Magyarország 1990-ben a büntetőjog megújításában a novelláris jogalkotás útját választotta és ez a választás – azt hiszem – szükségszerű volt. Egy új kódex megalkotásának nem voltak meg a feltételei, sem társadalmi, sem szorosan vett szakmai tekintetben.

Ha ennek az időszaknak a kezdetén készült volna el egy új büntető törvénykönyv, ez sem kerülhette volna el a gyakori módosítást.

Egyébként – ismereteim szerint – annak idején szakmai körökben nem fogalmaztak meg olyan igényt, amely a büntetőjog átfogó reformjára irányult volna.

A kormányprogram és a büntetőjogi kodifikáció

Az 1998. évi kormányprogramban egy új büntető kódex megalkotása nem szerepelt.

„A polgárokat szolgáló állam”-ról szóló fejezetben egy önálló rész: „Egyes büntető jogszabályok szigorítása” címmel foglalkozott kriminálpolitikai célkitűzésekkel. Ebben szó esik arról, hogy a Kormány elsőrendű feladatának tekinti a közrend és a közbiztonság erősítését. A következetes és szigorú ítélkezési gyakorlat kialakítása érdekében a Büntető Törvénykönyv szigorításának a lehetőségét ígérte megvizsgálni a következő területeken:

- a rendőrök által elkövetett korrupciós cselekmények,
- a gyermekek és kiskorúak ellen elkövetett bűncselekmények,
- kábítószer-kereskedelem,
- illegális fegyvertartás,
- gépjárműlopás.

A büntetőjogi célkitűzések között szerepel az életfogytig tartó szabadságvesztés valóban életfogytig tartóvá tétele, továbbá a személyfuvarovók fokozott jogi védelme. Említés történt még arról, hogy a Kormány a gazdasági és a korrupciós ügyekben szélesíteni kívánja a vagyonelezés lehetőségét.

Nagyobb szakmai nyilvánosság előtt az első bejelentés a büntetőjogi kodifikációról 1999 őszén, a Kriminológiai Társaságnak a Budapesti Ügyvédi Kamara dísztermében tartott ülésén hangzott el. Hende Csaba államtitkár úr tartott előadást „A büntető jogpolitika kérdései, különös tekintettel a kodifikációra” címmel. Az államtitkár úr vázolta a tárca elképzeléseit, ezek között azokat az eszméket, amelyek egy új Btk. előkészítésének a kiinduló pontjait jelenthetik.

Ami a kormányprogramban leírt célkitűzéseket illeti, ezek megvalósulása nyomon követhető az elmúlt két és fél év jogalkotásában.

Előkészületek az igazságügyi tárcánál

A tárcán belül az előkészületek már 1998 őszén megkezdődtek és változó intenzitással azóta is folynak. Erre utaltam 2000. májusában, a balatonfüredi Jogászgyűlésen, amikor elmondtam, hogy „az új Btk. munkálatai már folynak és előreláthatóan 2002 első negyedévéig el is készülnek az új törvény szabályozási elvei”.

Az Igazságügyi Minisztériumban kis kötetű duzzadt az az anyag, amely az anyagi büntetőjog újrakodifikálásával kapcsolatban eddig leírtakat tartalmazza.

A magyar büntetőjog kodifikációjának történetében mindig fontos szerepet játszott a külföldi törvénykönyvek tanulmányozása. Így volt ez a Deák Ferenc nevével elválaszthatatlanul összekapcsolt 1843. évi büntető törvénykönyvi javaslatnál, így volt ez a Csemegi-kódexnél és a novelláinál is.

Az 1978. évi Btk. előkészítésénél a jog-összehasonlító

aspektus lényegében az akkori szocialista országok törvénykönyveire szűkölt le. Kivételesnek volt tekinthető a napi tételes pénzbüntetés iránt megnyilvánult érdeklődés, amely a figyelmet az 1975-ben hatályba lépett új német és osztrák büntetőjog felé fordította.

A mostani kodifikáció során természetes igény az, hogy vegyük figyelembe a mai korszerű büntető törvénykönyveket. Magyarország hagyományosan kitüntetett figyelemben részesítette a német, az osztrák, a svájci és részben a francia büntető törvényhozást. A munkálatokhoz ezeken a törvénykönyveken kívül beszereztük a svéd, az olasz, a dán, a finn, a belga, az orosz, az ukrán, a szlovén, a cseh és a lengyel büntető törvénykönyvek mellett a tavaly megindult szlovák büntetőjogi kodifikáció koncepciójáról szóló előterjesztést és egyéb külföldi anyagokat.

A kodifikáció előkészítése céljából az Igazságügyi Minisztérium tanulmányokat rendelt a szakma jeles képviselőitől. Ezeknek a listája az Önök rendelkezésére áll. Ilyen tanulmányokra a jövőben is szükség lesz.

Engedjék meg, hogy külön a figyelmükbe ajánljam az Igazságügyi Minisztérium Kodifikációs Elemző és Statisztikai Főosztálya által készített anyagokat, amelyek egy részét már most az Önök rendelkezésére bocsátottuk. A bűnözés és jogkövetkezmenyei című sorozatnak eddig három kötetét kaphatták kézbe, de készül a többi bűncselekmény-csoportra vonatkozó összeállítás is. E sorozat kötetein kívül további összeállítások is fontos információkkal szolgálnak. Ezek közül most három kötetet nyújtottunk át.

A novella

Az anyagi büntetőjog átfogó megújítása hosszabb előkészítést igénylő feladat, amely több évet fog igénybe venni. A tervezet elkészültének, a törvény elfogadásának az időpontja ma aligha jósolható meg. Erre ma még előre nem látható tényezők is befolyással lehetnek.

Elsősorban európai integrációs törekvéseinkkel összefüggő és a Kormány jogharmonizációs programjából adódó feladatokkal kapcsolatos olyan teendők merültek fel, amelyekkel az új Büntető Törvénykönyvet megvágni valószínűleg nem lehet.

Az Igazságügyi Minisztérium már 2000. tavaszán készített egy tervezetet, amelyet a szakmai véleményezést követően átdolgoztak és most újból munkába vettek. Ez a tervezet a szervezett bűnözéssel, a korrupció elleni küzdelemmel összefüggő büntetőjogi feladatokkal, valamint a jogi személy büntetőjogi szankcionálásával összefüggő rendelkezéseket tartalmazza.

Eredetileg azzal a szándékkal indult a novella előkészítése, hogy a szerteágazó matéria egy törvénybe kerül. Jelenleg az a megoldás tűnik követhetőnek, hogy a jogi személyekkel összefüggő rendelkezéseket egy külön törvényben kell szabályozni.

Úgy tűnt ésszerűnek, hogy a novella előkészítését a Minisztérium kodifikációs apparátusa fejezze be és a munkáját most megkezdő Kodifikációs Bizottság minden figyelmét és erejét az új kódex koncepciójának a kidolgozására fordíthassa.

Felelősségteljes munkájukhoz sok sikert kívánok!

Köszönöm, hogy meghallgattak.

A BŰNCSELEKMÉNY TÖRVÉNYI FOGALMÁRÓL JOGÖSSZEHASONLÍTÓ KITEKINTÉSSSEL

1. *A bűncselekmény törvényi fogalmát* illetően az 1878. évi Csemegi-kódex 1. §-a szerint büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít és a bűncselekmény miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint amelyet arra az elkövetése előtt a törvény megállapított. Az első kodifikált büntető törvényünk tehát a bűncselekmény fogalmi meghatározása helyett a nullum crimen, illetve nulla poena sine lege elvet iktatta be. Ez a garanciális, de formai megközelítés nem adott magyarázatot arra vonatkozóan, hogy milyen tartalmú cselekmények tekinthetők bűncselekményeknek.

A szovjet mintát követő 1950. évi Btá. a bűncselekmény tartalmi meghatározására törekedett: büntett az a társadalomra veszélyes cselekmény, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli. A hazai büntetőjogunkban a Btá. fogalmazza meg elsőként bűncselekmény fogalmi elemként a cselekmény társadalomra való veszélyességét, de a bűnösség még nem önálló fogalmi összetevő.

Az 1961. évi V. törvény olyan fogalmi meghatározást rögzít, amely lényegében a mai hatályos büntetőjogunknak is megfelel. A Btk. szerinti fogalmi elemek: társadalomra veszélyes cselekmény, büntetendőség, bűnösség (szándékoság, vagy gondatlanság).

Az 1978. évi, jelenleg is hatályos büntető kódexünk lényegében átvette a korábbi Btk. fogalom meghatározását. A bűncselekmény eszerint bűnös (szándékos, vagy gondatlan) cselekmény, amely társadalomra veszélyes és büntetendő (törvény által büntetni rendelt).

A Btk. 10. § (1) bek. szerint: **„Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli.”**

A formális bűncselekmény-fogalom szerint bűncselekmény az a cselekmény, amelyet a törvény büntetni rendel. Minden bűncselekmény-fogalmi meghatározás szükséges eleme, hogy a törvény büntetni rendeli, de ezt különféle módokon fejezhetik ki. *A materiális bűncselekmény-fogalom* összetevője lehet – a cselekmény mellett – a társadalomra veszélyesség, a tényállásszerűség, a jogellenesség és a bűnösség. Ezeknek a megkülönböztető ismérveknek a különféle kombinációit találjuk a különféle tudományos fogalmakban.

2. A formális, illetve a materiális bűncselekmény fogalmat illetően megjegyezhető, hogy Európában a nyugati országok nagy többsége – mint ahogy korábban, jelenleg is – formális meghatározással operál. Vagyis a legtöbb fejlett európai ország büntető törvénykönyve nem rendelkezik a bűncselekmény tartalmi fogalmáról, hanem formális és garanciális jelleggel a nullum crimen/nulla poena sine lege elvét kodifikálja.

E megoldást követő országok körében, például a *svájci Btk.* lényegében a nulla poena sine crimine elv kodifikálására korlátozódnak: „Csak az büntethető, aki olyan cselekményt (tettet) követ el, amit a törvény kifejezetten büntetéssel fenyeget.” Az 1998. évi normaszöveget is magában foglaló új svájci Btk. revízió változatlanul a formális, garanciális meghatározást tartja fenn, amely szerint „Büntetés vagy intézkedés csak olyan cselekmény (tett) miatt

rendelhető el, amit a törvény kifejezetten büntetés alá helyez.”

A svájci Btk. kommentárjának szerzője szerint a Btk. első cikkében megfogalmazott legalitás elve a svájci szövetségi alkotmány 4. cikkéből folyik és ez az elv akkor sérül,

– ha a polgárt olyan cselekmény miatt, amit a törvényben egyáltalán nem büntethetőként jelölnek, büntetőjogilag üldözik, vagy

– ha egy cselekmény, ami miatt a polgár büntetőjogilag üldözhető, bár törvényben büntetéssel fenyegetett, ez a törvény azonban nem joghatályosnak tekinthető, avagy

– ha a bíró a cselekményt büntető törvény alá vonhatónak tekinti, de a cselekmény a törvény alá a legtagabb értelmezés és az általános büntetőjogi elvek alapján sem vonható (Trechsel, 1997. 4. old.).

A német Btk. 1. §-a értelmében „Egy cselekmény (tett) csak akkor büntethető, ha a büntethetőség törvényileg meghatározott volt, mielőtt a cselekményt elkövették.”

Az olasz Btk. 1. cikke értelmében „Olyan cselekmény (tett) miatt senkit sem lehet büntetéssel sújtani, amelynek büntethetőségét előzetesen nem kifejezetten törvény határozza meg.”

Az új francia Btk. 111-1. cikke a bűncselekmény súly szerinti felosztásáról, a trichotom rendszerről rendelkezik, míg a 111-3. cikk az anyagi jogi legalitás elvét fogalmazza meg.

Az osztrák Btk. 1. §-a szintén a törvényesség elvének megfogalmazását tartalmazza: „Büntetést vagy megelőző intézkedést csak cselekmény miatt szabad elrendelni, ami kifejezett törvényi büntetéssel fenyegetés alá esik és már az elkövetése idején büntetéssel fenyegetett volt.

Az elkövetés idején súlyosabban fenyegetett büntetés nem rendelhető el. Megelőző intézkedés csak akkor rendelhető el, ha az elkövetés idején ez a megelőző intézkedés vagy ezzel összehasonlítható büntetés vagy megelőző intézkedés előírt volt...”

A nyugati államok közül Spanyolország az, ahol az új büntető kódex nem pusztán formális, hanem már tartalmban jellegű szabályozást ad. *A spanyol Btk.* 1. cikkének 1. §-a szerint „Nem büntethető az a tevékenység vagy mulasztás, amely az elkövetés idején hatályos törvényben nem volt büntettként vagy vétségként meghatározva.” Ugyanezen cikk 2. §-a arról rendelkezik, hogy „Biztonsági intézkedés csak akkor alkalmazható, ha a törvényben előzetesen meghatározott feltételek fennállnak.”

A 2. cikk értelmében „Nem büntethető az olyan büntett vagy vétség, amely az elkövetéskor törvényben nem volt szabályozva.” Ez vonatkozik az intézkedésekre is.

A 10. cikk szerint „Büntett vagy vétség az a tevékenység vagy mulasztás, amely szándékos vagy gondatlan, és a törvény által büntetni rendelt.”

A volt szocialista államok közül *Oroszországban* az új Btk. 1997. január 1-jén lépett hatályba. A bűncselekmény definíciója [14. cikk (1)] értelmében a bűncselekmény ismérvei között szerepel – egyebek mellett – a társadalomra veszélyes cselekmény. 1917 óta materiális bűncselekmény-fogalom érvényesül, vagyis egy cselekmény csak akkor bűncselekmény, ha az a társadalomra veszélyes is.

Kérdéses volt a jelenlegi Btk. kodifikációja során, hogy e fogalom alatt mit kell érteni, milyen kritériumok alapján kell döntenie arról, hogy a cselekmény társadalomra veszélyes-e. Az irodalomban különböző tartalmat kölcsönöztek e fogalomnak. Volt olyan felfogás, amely szerint a társadalomra veszélyesség a társadalomra mint egészre, ill. az egész jogrendszerre veszélyt feltételezett és mint ilyen a társadalomra veszélyesség fogalmát mellőzte, azzal indokolván, hogy a „társadalomra veszélyesség” csupán a cselekménynek a társadalomra való veszélyességét, de nem az egyes személy számára való veszélyességet juttatja kifejezésre, azonban mégis szükséges, hogy a bűncselekmény ne csak a társadalomra, hanem az egyes személyre is veszélyes magatartást foglaljon magába. E fogalmi elem fenntartása mellett állást foglalok ellen a politikai visszaélés érve is elhangzott. (Piontkovszkij 1961-ben úgy írt, hogy a szocialista törvényhozás számára nélkülözhetetlen az osztályjelleg és a politika kifejezésre juttatása.) A végleges szövegben a 14. cikk (1) bekezdésében megnevezik a társadalomra veszélyességet, de az 1960. évi Btk.-tól eltérően a „társadalomra veszélyesség” tartalmát igyekeztek meghatározni. Eszerint egy cselekmény nem bűncselekmény, ha az a csekély volta miatt nem társadalomra veszélyes, azaz az egyes személy, a társadalom, vagy az állam számára sérelmet, illetve a sérelem, a kár keletkezésének veszélyét nem jelenti.

Új a bűncselekmény-fogalomban a bűnösségi elv kifejezett kiemelése. A büntetőjogilag szankcionált cselekmény a 14. cikk (1) szerint csak akkor bűncselekmény, ha azt „bűnösen” követik el. A bűnösségi elv az elvek között is szerepel a Btk.-ban, és az objektív felelősséget, vagyis a kár(hátrány) nem bűnös okozásáért a büntetőjogi felelősséget megengedhetetlennek tartja a kódex.

Az új Btk. a bűncselekmények súly szerinti felosztásánál négyes szisztémát (tetratomíát) képvisel: enyhe súlyú, közepes súlyú, súlyos bűncselekmények és különösen súlyos bűncselekmények között (15. cikk) tesz különbséget.

Az új lengyel Btk. 1. cikk 1. §-a arról rendelkezik, hogy „Büntethetőség alá csak az esik, aki olyan cselekményt követ el, amelyet a cselekmény elkövetésének idején hatályos törvény büntetéssel fenyegetéssel tilt.” Az 1. cikk 2. §-a szerint „Nem bűncselekmény a tiltott cselekmény, amelynek társadalomra károsága csekély.” Ugyanezen 1. cikk 3. §-a értelmében „Nem követ el bűncselekményt a tiltott cselekmény elkövetője, akinek a cselekmény idején bűnösség nem számítható be.”

Tehát az új lengyel Btk. értelmében a bűncselekmény fogalma lényegében tartalmi meghatározást kapott, s e fogalom elemei a következők: cselekmény, törvény által büntetéssel fenyegetés (tényállásszerűség), társadalomra károság és bűnösség. A korábbi lengyel büntetőjogból ismert materiális bűncselekmény-definíció így fennmaradt, és a régi törvényben szereplő „a cselekmény társadalomra veszélyessége” helyébe a *cselekmény társadalomra károsága* lépett, mivel a korábbi fogalom gyakran ideológiai jellegű interpretációja és politikailag vezérelt alkalmazása miatt diszkreditálódott.

Az új kulcsfogalom tehát a cselekmény társadalomra károsága, amelynek elemeit a 115. cikk 2. §-a részletezi. E szerint a társadalomra károság szempontjából irányadó a megsértett jogi tárgy jellege és természete, a fenyegető vagy okozott kár, a sérelem nagysága, az elkövetés jellege és körülményei, az elkövető által megszegett kötelezettségek súlya és jelentősége, az elkövetés indítékai, a szándék, illetve a megszegett gondossági szabály jellege, a sértés foka. Az elkövető személye és személyiségi vonásai nem gyakorolnak befolyást a társadalomra károság meghatározására.

Ha a cselekmény társadalomra károsága csekély, a törvény kifejezett rendelkezése értelmében nincs bűncselekmény, s az elkövető megbüntetésére sem jöhet szóba. A lengyel törvényhozó tehát a bagatell kriminalitás anyagi jogi koncepciójának megvalósítása mellett foglalt állást.

A büntethetőség a tényállás kimerítése és a cselekmény társadalomra károsága mellett feltételezi az elkövető bűnösségét is, a bűnösség lényegét azonban a törvény közelebbről nem írja körül.

Összegzésként az szögezhető le, hogy jogösszehasonlítási szempontból találunk példákat a formális és a materiális bűncselekmény-fogalmi meghatározásra egyaránt. A nyugat-európai országok többségében a bűncselekmény fogalmának tartalmi kibontása nélkül a nullum crimen/nulla poena sine lege elvének garanciális szabályát rögzítik. A volt szocialista országok többségében azonban az elmúlt közel fél évszázad hagyományának megfelelően a materiális meghatározás – általában fogalmi pontosítás és behatárolás mellett – változatlanul fennmaradt a legújabb büntető kódexekben is. Ezen megoldást erősíti az a körülmény is, hogy a bűncselekmény tartalmi meghatározása a jogalkalmazás, a bírói gyakorlat számára fontos iránytű és orientációs pont. Továbbá nem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy az új szabálysértési törvényünk is tartalmi meghatározást ad a szabálysértés fogalmáról. Tehát ez a tartalmi fogalom-meghatározási megoldás a magyar büntetőjogban a jövőben is követhető lehet, de ugyanúgy elképzelhető a nyugat-európai megoldást követő formális, garanciális szabályozás is, azonban ez esetben is mindenképpen rögzíteni kellene bizonyos tartalmi elemeket, így – a törvényi büntetni rendeltség mellett – pl. a nullum crimen sine lege és az intézkedésekre is érvényesítendő nulla poena sine lege elvet, továbbá a bűnösségi elvet, vagyis azt, hogy bűncselekmény csak a szándékosan, vagy ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti, gondatlanul elkövetett cselekmény lehet. Ezzel kapcsolatos további kérdés, hogy a hazai bírói és ügyészségi kar van-e, illetve lesz-e a közeljövőben olyan felkészültségi helyzetben, hogy a jogszabályban (törvényben) nem szabályozott jogellenességet kizáró okokra alapozva és hivatkozva a bűncselekmény hiányáról *egységes* szemlélettel tudjon dönteni.

A cselekmény társadalomra veszélyességének megítéléséről

A cselekmény társadalomra veszélyességének távolról sem egységes megítélését illetően – úgy tűnik – a helyzet az 1978. évi IV. törvény előkészítésének időszakához képest, változatlan. Legalábbis egyes szerzők a korábbiakhoz hasonlóan ma is azt vallják, hogy a tényállást megvalósító és jogellenességet kizáró ok létezését nélkülöző cselekmények mindenkor szükségképpen veszélyesek a társadalomra, és a jogalkalmazó nem mondhatja ki, hogy valamely deliktum társadalomra veszélyessége az elkövetéskor teljesen hiányzott. Mások szerint viszont a formálisan valamennyi bűncselekményi elemet kimerítő cselekményből is hiányozhat a társadalomra veszélyesség.

Helyesebbnek és meggyőzőbbnek az utóbbi álláspont elfogadása látszik. Ellenkező esetben ugyanis a társadalomra veszélyesség bűncselekmény fogalmi eleme elveszítene önálló jelentőségét és csupán az egyes magatartások büntetendővé nyilvánításának miértjére adhatna deklaratív jellegű magyarázatot, vagyis nem tölthetné be a materiális bűncselekmény-fogalmi elem szerepét. Egyébként is a bűncselekmény törvényi fogalmának bármely összetevője hiányozhat a konk-

rét elkövetéskori esetben (például nem tényállásszerű a cselekmény, vagy nem állapítható meg a bűnösség), s az ilyen ügy bűncselekmény hiánya folytán az elkövető felmentésével zárul. Továbbá a társadalomra veszélyesség elkövetéskori hiányának a konkrét ügyben történő bírósági megállapítása jogállami megoldásnak tekinthető abban az értelemben, hogy ez az elkövető javára és nem hátrányára szolgál.

Wiener A. Imre szerint az 1961. évi V. törvény „joglogikailag következetes volt, mert a társadalomra veszélyességet nem tekintette önálló bűncselekményfogalmi elemnek, amelynek hiányát a bíróság megállapíthatta volna...” Jómagam eléggé viszonylagosnak érzékelem ezt a „következetességet”, hisz az 1961. évi kódexben a társadalomra veszélyesség kifejezetten feltüntetett bűncselekmény-fogalmi elem ellenére, ennek hiányát a bíróság nem állapíthatta meg, sőt a csekély veszélyességű cselekményt is – még az akkori szovjet szabályozástól és felfogástól is eltérően – büntettnek tekintette.

A jelenlegi bírói gyakorlat is megoszlik a fenti kérdés eldöntését illetően. A Bf. III. 170/1998/5. számú Legfelsőbb Bírósági ítélet – amit Wiener A. Imre más összefüggésben kritizál – szerint „A tényállásszerű cselekmény szükségszerűen a jogrend megsértését és veszélyeztetését jelenti, s még a formális jogsértés is sérti vagy veszélyezteti a jogrend sértetlenségéhez fűződő társadalmi érdeket.” A gyakorlat számára készített kommentár szerkesztője és egyik szerzője *Berkes György* pedig úgy foglalt állást, hogy „Bárhogyan fogalmazza is meg a Különös Rész az egyes bűncselekmények törvényi tényállását, mégis előfordulhatnak – ha kivételesen is – olyan tényállásszerű cselekmények, amelyek nem sértik vagy veszélyeztetik az adott bűncselekmény jogi tárgyát, és ezért nem veszélyesek a társadalomra. Ezt a lehetőséget a törvény elismeri azzal, hogy a társadalomra veszélyességet a bűncselekmény fogalmi ismérvévé tette. Ha bármelyik bűncselekményi ismérv hiányzik, nincs bűncselekmény. A bírói gyakorlatban van példa a társadalomra veszélyesség hiányában hozott felmentő ítéletre (BH 1984/388., 1993/595. és legújabban 1994/471.)”.

Összegzésként részemről az állapítható meg, hogy a társadalomra veszélyesség kategóriájának megítélése elválaszthatatlanul összefügg a bűncselekmény fogalmát illetően képviselt állásponttal. Nyilvánvalóan csak a bűncselekmény tartalmi meghatározásánál jöhet szóba ez a kategória. Amennyiben pedig a jövőben fennmaradna a deliktum materiális törvényi definiálása, úgy eldöntendő, hogy e fogalomban ismételt helyet kapjon-e a társadalomra veszélyesség/károosság, vagy e büntetőjogi kategória precízebben körülírt változata. Az megállapítható, hogy a társadalomra veszélyesség/károosság bűncselekmény fogalmi összetevőként – lényegét tekintve – megmaradt az általam már említett két új kódexben, az orosz és a lengyel Btk.-ban. Tisztázandó azonban, amit Wiener A. Imre ellentmondásosnak és problematikusnak ítél, nevezetesen, hogy „a társadalomra veszélyesség mértéke csak büntetékiszabási tényezőként szerepel-e a törvényben, vagy a társadalomra veszélyesség olyan önálló bűncselekmény-fogalmi elem, amelynek hiánya érinti a büntetőjogi felelősséget is.”

Részünkről arra az álláspontra jutunk, hogy a cselekmény társadalomra veszélyességének bűncselekmény-fog-

almi kategóriakénti fenntartása hazánkban de lege ferenda nem tűnik kívánatosnak, több ok miatt sem. Így a társadalomra veszélyesség igazából nem dogmatikai, hanem inkább szociológiai fogalom, amelynek értelmezése, büntetőjogi megítélése távolról sem volt egységes a korábbi időszakban és jelenleg sem mind a szakirodalomban, mind a hazai bírói gyakorlatban. Márpedig egy ilyen ellentmondásos, különbözőképp értelmezhető, s a nyugat-európai trendnek nem megfelelő megoldás alkalmazása a jövőben nem követendő.

Mind a két említett kódex a cselekmény elkövetéskori *csekély társadalomra veszélyességét/károosságát* egyértelműen nem tekinti bűncselekménynek, vagyis a csekély fok valóban büntethetőséget kizáró körülmény. Ezzel pedig a bagatell bűnelkövetések anyagi jogi megoldása mellett foglalt állást a törvényhozó a két volt szocialista országban.

A hazai hatályos szabályozás ezzel kapcsolatos ellentmondásos rendelkezései valóban joggal bírálhatók, mint ahogy Wiener A. Imre is teszi. Ezzel összefüggésben viszont az is tisztázandó, hogy az elkövetéskori csekély társadalomra veszélyesség/károosság megítélése hazai jogunkban a jövőben az anyagi vagy az eljárási utat kövesse-e. Érdekes, hogy az 1998. évi új horvát Btk. az osztrák büntető kódex 42. §-ának mintájára „jelentőség nélküli cselekmény” elnevezéssel sui generis büntethetőséget kizáró okot szabályoz, s ezzel szintén az anyagi jogi megoldást érvényesíti. De lege ferenda hazánkban is ezzel kapcsolatban inkább az anyagi jogi szabályozás javasolt, kérdéses lehet azonban, milyen megoldással és rendszerbeli elhelyezéssel.

FELHASZNÁLT FONTOSABB IRODALOM

Békes Imre: A jogállami büntetőjog bűncselekménytani alapjai. In: Nyugat-Európai hatások a magyar jogrendszer fejlődésében. (ELTE ÁJK tanulmányok) Budapest, 1994.

Berkes György (szerző és szerkesztő): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. 2. kiadás. (HVG-ORAC) Budapest, 2001. (11. pótlás)

Das polnische Strafgesetzbuch. Kodeks karny. (Ed iuscrim MPI f. ausl. u. intern. Strafrecht Freiburg i. Br.) 1998.

Földvári József: A bűncselekmény fogalmáról – de lege ferenda. Magyar Jog. 1999. 1. sz.

Italienisches Strafgesetzbuch. Codice penale italiano. (Athesia) Bozen, 1995.

Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. (Korona) Budapest, 2001.

Schönke, Adolf – Schröder, Horst – Eser, Albin: Strafgesetzbuch § 1. Kommentar. 26. Aufl. (C.H. Beck) München, 2001.

Strafgesetzbuch der Russischen Föderation. (Ed iuscrim MPI f. ausl. u. intern. Strafrecht Freiburg i. Br.) 1998.

Tokaji Géza: A bűncselekménytani alapjai a magyar büntetőjogban. (KJK) Budapest, 1984.

Trechsel, Stefan: Schweizerisches Strafgesetzbuch. Kurzkommentar. 2. Aufl. (Schulthess) Zürich, 1997.

Wiener A. Imre: Elméleti alapok a Büntetőtörvény Általános Része kodifikálásához. [MTA Jogtudományi Intézete Közlemények (N°12)] Budapest, 2000.

A BŰNCSELEKMÉNYEK SÚLY SZERINTI FELOSZTÁSA

1. A súly szerinti felosztás a hazai büntetőjogi fejlődésben

Ismeretesen a bűncselekmények súly szerinti hármas felosztása a modern büntetőjogban eredetileg a francia jogból származik: az 1791. évi, majd az 1810. évi Code Pénal is crime (büntett), délit (vétség) és contravention (kihágás) között tett különbséget. Azt a megoldást, amely a bűncselekmények – súly szerinti – hármas felosztását követi, *trichotom* rendszernek nevezzük.

A Csemegi-kódex és a hozzá kapcsolódó Kihágási Büntető Törvénykönyv (Kbt.) hatálybalépését követően hazánkban hosszú évtizedeken át a bűncselekmények súlyuk szerint három kategóriára oszlottak: a büntettek, a vétségekre és a kihágásokra. Ez azonban nem volt merev kategorizálás, mivel a Csemegi-kódex ismerte az ún. korrekcionálizáció intézményét is. Eszerint, ha az in thesi büntett miatt a bíróság vétségi büntetést (börtön helyett fogházat) szabott ki az enyhítő rendelkezések alapján, ezáltal a büntett átminősült vétségé.

Az akkori büntetőjogi irodalom azonban túlnyomó részben elítélte a hármas felosztást. Finkey szerint ugyanis a Csemegi-kódexbeli hármas felosztásnak elvi alapja egyáltalán nincs, „mert nem a cselekmény lényegéből indul ki, tulajdonképpen csak elnevezésbeli különbségeket állít fel, de a büntetések egyes nemeinek ez elnevezésekhez kötése által sok complicatióra ad okot s megköti a bíró kezét az enyhítésben. Perjogi előnye sincs többé, mert a legtöbb államban a bíróságok hatáskörének megál-lapításánál nem a hármas felosztást veszik alapul.”

Az 1843. évi magyar büntető törvénykönyvi javaslat a bűncselekmények kettős felosztását alkalmazta, vagyis a bűncselekmény büntett, illetve (rendőrségi) kihágás volt. Az 1950. évi Btá. a büntetteket és kihágásokat ismerő kettős felosztású, azaz *bichotom* rendszerre tért át, majd 1955-ben a kihágásokat is megszüntették. Közülük néhány büntetté alakult át, túlnyomó részükből viszont szabálysértés lett, és átkerült az államigazgatási jog területére. Ettől kezdve büntetőjogunk több mint másfél évtizeden át a bűncselekményeknek csupán egyetlen kategóriáját ismerte: a büntettet.

Időközben azonban megindultak bizonyos differenciálódási folyamatok is, amelyek keretében megjelentek az ún. kisebb súlyú, kisebb jelentőségű bűncselekmények. Ez még nem változtatott azon, hogy a törvény szerint minden bűncselekmény egységesen büntettnek minősült, de történeti előzménye volt az 1971. évi büntető novellának (Bn.), amely különbséget tett a büntettek és a vétségek között.

A Bn. legsúlyosabb fogyatékosága az volt, hogy a gondatlan bűncselekményeket is büntetté nyilvánította, ha a szankciójuk a három évi szabadságvesztést meghaladta. A szándékos bűncselekmények viszont akkor minősültek büntettnek, ha egy évi szabadságvesztésnél súlyosabban voltak büntetendők. Hazai büntetőjogunk fejlődési szakaszaiban tehát találunk példát mind a hármas, mind a kettős felosztásra, mind a súly szerinti kategorizálást mellőző egységes bűncselekmény-fogalom, pontosabban büntett-fogalom érvényesülésére.

2. A súly szerinti felosztás hatályos szabályozásáról

Az 1978. évi hatályos büntető kódexünk 11. §-a értelmében:

Btk. 11. § (1) A bűncselekmény büntett vagy vétség. (2) Büntett az a szándékosan elkövetett bűncselekmény, amelyre a törvény kétévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetés kiszabását rendeli el. Minden más bűncselekmény vétség.

Azt a helyes elvet, hogy *a gondatlan bűncselekmény csak vétség* lehet, a hatályos Btk. juttatta érvényre. Azzal kapcsolatban pedig, hogy a szándékos bűncselekmény is immár csak akkor minősül büntettnek, ha a törvény *két évet meghaladó* szabadságvesztést rendel, de lege lata csupán annyi említendő, hogy az elhatárolás szempontjából természetesen a büntetési tétel felső határa az irányadó. A büntettet tehát egyrészt a bűnösség formája, másrészt – szándékos bűncselekményeknél – a Btk. Különös Részében megállapított büntetési tétel határolja el a vétségtől. A vétség („minden más bűncselekmény”) kategóriájába tartozik tehát egyrészt valamennyi gondatlan deliktum, függetlenül a törvényben rögzített büntetési tétel felső határától, másrészt a kétévi vagy a két év alatti szabadságvesztéssel fenyegetett szándékos bűncselekmény. De lege ferenda azonban egyéb megfontolások is figyelmet igényelnek.

A büntett és a vétség megkülönböztetésének a Btk. Általános Részében több rendelkezés jelentőséget tulajdonít azzal, hogy a vétségekre kedvezőbb, míg a büntettekre súlyosabb szabályokat és jogkövetkezményeket állapít meg, mint pl. a szabadságvesztés végrehajtási fokozata, a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának felfüggesztésénél a próbaidő meghatározása, vagy a mentesítés tekintetében. A büntett és vétség felosztásnak az anyagi büntetőjogon kívül a büntetőeljárásban is jelentősége van, ezen alapul lényegében a büntetti és a vétségi eljárás elhatárolása. A büntett és a vétség elhatárolásánál a *törvényi büntetési tételt* kell figyelembe venni, vagyis a felosztásnál csak a törvény által fenyegetett főbüntetéseknek van jelentősége, a mellékbüntetéseknek és intézkedéseknek viszont nincs.

3. A súly szerinti felosztás európai kitekintésben

A súly szerinti felosztás európai áttekintése alapján megállapítható, hogy azt a törekvést, amely szerint az egyes bűncselekményi típusokat nem csupán mennyiségi, hanem minőségi ismérvekkel is megkülönböztetnék, nem sikerült megvalósítani. Előfordul mind a trichotom (pl. francia, svájci büntetőjog), mind a bichotom felosztás, sőt az 1997. januártól hatályba lépett új orosz Btk. négyes osztályozást vezetett be.

A kategorizálás kritériuma általában a (fő)büntetések szerint történik. A *konkrét* szemléletű megközelítés alapján a megkülönböztető ismérv az egyes esetben kiszabott

konkrét büntetés jellege és mértéke. Az elterjedtebb *absztrakt* szemléletű megközelítés szerint a differenciálói kritérium az érintett deliktumra a törvényben előírt, fenyegetett főbüntetés mértéke. Ezen absztrakt megközelítésen belül is különbség tehető aszerint, hogy a törvényben fenyegetett

- *minimális* vagy
- *maximális* büntetés alapján történik a különbségtétel.

A fenyegetett *minimális* büntetési kritériumra jó példa lehet a *német* szabályozás, amely szerint az egy év vagy afeletti minimális büntetéssel fenyegetés esetében büntettről van szó, míg a csekélyebb mértékű szabadságvesztéssel, avagy pénzbüntetéssel fenyegetés esetében vétségről beszélünk (német Btk. 12. §). A *lengyel* Btk. 7. §-a értelmében büntetnek az a tilalmazott cselekmény minősül, amelyet a törvény *legalább három évi* vagy szigorúbb büntetéssel fenyeget. A lengyeleknél büntett csak szándékosan elkövetett cselekmény lehet.

Jellemzőbb a *maximális* büntetéssel fenyegetés érvényesítése. Így pl. az *osztrák* Btk. 17. §-a szerint büntetnek azon szándékos cselekmények minősülnek, amelyeket a törvény életfogytiglani vagy több, mint három évi szabadságvesztéssel fenyeget. Minden más büntetendő cselekmény vétség. Az 1998. évi *svájci Btk.-revízió* tervezete azt tartalmazza, hogy büntetnek az olyan cselekmények minősülnek, amit a törvény három évet meghaladó szabadságvesztéssel fenyeget. Vétség az olyan büntetendő cselekmény, amit a törvény három évig terjedő szabadságvesztéssel vagy pénzbüntetéssel fenyeget.

A maximális büntetéssel fenyegetés kritériumaként – a bűnösségi ismérven túl – *általában a három évi szabadságvesztéssel fenyegetés a határ.*

4. Rövid összegzés és javaslat

A jelenlegi hatályos büntetőjogi szabályozásra figyelemmel a kettős felosztás követése látszik indokoltnak, tekintettel az új szabálysértési joganyagra, illetve kriminálpolitikai szempontokra is (egy esetleges hármassal az elkövethető bűncselekmények száma emelkedne, bár elképzelhető lehetne pl. – egyebek mellett – az elzárással fenyegetett szabálysértéseknek kihágáskénti szabályozása is).

A jelenleg hatályos szabályozás szerinti bichotom megoldásból mindenképpen követésre méltó ismérv a jövőben is egyrészt az absztrakt megközelítés, másrészt a bűnösség foka. Vagyis büntett csak szándékos bűncselekmény lehet, illetve legyen. A szándékos bűncselekményeknél ugyanakkor az eddigi két évi törvényi határ alacsonynak tekinthető, mivel a bűncselekmények döntő többsége eszerint jelenleg – indokolatlanul – büntetnek minősül.

Szerintünk a büntettek és a vétségek elhatárolásánál sem lehet figyelmen kívül hagyni az absztrakt és a konkrét viszonyát. Midőn a törvényhozó az életbeli jelenségekből vont absztrakciók útján a jogszabályokat megalkotja, a tipikust tartja szem előtt. A konkrét jogeset azonban nem mindig a tipikus körébe tartozik, ezért a határesetekben ellentmondás jöhet létre az absztrakt és a konkrét között.

A magyar büntetőjog viszonylatában a büntettek és a vétségek egymástól való megkülönböztetése mindig kizárólag a törvényben meghatározott büntetési tételtől függ. A már hivatkozott lengyel büntetőjogi rendelkezés szerint azonban csak az a szándékos bűncselekmény büntett, amelynek a szankció *minimuma* legalább háromévi szabadságvesztés. Így az teljesen hazai sajátosság, hogy a differenciálás alapjául szolgáló határvonal igen alacsony. Ez természetesen azzal párosul, hogy a szabadságvesztés büntetés minimuma a vétségeknél, valamint a legenyhébb büntettekénél azonos, s így az sem ritka, hogy a bíróság büntett miatt is egészen enyhe büntetést, sőt adott esetben szabadságvesztéssel, illetőleg végrehajtandó szabadságvesztéssel nem járó büntetést szab ki.

A büntettek és a vétségek közti differenciálásnak természetesen csak akkor van értelme, ha a törvény a legkülönbözőbb vonatkozásokban is súlyosabb jogkövetkezményeket fűz a büntetthez, mint a vétséghez. A magyar büntetőjog erre a szempontra messzemenően figyelemmel van. Ebből azonban az a visszás következmény is adódik, mint ahogy már Tokaji Géza kimutatta, hogy ha pl. a bíróság valamely büntett miatt hat hónapi, egy másik esetben azonban vétség miatt egy évi szabadságvesztés büntetést szab ki, az in concreto enyhébb bűncselekmény vonja maga után a szigorúbb büntetési jogkövetkezményeket, és az in concreto súlyosabb a kevésbé szigorú vétségi jogkövetkezményeket. Aligha állítható, hogy az ilyen differenciálás összhangban lenne az elkövetett cselekmények társadalmi jelentőségével.

A büntetőjog területén természetesen a differenciálás nélkülözhetetlen. Olyan rugalmas szabályozásra van azonban szükség, amely az absztrakt és a konkrét között létrejövő ellentmondások minél maradéktalanabb kiküszöbölése érdekében megfelelő biztonsági szelepekkel rendelkezik. A differenciálásokat tehát mindenkor úgy kell megteremteni, hogy azok a határesetekben se jussanak ellentmondásba az egyes konkrét bűncselekmények valódi társadalmi jelentőségével. S ha ez igaz, a visszasságok kiküszöbölése csupán jogtechnikai kérdés.

Esetleges megoldási lehetőség a korrekcionális újbóli bevezetése lenne. A benne rejlő alapgondolat napjainkban például a következő formában érvényesülhetne: a három évig terjedő szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmények továbbra is szükségképpen vétségek és általában vétségi eljárás keretében bírálандók el. Ezzel szemben az a bűncselekmény, amelyre a törvény három évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést ír elő, in thesi büntett, s mint ilyen, általában büntetési eljárást igényel. Ha azonban ennek keretében a bíróság három évi szabadságvesztést vagy ennél enyhébb büntetést alkalmaz, a cselekmény csupán a vétségi jogkövetkezményeket vonja maga után.

Elképzelhető mindezeketől különböző megoldás is. Az absztrakt és a konkrét között nem ritkán létrejövő ellentmondást azonban valamilyen módon mindenképpen ki kellene küszöbölni.

A BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYV SZERKEZETE

A szakmai bűncselekmények és az értelmező rendelkezések

Nemcsak a kontinentális kodifikációban figyelhető meg a Büntető Törvénykönyv általános és különös részre osztása, hanem az angolszász és a nemzetközi kódex-tervezetek is ebben a rendszerben készülnek. Nem ilyen egységes a gyakorlat arra nézve, hogy valamennyi bűncselekmény leírása egyetlen kódexben történik-e meg, vagy a Btk. mellett ún. melléktörvények is léteznek. Ennek indoka, hogy a szakmai bűncselekmények törvényi körülírásában nagy szerepet játszanak a más jogszabályokban vagy szakmai szabályokban tételezett normák. Ha a szakmai bűncselekményeket a Btk. maga tartalmazza, ezek szabályozására a kerettényállás kodifikációs technikáját alkalmazza. Ezzel a kodifikációs technikával kell megoldani számos speciális problémát, ami a szakmai bűncselekményekkel kapcsolatban felmerül.

A szakmai bűncselekmények speciális problémái mind a kerettényállás, mind a melléktörvények kodifikálása során megoldásra várnak attól függetlenül, hogy ezeket a bűncselekményeket a Btk.-ban vagy a melléktörvényekben helyezzük el.

1. A szakmai bűncselekmények kodifikációs technikájáról

A keretdiszpozíciót, mint sajátos kodifikációs technikát mindazokon a területeken megtaláljuk, ahol a büntetőjogi felelősség pozitív vagy negatív feltételeinek körülírásában a büntetőjogon kívüli normák is részt vesznek. Emiatt merül fel problémaként az, hogy hogyan érvényesül a nullum crimen sine lege elve a kerettényállások esetén, hiszen a büntetőjogi kereteket más szabályok töltik meg. A másik – legalább ilyen, a nullum crimen sine lege elvvel egyenértékű – garanciális elve a büntetőjognak a bűnfelelősség elve. Ez az elv megköveteli, hogy a törvényalkotó a bűnösséget a büntetőjogi felelősség pozitív feltételének minősítse.

A büntetőjogban két olyan bűncselekmény-csoport különböztethető meg, amelynek kodifikálása során egyformán keretdiszpozíciót szoktak alkalmazni, de a keretet kitöltő normák funkciója jelentős eltérést mutat. Az egyik példaként említhetjük a közlekedési szabályok megszegésével az élet és a testi épség megsértését vagy veszélyeztetését. A másik modellt a gazdasági bűncselekmények kodifikálása során ismerhetjük fel. A keretet kitöltő szabályokra (a külön normákra) utaló kodifikációs technika a formai hasonlósága mellett eltérő vonásokat mutat a két csoportban.

2. Külön normák a közlekedési büntetőjogban

A külön normával szabályozott veszélyes cselekmények elkövetése során előidézett sérelemokozást hosszú ideig az általános eredmény-bűncselekmény, vagyis a gondatlan emberölés és testi sértés tényállásainak alkalmazásával bírálták el. A külön normákat a törvényhozó a bűnösség súlyában juttatta szerephez. A külön normának a büntetőjogi

gondatlanságban betöltött szerepe történetileg aszerint változott, ahogyan a gondosság elemeire, a tettesi modelltől és a személytől elvárható gondosságra vonatkozó nézetek fejlődtek. Elsőként az a megoldás alakult ki, amely szerint a külön norma megszegése a gondatlanságot súlyosította az általános eredmény-bűncselekményben.

A külön normák a kellő gondosságnak csak az egyik tényezőjét képezték, s ezért a külön norma betartása elvileg nem zárhatta ki a büntetőjogi gondatlanságot. *Angyal* megfogalmazása szerint sérelemokozás esetén a tettes számára „az óvintézkedés tételére kötelező jogszabály megtartása nem jelent feltétlen mentességet, nem különösen akkor, amikor a helyzet speciális körülményei azon túlmenő gondosság kifejtését kötelezik”. Kivételes szituációk lehettek azok, amelyek a külön normán túlmenő gondosságra köteleztek. A Curia elvi jelleggel mondta ki, hogy valamely szakmunka végzésénél kifejlődött szokásra, mint mentő körülményre sikerrel csak akkor lehet hivatkozni, ha a szokással a kellő gondosság is jár.

A külön normák megtartásának azonban feltétlenül a culpa alól mentesítő hatást kellett tulajdonítani az egészségre ártalmas munkák végzésénél. A technikai védekezés fejletlensége következtében számos iparágban előbb-utóbb komoly egészségkárosodással, foglalkozási megbetegedéssel kellett számolni. *Angyal* a büntethetőséget kizáró okok között sorolja fel „az állam által elismert foglalkozás vagy gyakorlat során természetszerűleg létrejött, de előrelátható, illetve elkövetett jogsértést.” A vállalkozó ezért nem büntethető, „ha az előírt óvó rendszabályokat megtartja és megtartatja, mert midőn az állam megengedi e foglalkozások üzését, hallgatag eltűri az ezek okozta előrelátható természetszerű jogsérelemeket”. Ezekben az esetekben a szabályszerű tevékenységgel összefüggő eredményokozás büntetőjogilag irreleváns, a kellő gondosság megtartásával okozottnak tekintendő. Az eredmény csak a tevékenységtől való tartózkodással lenne elkerülhető, de egyéb, társadalmilag hasznos eredményei miatt az állam az ilyen tevékenységet eltűri.¹

A foglalkozási veszélyeztetési tényállás azzal nyitott új fejezetet a büntetőjogi gondatlanság történetében, hogy a külön norma, a foglalkozási szabály elemét a bűncselekmény elkövetési magatartásának meghatározásához használta fel a törvényhozó. Ennek dogmatikai jelentőségét, hogy ti. a külön normát kiemelték a kellő gondosság köréből és így nem a bűnösség, hanem már az elkövetési magatartás megvalósításának feltételévé tették, az ötvenes években a dogmatika háttérbe szorulása folytán nem ismerték fel kellően.

Az ipari culpának és a foglalkozási veszélyeztetés bűnösségének a dogmatikai összevetésével a III. Bn. fennállása idején behatódobban nem foglalkoztak. A felelősség fokozásának céljával összefüggésben a III. Bn. megjelenését úgy értékelték, hogy *a törvényhozó a felelősség alapjának meghatározásánál az eredménnyel szemben, a magatartásnak tulajdonít túlnyomó jelentőséget*” – írja *Bittó Márta*²

¹ *Bittó Márta*: Munkavédelem és büntetőjog. KJK Budapest, 1988. 126., 127. p.

² *Bittó i.m.* 134. p.

A hatályos, 1978. évi Btk.-ban a foglalkozási szabályszegés a törvényi tényállásban nem a bűnösség súlyát minősíti, hanem a bűncselekmény elkövetési magatartása. Ezért a kerettényállások esetén nem merülhet fel a kérdés, hogy a szabályszerű (normakövető) magatartás lehet-e mégis gondosságsértő (kötelességellenes). A keretdiszpozíciónál ugyanis a külön norma megszegése a bűncselekmény elkövetési magatartása, ezért a szabályszegés hiánya az elkövetési magatartás hiányát jelenti, tehát kizárt a diszpozícióserűség.

A szabályszerű magatartás gondosságsértő jellegének és ezáltal jogellenességének megállapítását *Békés* is inkább csak elvi lehetőségnek tekinti azt állítva, hogy szűk körű kivételektől eltekintve a „külön normának megfelelő magatartás ... gondos, vagyis megfelel az objektív gondossági kötelesség követelményének,” s a büntetés céljait elemezve mutat rá arra, hogy „amennyiben valamely cselekmény megfelel a kifejtésére vonatkozó írott vagy íratlan normának ... a jogi eszközökkel való befolyásolást nyilvánvalóan nem igényli”.

Viski szerint a szabályszegés hiánya önmagában kizárja a jogellenességet, az objektív gondossági kötelesség közbenjövete nélkül. Eszerint a külön normának, foglalkozási szabálynak megfelelés fedezi a cselekményt, a jogrend eltűri a szabályokkal összhangban álló veszélyes cselekményt akkor is, ha az sérelmet okoz. *Viski* kifejti, hogy „a jogrend egésze a sérelem vagy veszély bizonyos fajtáit tolerálja vagy egyenesen kívánatosnak tartja”, és éppen a foglalkozási szabályok tartalmazzák azokat a magatartásokat, amelyek még társadalmilag tolerált módon sérthetnek vagy veszélyeztethetnek jogi javakat. A foglalkozási szabályokat *Viski* a társadalmi együttélési normákkal hozza egy szintre és kijelenti, hogy az ezeknek megfelelő magatartás „sohasem veszélyes a társadalomra... és ezen mit sem változtat, ha egy személynek akár sérelmet is okoz”. A konkrét részletszabályoknak megfelelő magatartás tehát, még ha káros eredményre vezet, sem veszélyes a társadalomra és éppen ezért nem jogellenes.³

3. Külön normák a gazdasági büntetőjogban

Ha a büntetőjog a védett tárgyat sértő káros következményt pontosan meghatározza, az igazgatási norma szerepe a gazdasági bűncselekményeknél sem több, mint amikor a büntető törvénykönyv a foglalkozási szabályra utal. Ha viszont a büntető törvénykönyv a büntetőjogi felelősségre vonás lényeges feltételeinek, a bűncselekmény elemeinek csak egy részét határozza meg, és más elemek meghatározását az igazgatási normára bízza, a büntetőjog garanciális elvei megkövetelik, hogy az igazgatási jogszabályt is a büntető jogszabály alkotásánál szokásos garanciák figyelembe vételével fogalmazzák meg.

Számos gazdasági bűncselekmény törvényi leírása világosan meghatározza a bűnüldözés tárgyát képező magatartásokat. Ahol ez nem történik meg, ott a nullum crimen sine lege certa elvre tekintettel a kötelesség részleteit megállapító igazgatási normáknak kell utalniuk a büntető jogszabályra. A büntető törvénynek pedig nevesítenie kell rögzíteni azokat a törvényhelyeket, amelyekhez büntetőjogi szankció fűződik.

Ez a követelmény az 1961. évi Btk. kodifikációjának elméleti előkészítése során is felmerült. „A gazdasági élet

változó körülményeihez igazodó jogszabályok hiányában bíróságaink megkíséreltek a meglévő keretjogszabályok (8800/1946.ME.sz.r.) alapján – sokszor ezeket kitöltő konkrét rendelkezések hiányában is – ítélezésükkel gátat vetni a gazdasági bűncselekmények elszaporodásának. Ez nemegyszer a szocialista törvényesség megsértéséhez vezetett.” A túl sok gazdaságigazgatási norma sem szolgálta a büntető ítélezés stabilitását. Emiatt is „e jogterületen nagymértékű bizonytalanság keletkezett. Nemcsak a dolgozók széles rétegei, főleg a parasztság nem volt tisztában azzal, hogy mikor követ el bűncselekményt, és mikor nem, de néha a jogalkalmazó bíróságok sem láttak tisztán a különböző jogszabályok tömegében”.⁴ A gyakorlat helyes irányba terelése érdekében *Horgosi* szerint a büntetőjogi keretszabályokat kitöltő rendelkezéseknek kifejezetten hivatkozniuk kell a büntetőjogi keretszabályra. „Valamely jogszabályi tilalom megszegése tehát egymagában nem büntett.” Máshol ezt *Horgosi* úgy fogalmazta meg, hogy a tiltó rendelkezés általában nem keretjogszabályt kitöltő rendelkezés, mert kifejezett utalás kell ahhoz, hogy a tiltott magatartás büntett legyen.⁵

Az 1956 után kialakult bírói gyakorlat vizsgálta azt is, hogy az igazgatási normát milyen célból alkották. Ha az igazgatási normát más cél elérése érdekében hozták, mint amit a büntetőjog az adott kerettényállással védeni kívánt, akkor az igazgatási normát nem tekintették keret kitöltő jogszabálynak. A normaalkotás céljának a vizsgálatát rá lehetne bízni a jogalkalmazó szervekre, ha abból lehetne kiindulni, hogy minden gazdaságigazgatási jogszabályban meghatározott kötelesség megszegése egyben büntetőjogi is releváns. A minden igazgatási normába foglalt kötelesség büntetőjogi relevanciáját mint kiindulási alapot azonban sem büntetőpolitikai, sem gazdaságpolitikai szempontból nem lehet elfogadni. Ebből következően nem az a kérdés merül fel, hogy az igazgatási norma megszegése melyik bűncselekményt valósítja meg, hanem az, hogy egyáltalán megvalósíthat-e bűncselekményt. Azt pedig, hogy a magatartást egyáltalán bűncselekménnyé kell-e nyilvánítani, elsősorban a jogalkotó és nem a jogalkalmazó dönti el. Éppen ezt fejezi ki a nullum crimen sine lege scripta elv.

Ha az igazgatási jogszabály alkotójától a jogalkotói döntés kifejezésre juttatását nem követeljük meg, eljuthatunk arra az eredményre is, hogy a büntetőjog alkalmazója az igazgatási norma alkotójának akaratával szemben nyilvánít valamilyen kötelességszegést büntetőjogilag releváns elkövetési magatartásnak.⁶

4. A keretdiszpozícióra vonatkozó nemzetközi állásfoglalások

A Nemzetközi Büntetőjogi Társaság XIII. Kongresszusának határozata is foglalkozott a gazdasági bűncselekmények kodifikációs technikájával. Megállapította, hogy a keretdiszpozíciók alkalmazása azzal a veszéllyel jár, hogy túl sok jogalkotói hatalmat ruháznak a közigazgatásra. Emiatt a tiltott cselekményt vagy a következményt amennyire lehetséges, a büntetőjognak kell meghatározni.⁷ Az „amennyire lehetséges” kifejezés használata mu-

⁴ *Horgosi György*: Árdragító és közellátás elleni bűncselekmények. KJK Budapest, 1960. 11. p.

⁵ *Horgosi* i.m. 79. p.

⁶ *Wiener A. Imre*: Gazdaságigazgatás-büntetőpolitika. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1985. 187. p.

⁷ A.I.D.P. Actes du XIIIème Congrès International de Droit Pénal. Le Caire (1-7 Octobre 1984) L'association Egyptienne de Droit Criminel. 262. p.

³ *Békés és Viski* megállapításait ismerteti *Bittó*: i.m. 183. p.

tatja, hogy a kerettényállás kodifikációs technika a világon elfogadott ugyan, annak ellenére, hogy a bűncselekmény nem minden elemét a büntetőjog határozza meg.

Az előbbinél valamivel magasabbra emeli a mércét R. Lahti a kodifikációval szemben. Megállapítása szerint a bűncselekmény lényeges elemeit a büntetőjognak kell megfelelő módon meghatározni a kerettényállás utaló technikája nélkül. A bűncselekmény meghatározásának a nullum crimen sine lege elvével harmonizálva annyira világosnak és félreérthetetlennek kell lennie, amennyire lehetséges. Itt is szerepel tehát az „amennyire lehetséges” kitétel.⁸

P.O. Träskman nemzeti referátuma a tényleges finn helyzetet mutatja be, amikor azt írja, hogy a kerettényállás kodifikációs technikájában a kereteket a jogszabályok mellett hatósági határozatok is kitölthetik. Emiatt az esetek egy részében a hierarchiában egészen alacsonyan álló hatóságok határozatai is keretet kitöltőek lehetnek.⁹

A japán nemzeti referátum megállapítja, hogy a gazdasági büntetőjogban a kerettényállás technikáját használják és követelményként fogalmazza meg, hogy a büntetőjogi kereteket kitöltő adminisztratív előírásoknak a körét magának a törvénynek kell meghatározni.¹⁰

A jugoszláv nemzeti referátumban P. Kobe megállapítja, hogy ma a kerettényállások szükséges részét képezik a büntetőjognak. Rámutat azokra az előnyökre, amelyek a kodifikációs technikával érvényesíthetők (a gazdaság dinamikus fejlődését így képes a büntetőjog követni), viszont de lege ferenda csak törvényre vagy azzal egyenértékű jogszabályra kellene a felelősség feltételeinek meghatározását bízni.¹¹

A büntetőjogi felelősség dogmatikai kérdéseivel foglalkozó német irodalom a blanketta büntető törvény elnevezést *Bindingtől* származtatja és arra a szükségletre vezeti vissza, hogy bizonyos magatartásokat helytől és időtől függően rugalmasan kell büntetni. Ilyenkor a büntető törvény csak a kereteket szabja meg, de a keretet kitöltő norma sem mentes a nullum crimen sine lege elv hatálya alól.

Baumann a tényállás garanciális szerepe mellett (tehát, hogy érvényesül a nullum crimen sine lege elve) az általános rész számos más szabályának is hasonló jelentőséget tulajdonít. Ilyen például az analógia vagy a visszaható hatály tilalma. A kerettényállásoknál fontos szabály, hogy a keretet és a keretet kitöltő normát együtt kell értelmezni. A felelősséghez nem elég magának a büntető szabálynak a létezése, hanem az is kell, hogy már a cselekmény elkövetése előtt a keretet kitöltő szabály az adott magatartást megtiltsa.¹²

Maurachnál olvashatjuk a teljes és a blanketta büntető törvény (Vollstrafgesetz és Blankettstrafgesetz) megkülönböztetését. A kodifikáció szempontjából lényeges, hogy a Btk.-t és a melléktörvényeket az első kategóriába sorolja, mert itt a tényállást és a szankciót ugyanabban a jogforrásban találjuk meg. Ezzel szemben blanketta büntető törvényről akkor beszélünk, ha a büntetőjog csak a fenyegettséget tartalmazza, de a tényállás megfogalmazását, a keret kitöltését más forrásra bizza, például közigazgatási hatóságokra, vagy kivételesen külföldi hatóságokra.

Amíg az általános büntetőjog maga tartalmazza a tilalmat (ne ölj!), a tényállást (aki mást megöli), addig a mel-

lékbüntetőjogban a norma és a szankció szembetűnően lazán kapcsolódik, s emiatt szükség esetén alkotmánykonform értelmezést igényel. A tilalom és a tényállás megkülönböztetése a tényállásbeli és a tilalomban való tévedés megkülönböztetésénél is jelentőséghez jut.¹³

A kerettényállásokhoz szükségszerűen kapcsolódik a büntetőjogi és a büntetőjogon kívüli tévedés megkülönböztetése. A büntetőjogi tévedés az error iuris criminalis nocet elv alapján figyelmen kívül marad, míg a büntetőjogon kívüli tévedésre a tényállásbeli tévedés szabályai vonatkoznak és ezek alapján kizárják a szándékosságot. A kerettényállásokkal kapcsolatban ezt a megkülönböztetést Welzel önkényesnek mondja és leszögezi: ha a bíróság ki akarja zárni a felelősséget, akkor a tévedést büntetőjogon kívülinek minősíti.

Azoknál a kerettényállásoknál, ahol a büntetőjog csak a büntetést tartalmazza és a tényállást illetően más normára utal, az általános szabály érvényesül: a keretet kitöltő szabályban való tévedés tényállásbeli tévedés, a normában mint olyanban (a büntetendőségben) való tévedés pedig a tilalomban való tévedés.¹⁴

5. A formális és a materiális kerettényállások kodifikációs technikája

A keretszabályok alkotásakor a büntető jogszabály alkotója a törvényi tényállás valamelyik elemét úgy írja le, hogy más szabályra (jogszabályra vagy kötelező előírásra, például foglalkozási szabályra) utal. Ennek az utalásnak a jelentősége attól függően változhat, hogy az elkövetési magatartást vagy az eredményt meghatározta-e maga a büntető jogszabály.

Ha az eredményt a büntető jogszabály határozza meg, a keretet kitöltő szabályra utalásnak általában a felelősséget szűkítő jelentősége van. E kodifikációs technika legismertebb példáját a közlekedési bűncselekmények között találjuk. A közlekedési bűncselekmények nagy része az ember életét, testi épségét, mint büntetőjogilag védett tárgyat támadja. A jogtárgy sérelmét tényállási eredményként maga a büntető jogszabály határozza meg, tehát a büntetőjogi felelősséget a testi sértés vagy halál, mint tényállási eredmény indikálja. Ha a közlekedési szabályok megszegéséről nem szólna a törvényi tényállás, az okozott sérelmet a testi sértésre, illetve az emberölésre vonatkozó általános rendelkezések alapján kellene elbírálni. A bíróságnak ilyenkor is vizsgálnia kellene az elkövetési magatartást, ebben az esetben viszont az elkövetési magatartás nem a közlekedési szabály megszegése, hanem az általános gondossági kötelesség megsértése lenne (a gondatlan bűncselekményeknél). A közlekedési szabálynak, mint törvényi tényállási elemnek az a szerepe tehát, hogy a bíróság nem az általános gondossági kötelességet vizsgálja, hanem a magatartást a közlekedési szabályokkal veti össze. Ha az eredmény okozására a közlekedési szabályok betartása mellett kerül sor, a büntetőjogi felelősségre vonást az elkövetési magatartás hiánya kizárja. Ugyanez a képlet érvényes a foglalkozási szabályok megszegésével elkövetett bűncselekményeknél vagy a vagyoni kezelési kötelesség megsértésével okozott vagyoni kárnál.

Az említett kodifikációs technika mellett a büntetőjogilag védett érdekek sérelmét a büntető jogszabály tény-

⁸ R. Lahti: Finland National Report (Revue Internationale de Droit Pénal 1e et 2e trimestres 1983 Edition Eres), 256. p.

⁹ P.O. Träskman: Finland National Report (Revue i.m.), 268. p.

¹⁰ K. Shibahara: Japan National Report (Revue i.m.), 447. p.

¹¹ P. Kobe: Yugoslavia National Report (Revue i.m.), 800. p.

¹² Jürgen Baumann: Strafrecht - Allgemeiner Teil (Verlag Ernst und Werner Gieseking Bielefeld, 1966), 107., 120., 121. p.

¹³ Reinhart Maurach: Deutsches Strafrecht Allgemeiner Teil (Verlag C.F. Müller Karlsruhe, 1971), 93., 224., 274. p.

¹⁴ Hans Welzel: Das Deutsche Strafrecht (Walter de Gruyter and Co. Berlin, 1969), 168. p.

állási eredményként maga határozza meg. Ha az eredményokozás a keretet kitöltő igazgatási szabályok megszegése nélkül is büntetendő magatartás lenne (testi sértés vagy emberölés), akkor azokat az eseteket, amelyekről a keretet kitöltő speciális szabályok nem rendelkeznek, az általános szabályok szerint kell elbírálni. Például ha valamilyen szituációval kapcsolatban a foglalkozási szabályok csak általános eredmény-elkerülési kötelességet írnak elő, s ebben a szituációban valaki sérülést vagy halált okoz, a büntetőjogi felelősség azon múlik, hogy a magatartás az általános gondossági kötelességet sértette-e.

A formális bűncselekményeknél viszont – amikor a keretdiszpozícióban eredmény nem szerepel – a más jogszabályok funkciója alapvetően eltér az előzőekben említettektől. A formális bűncselekményeknél a más jogszabályok szintén az elkövetési magatartás meghatározásában vesznek részt, de jelentőségük sokkal nagyobb. Ekkor ugyanis már az elkövetési magatartás megvalósítása bűncselekményt képezhet, s ezért a keretet kitöltő szabályok büntetőjogi felelősséget konstituáló módon épülnek be a büntető jogszabályba. Ez a megállapítás érvényes arra az esetre is, ha az elkövetési magatartást teljesen a keretet kitöltő jogszabályok állapítják meg, továbbá akkor is, ha az elkövetési magatartásoknak csak egyik elemét írják le a keretet kitöltő szabályok.

Az eredmény-bűncselekmények és a formális bűncselekmények a bűnösségi elv érvényesítésekor szintén különböznek egymástól. Az eredmény-bűncselekményeknél a felelősségre vonás feltétele, hogy az eredményre nézve a szándékosság vagy – ha a törvény gondatlanságot is büntetni rendel – a gondatlanság fennforogjon. A kerettényállások esetében ez azt jelenti, hogy a keretet kitöltő szabályoknak a szándékos megszegése esetén is kizárt a büntetőjogi felelősségre vonás, ha az eredményre nézve a törvényben írt bűnösség nem állapítható meg. Ha a törvény a bűncselekmény gondatlan alakzatát nem rendel büntetni, akkor az elkövető szándékának az eredményre ki kell terjedni, tehát az eredményt kell előre látnia és annak bekövetkezésére legalábbis bele kell nyugodnia.

Abban az esetben, ha a jogalkotó a kerettényállásokat eredmény-bűncselekményként fogalmazta meg, a bűnösségi elv alkalmazásakor csak másodlagos jelentősége van a keretet kitöltő szabályoknak, mert a büntetőjogi felelősség elsősorban attól függ, hogy a törvényalkotó az eredményre nézve milyen bűnösségi formát írt elő az adott törvényi tényállásban, s ez a bűnösségi forma a konkrét esetben megállapítható-e.

A formális bűncselekményeknél a bűnösség az elkövetési magatartáshoz kapcsolódik, s ezen belül a kerettényállásoknál a keretet kitöltő más szabályokhoz. A büntetőjogi felelősségre vonásban tehát ilyenkor a bűnösségi elv szempontjából is előtérbe kerülnek a keretet kitöltő szabályok. A formális bűncselekményként megfogalmazott kerettényállásoknál merült fel az a kérdés, hogy a keretet kitöltő más jogszabályt a büntető jogszabály részének kell-e tekinteni, s ennek nemtudása mentesít-e a felelősség alól.

Amennyiben a kerettényállás eredményt tartalmaz, a jogalkotóval szemben támasztott követelmény, hogy az eredményt olyan módon írja le, amely egyrészt alkalmas a jogtárgysérelem kifejezésre juttatására, másrészt kapcsolható hozzá a bűnösségi elv. A tényállásban leírt eredmény nem feltétlenül biológiai vagy fizikai sérelemokozás (például halál vagy dolgok megsemmisülése), de legalábbis olyan specifikus jellemzőkkel kell rendelkeznie, amelyeknek segítségével a jogtárgy sérelme – vagy a veszélyeztetése – a büntetőjogi felelősségre vonáshoz

szükséges pontossággal meghatározható. Ezt a követelményt a kerettényállások alkotásánál azért kell hangsúlyozni, mert azoknál a bűncselekményeknél, amelyeknél az elkövetési magatartást a büntető törvény határozza meg, megengedhető az eredmények olyan megfogalmazása, mint „súlyos hátrányt okoz”, „fontos érdeket veszélyeztet”, „jelentős hátrányt okoz” stb. Ezeknél a tényállásoknál a védett jogi tárgy elleni támadást a büntető törvényben leírt elkövetési magatartás világosan és egyértelműen kifejezésre juttatja, tehát a *nullum crimen sine lege* elv a büntető jogszabályokban már az elkövetési magatartás leírásával realizálódik. Amennyiben viszont az eredmény-bűncselekmény elkövetési magatartását a büntető jogszabály nem írja le, az eredmény pontos körülírása realizálja a *nullum crimen sine lege* elvét. Világosan kell látni, hogy minél általánosabban fogalmazza meg a kerettényállás az eredményt, annál nagyobb a jelentősége a keretet kitöltő jogszabályban írt elkövetési magatartásnak. A nem pontosan definiált eredmény az elkövetési magatartás nélkül nagyon kevés garanciát biztosít, és nem alkalmas a bűnüldöző szervek orientálására sem. Az eredmény olyan leírása, hogy „súlyos hátrányt okoz” stb., az elkövetési magatartás ismerete nélkül nem mond semmit. Majdnem ilyen semmitmondó a gazdasági bűncselekményeknél, ha a kerettényállás csupán a gazdasági hátrányt vagy érdeksérelem tartalmazza eredményként. Ilyen tényállásszerkesztés mellett csak az elkövetési magatartásból indulhat ki a jogalkalmazó, tehát mind garanciális szempontból, mind az alkalmazhatóság szempontjából a tényállás formálissá „válk”.

Az eredménnyel szemben támasztott másik követelmény a bűnösségi elvből adódik. Eredményként csak olyan hátrányokozás kerülhet a törvényi tényállásba, amelynek előre látása a bűncselekmény elkövetőjétől elvárható, megkövetelhető, s ennek alapján ahhoz legalább a bűnösség gondatlan formája kapcsolható. A tényállásban értelmetlen olyan következményt eredményként leírni, amelynek előre látása az elkövetőtől nem kívánható meg. Különösen vonatkozik ez a megállapítás a kerettényállásokra, mert ezek gyakran különféle kötelességek megszegését rendelik büntetni, s e kötelességek teljesítésének az elvárása nem függhet attól, hogy a kötelezett tudja-e a kötelesség előírás indokát, tehát azt, hogy milyen hátrány elkerülése érdekében írták elő a kötelességet. Amennyiben a kodifikátor nem tudja az eredményt olyan pontosan megfogalmazni, amely alkalmas a *nullum crimen sine lege* certa és a bűnösségi elv érvényesítésére, akkor helyesebben teszi, ha nem eredménytényállást alkot.

A formális – vagy az általánosan fogalmazott eredmény miatt formálissá „vált” – kerettényállások kodifikációja esetén a keretet kitöltő szabályok megalkotása során kell biztosítani a büntetőjogi alapelvek érvényesítését. Ezek érvényesítése biztosíthatja, hogy kétségtelenül megállapíthatók legyenek azok a szabályok, amelyek kitöltik a büntetőjogi kereteket.¹⁵

6. Szakmai bűncselekmények speciális problémáiról

A *nullum crimen sine lege scripta* elvre tekintettel a büntetőjogi felelősség közvetlenül függ a szakmai törvényektől. Ha ezekhez kapcsolódik a büntetőjogi szankció,

¹⁵ A különnormák nemcsak közvetlenül, hanem az értékelést igénylő tényállási elemeken keresztül is bekerülhetnek a büntetőjogba. Lásd Wiener A. Imre: Gazdasági bűncselekmények. KJK Budapest, 1986. V. fejezet 2. pont.

a szakmai törvény törvényi tényállásként működik, mert feltétlenül tartalmazza a felelősségre vonás objektív feltételeit, tehát a bűncselekmény tárgyi oldalát. Lehetséges, hogy a szakmai törvény az alanyi oldalra (szubjektív feltételekre) is speciális rendelkezéseket tartalmaz. A szakmai törvény a közvetlenül hozzá kapcsolódó büntetőjogi rendelkezéssel együtt teszi alkalmazhatóvá az időbeli hatállyal kapcsolatos rendelkezéseket. A felelősséget szűkítő vagy bővítő tárgyi és alanyi feltételek módosítása esetén az időbeli hatályra vonatkozó rendelkezéseket úgy kell alkalmazni, hogy a szakmai törvény előírásai tényállási elem funkcióját töltsék be. A büntető melléktörvények különös részi tényállásként működnek, tehát az általános rész szabályait nemcsak az időbeli hatályra nézve kell alkalmazni.

Amennyiben a melléktörvény koncepciója nem kerül elfogadásra, a büntető keretdiszpozíciónak és a keretet kitöltő törvénynek egymásra kell utalni. A szakmai bűncselekményekkel kapcsolatban – akár melléktörvényben, akár a Btk.-n belül kerülnek elhelyezésre – a speciális problémákra feltétlenül tekintettel kell lenni. A teljesség igénye nélkül a kodifikáció során megoldandó speciális problémák lehetnek a következők.

A szakmai bűncselekmények elkövetői eleve speciális foglalkozási szabályok hatálya alá tartozó személyek. Ezeknél a gondossági kötelesség sajátos, szigorúbb feltételek szerint alakul. A hozzáértés eleve feltételezett, és a hozzáértés hiányában végzett tevékenység önmagában szakmai gondatlanságot képez, tehát az objektív gondossági kötelesség megsértése szakmai szabályszegésben realizálódik.

A követelménytől elmaradás csak nevesített szubjektív kizáró körülmények alapján működhet. A tőle elvárhatóság értékelése során a gondos szakmai modell a mérce és az egyéni körülményeket csak nagyon kivételesen lehet alkalmazni. Ezért is kifejezett törvényi rendelkezéssel kellene szabályozni a kívülálló felelősségét ha szakmai szabályokkal rendezett területre téved.

Az egyes szakmai büntetőjogok között aszerint is különbséget kell tenni, hogy a külön jogszabályok *felelősséget konstituálnak-e vagy csak a gondossági kötelességet részletezik*. Ha a szakmai bűncselekmények olyan eredményt tartalmaznak, amelyek egyébként is büntetőjogi szankciót indikálnak (például testi sértés – KRESZ), akkor az elhelyezésük maradhatna a Btk.-n belül.

Ezzel szemben számos gazdasági bűncselekménynél a büntetőjogi felelősség közvetlenül a keretet kitöltő szabálytól függ, és egyébként a Btk.-ban máshol is értékelt büntetőjogi eredményt nem tartalmaz.

Külön megfontolást igényel az orvosi büntetőjog problémája. Ezen a területen ugyanis nagymértékben keveredik az orvosigazgatási szabályok keretet kitöltő jellege a szakmai szabályok keretet kitöltő funkciójával. A felelősségre vonás szempontjából ez utóbbit azért kellene külön tartani, mert a *lege artis* megsértéséhez a büntetőjogban egyébként is értékelhető eredmény is kapcsolódik. A hatályos Btk. XII. fejezet II. Címében foglalt bűncselekményekkel összefüggésben viszont az igazgatási szabályok és a Btk. kapcsolatát egymásra utaló rendelkezésekkel kellene szabályozni.

A melléktörvény kodifikációs technikát lehetne használni a jogi személlyel szemben alkalmazható szankciók szabályozására. A gazdasági bűncselekmények kategorizálása során felhasználható ismérv lenne, a jogi személlyel szemben alkalmazható szankció is. Nyilvánvalóan nem minden gazdasági bűncselekmény elkövetéséhez lenne

kapcsolható a jogi személlyel szembeni szankció. Ennek feltétele nemcsak tárgyi tényállási elemekben juthat kifejezésre (például a jogi személy keretei között követi el a bűncselekményt), hanem az a szubjektív elem is, hogy a jogi személy érdekében vagy annak vagyona gyarapításáért cselekedett.

A probléma megoldása során felhasználható az adminisztratív büntetőjog fogalma is. Az EU csatlakozás során szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy a hagyományos fogalmak mellett új fogalmak jelennek meg vagy a régiók új tartalmat nyernek. Az EU-ban alkalmazott szankciók kategorizálásában a büntető szankció fogalma került előtérbe a büntetőjogi szankció helyett. A büntető szankció alatt ugyanis az adminisztratív büntető szankciót is érteni kell.¹⁶ Továbbá az elmúlt évtizedekben egyre inkább terjed az adminisztratív büntetőjog elnevezés annak érdekében, hogy a hagyományos büntetőjog elvei ne szenvedjenek csorbát. Ezt a technikát látja elfogadhatónak *Erdei Árpád* a jogi személlyel szemben alkalmazható szankcióval kapcsolatban. „Az ésszerűen megvalósítható eljárási megoldás az lehet, hogy az anyagi jog eláll a jogi személy büntetőjogi felelősségének elismerésétől. Ha ugyanis a jogi személynek nem a büntetőjogi felelősségéről van szó, hanem a büntető törvénykönyvbe ütköző magatartás esetén a természetes személy büntető felelősségre vonására, míg a jogi személynek valamely más jogág szerinti felelősségre vonására kerül sor, akkor a büntető eljárásnak különösebben nem kell átalakulnia. Ettől még a büntető eljárás keretében a jogi személyre szabott szankció alkalmazására sor kerülhet.”

„A megoldás e problémák egy részére abban az egyszerű előírásban lehetne megtalálható, amely kimondaná, hogy amennyiben a természetes személy büntető felelősségre vonására sor kerül és megállapítható a természetes személyt foglalkoztató jogi személy szankcionálást érdemlő 'magatartása', akkor a szankciót a büntető bíróság is alkalmazhatja. Az, hogy a jogi személy ilyenkor nem lenne 'terhelt' nem jelenthet leküzdhetetlen akadályt. Ha a természetes személy a jogi személlyel betöltött tisztségben eljárva követ el bűncselekményt, a jogi személy 'mögöttes' felelőssége nem elképzelhetetlen. A természetes személyt védő eljárási előírások, elvek és garanciák, így a jogi személyt is védének, s csupán azokat a jogkövetkezményeket kellene elszüntetnie, amelyeket egy talán kevesebb garanciát tartalmazó eljárásban amúgy is alkalmazhatnának vele szemben.”¹⁷

A szakmai büntetőjognak a melléktörvényben történő szabályozása összhangban van a következő pontban írt európai modellel. Az adminisztratív büntetőjog a jogi személlyel szemben alkalmazható szankció mellett magában foglalhatná a kriminális szabálysértéseket, amelyek csak az értékhatárban különböznek a bűncselekményektől. A kriminális szabálysértésekkel kapcsolatban ugyanis praktikusán a sommás eljárás érvényesülhetne, és csak az eljárásjogi értelemben vett bűnösség vitatásakor kerülne sor az általános büntetőjogi felelősség feltételeinek alkalmazására.

A katonai Btk. szakmai melléktörvénykénti kezelése azért is lehetséges, mert speciális alanya van, és a szabályozott bűncselekmények is sajátosak. Rendszerint olyanok, amelyeket csak a speciális alany tud elkövetni. A különartás egyben állásfoglalást jelentene arra nézve is,

¹⁶ *Ligeti Katalin*: Europäisches Strafrecht. MTA Jogtudományi Intézete, Közlemények No. 13. (Budapest, 2000.) 159. p.

¹⁷ *Erdei Árpád*: Hogyan lehet terhelt a jogi személyből, avagy a jogi felfogás változtatásának ára. In: Békés Imre Ünnepi kötet, szerk.: Gellér Balázs, ELTE ÁJK, Budapest, 2000. 101. p.

hogy tette (esetleg társtette) csak katona lehet, a kívülállók legfeljebb részese.

Viszont a fiatalokúra vonatkozó rendelkezések különartása a tárgyi anyagra tekintettel nem indokolt. Ugyanazokat a bűncselekményeket követhetik el, mint a felnőttkorúak, a felelősség feltételei bizonyos életkor után azonosak, legfeljebb a szankció más.

7. Az értelmező rendelkezések

Már az általános rész megalkotásakor el kell dönteni, hogy a fogalmakat miként kell az egyes törvényi rendelkezések megszövegezésekor használni. Ha ezeket a fogalmakat az értelmező rendelkezések meghatározzák, a legális interpretáció elősegíthető az egységes jogalkalmazást.

A hatályos törvény Általános Részében a IX. fejezet tartalmazza ezeket a rendelkezéseket. Emellett a Különös Részben is számos értelmező rendelkezést találunk. Ezek hol a fejezet, vagy a cím végén Értelmező rendelkezés elnevezés alatt kerültek kodifikálásra, hol egy adott bűncselekmény külön bekezdésében kerültek elhelyezésre.

A törvényben előforduló fogalmak értelmezését először a kodifikáció belső munkanyagában, majd a kódexben az értelmező rendelkezésekben kell tisztázni. Az egyes törvényi tényállások megszövegezésekor különösen azokra a fogalmakra kell tekintettel lenni, amelyek a törvényben többször előfordulnak. Példaként lehetne említeni, hogy az általános részben a fenyegetés mellett a kényszer szó szerepel, míg a különös részben mellette az erőszak fogalmát találjuk. Esetenként az erőszak és a fenyegetés a „kényszerít” elkövetési módja lehet. Az erőszak pedig általában személyi erőszakot jelent, de a magánlaksértésnél a dolog elleni erőszakot is, holott ez a fordulat a lopás minősített esetében külön nevesített.

A rendszertani értelmezéssel ütközik az a kodifikáció, amely a 6. §-t nem vette ki a Btk.-ból az 1996. évi XXXVIII. törvény megalkotásakor. Ekkor ugyanis a 7–9. §-okat kiemelték az Általános Részből. Az értelmezést tovább nehezíti – a Btk. 6. §-át is módosító – 1998. évi LXXXVII. törvény, amely a Btk.-ban nem használt fogalmakat tartalmaz. A politikai és a köztörvényi bűncselekmény nem az anyagi büntetőjog, hanem a nemzetközi együttműködés fogalma, és a külföldi ítélet érvénye is ennek a része. Ha külön törvényt alkottak bűnügyi jogsegélyről, akkor a 6. §-t nem bővíteni, hanem a többihez hasonlóan a Btk.-ból kiemelni kellett volna.

Ezeknek a fogalmaknak az egységes értelmezése és ennek megfelelően egységes használata alapozhatja meg a jogalkalmazók helyes értelmezését.

A törvény értelmező rendelkezéseit az általános részben kellene elhelyezni akkor is, ha az csak egy-egy Címre vagy egy-egy bűncselekményre vonatkozik. A törvény értelmező rendelkezései csak részben szolgálják a tömörebb fogalmazást. Vannak viszont olyan rendelkezések, amelyek a kiterjesztő értelmezés kategóriáját meghaladóan magyarázzák a fogalmakat. Erre a törvényalkotónak joga van, de az ilyen értelmezés már a felelősség terjedelmét érinti.

A büntetőjogban a teleologikus értelmezés a védett jogtárgynak, a norma védelmi céljának a felismerését jelenti. Számos esetben a törvényi tényállással védett érdek, a jogtárgy evidens, nem kell különösebben bizonyítani, például, hogy a büntetőjog az emberölés tényállásával az emberi életet védi. Mindazokban az esetekben azonban, amikor a védett érdek megállapításához csak értelmezés útján lehet eljutni, alkalmazni kell a *jogtárgy-harmonikus* értelmezést. A jogtárgy-harmonikus értelmezés teremti

meg az értelmezés eredményének az összhangját a védett érdekekkel, jogi tárgyjal.

Azokban az államokban, amelyekben nem működik alkotmánybíróság, a büntető jogszabályok összhangját az alkotmánnyal és az emberi jogokkal csak az értelmezés során teremthetik meg. Így alakult ki az emberi jogokkal, majd az alaptörvénnyel harmonikus értelmezés fogalma.¹⁸

A büntető törvény *alkotmány-harmonikus* értelmezése teremti meg, hogy az értelmezés eredménye összhangban álljon az alaptörvényben írtakkal. Nem lehet tehát jó az a jogszabály-értelmezés, amelynek eredménye ellentétbe kerül az alkotmány rendelkezésével.

Napjainkban a büntető jogalkalmazásnak a nemzetközi jog szerinti bűncselekményekre is figyelemmel kell lenni, különös tekintettel a hágai bíróságok gyakorlatára. Az emberi jogokkal összefüggésben követni kell a strasbourgi bíróság gyakorlatát. A külföldön elkövetett bűncselekmények elbírálásakor pedig esetleg alkalmazni kell az adott területen érvényesülő külföldi jogot. Új feladatot fog jelenteni az EU-hoz történő csatlakozás után az ott érvényes joganyag alkalmazása.

A 40 éven keresztül uralkodó törvénypozitivizmus hatását hasznosan felhasználva az értelmező rendelkezésekkel is instruálni lehetne a jogalkalmazót az új gondolkodásra. Az alkotmány- és jogtárgy-harmonikus értelmezést törvénnyel kellene kötelezően előírni. Az alkotmány-harmonikus értelmezés az Alkotmánybíróság gyakorlatából is következik, amely az élő jog alatt nemcsak a jogszabály szövegét, hanem annak általános gyakorlatát is érti. A jogtárgy-harmonikus értelmezéssel kellene felcserélni a szocializmusban uralkodóvá vált egyedi-, csoport- és általános tárgy kategóriákat.

Végül az értelmező rendelkezések kapcsán lehetne utalni a bírói gyakorlat kötelező erejére. Ezzel lehetne elejét venni annak a tévtannak, hogy a bírák «csak a törvénynek vannak alárendelve». Itt is érvényes az Alkotmánybíróságnak az élő joggal kapcsolatos felfogása, amely az állandó bírói gyakorlatot is magába foglalja.

Ezeket a követelményeket az értelmezésre vonatkozó szabályokban kifejezésre kellene juttatni. Annál is inkább, mert a nemzetállami szuverenitás felfogásából következően az állam csak a saját büntetőjogát hajtja végre. Ezért az értelmező rendelkezéseket a következő szöveggel kellene kezdeni:

A jogalkalmazónak a törvényt az alkotmányos alapelvekkel, az egyes tényállásokkal védeni kívánt társadalmi értékkel, továbbá a hazai és a nemzetközi bíróságok gyakorlatával összhangban kell értelmezni.

8. Az Európai Büntető Kódex Modellje

A hatályos törvény rendelkezéseinek rendszerbe foglalásakor a jogharmonizációs törekvésekre tekintettel indokolt figyelembe venni az Európai Büntető Kódex Modelljét.¹⁹

Sieber szerint a XX. század végén az európai büntetőpolitikának három alapvető kihívással kell szembenézni:

a) a fejlett iparral rendelkező információs társadalom fejlődése megnöveli az információk és az információ közvetítésére szolgáló technológiák fontosságát,

b) a kockázati társadalom fejlődése az élet minden területén olyan hatalmas kockázatokat teremt, mint a nukleáris erőművek vagy a kémiai ipar balesetei,

¹⁸ Vö.: LAHTI, R.: Rule of Law and Finnish Criminal Law Reform. In: Hungarian-Finnish Criminal Law Seminar, Sept. 1996 (megjelenés alatt)

¹⁹ SIEBER, U.: A Model European Penal Code (Council of Europe, 5 Feb. 1997, AS/Jur/1996/76)

c) a globális társadalom fejlődése az emberek, a tőkék és az információk mozgásához vezet, amelyek megszüntetik a nemzeti határok jelentőségét általában és különösen az Európai Unión belül.

Példaként a számítógépekkel összefüggésben elkövetett bűncselekményeket említi. A számítógépek manipulálása, tönkretétele vagy jogtalan használata a társadalmi élet minden területén a sértettek széles körét érintheti és nemcsak azokat, akik ellen esetleg egy adott bűncselekmény közvetlenül irányul. Ugyanez a jellemzője a környezetet sértő bűncselekményeknek is, amelyeknek a hatása átnyúlik a nemzeti határokon.

Az Európa Tanácson belül 1949-től a bűnüldözés területén folytatott, államok közötti nemzetközi együttműködést fejlesztették erőteljesen. E körben az Európa Tanács napjainkig már több, mint 20 konvenciót fogadott el, amelyekben a szuverén államok összefogása erősíti tevékenységüket a bűnüldözésben.

Az Európa Tanáccsal szemben az Európai Unió olyan nemzetek feletti szervezet, amely a tagállamokat kötelező jogot is alkothat. A kötelező szabályok mellett a nem kötelező ajánlások sora is indokolja a büntetőjog harmonizációját Európában. Az adminisztratív szankciók pedig, amelyek a szabad verseny, a piaci szabályok és az EU pénzügyi érdekeinek megsértését szankcionálják, széles körben alkalmazásra kerülnek. Mindezek mellett vagy ellenére, az Európai Unió nem rendelkezik az anyagi büntetőjogra vonatkozó törvényalkotói hatalommal.

Az európai közös büntető kódex a távoli jövőnek a terméke lehet. A közel jövőn viszont bizonyos jogtárgyak védelme kapcsán kikényszeríti a nemcsak harmonizált, hanem az unifikált büntetőjogi rendelkezéseket is.

Az unifikált büntetőjogi rendelkezések kodifikációjára két út áll rendelkezésre: az egyik az, hogy az EU szerveit feljogosítják legalábbis meghatározott területeken „szövetési bűncselekmények” alkotására vagy ezeket a „szövetési bűncselekményeket” olyan konvenciókba foglalják, amelyeket a „szuverén” államok kötelesek a belső jogukba beépíteni. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy ezzel még nem oldották meg az egységes jogértelmezés problémáját, a megoldáshoz vezető útnak mutatkozik például a Corpus Jurisban felvetett Európai Ügyészi Szervezet.) Szakmai büntetőjognak lehet tekinteni az Európai Unió pénzügyi érdekeinek sérelmére elkövetett cselekmények és a korrupció üldözésére vonatkozó büntetőjogi rendelkezéseket.

Sieber az anyagi büntetőjogot három részre tagolja. Az első, általános részben találjuk azokat a címeket, amelyeket általában az általános rész tartalmaz azzal a különbséggel, hogy szerepel benne a nemzetközi büntetőjog is. Ide sorolja a nulla poena sine lege elvet, az értelmező rendelkezéseket, a bűnösséget, a ténybeli és a tilalomban való tévedést, a büntetendőséget és a büntethetőséget kizáró körülményeket (Justification and Excuse), a természetes személyek és a jogi személyek felelősségét, a kísérletet és az elkövetőket.

A jogkövetkezmények között szerepelnek a büntetések (például szabadságvesztés, pénzbüntetés), a megelőző és nevelő intézkedések, elkobzás és vagyonelkobzás.

A Különös Rész először a köztörvényi bűncselekményeket foglalja össze, nevezetesen: az egyéni, a gazdasági és a nem egyéni érdekeket sértő bűncselekmények elnevezés alatt. Az egyéni érdekeket sértő bűncselekmények: az élet, a testi épség, az egészség, a személyi és szexuális szabadság, a becsület és a magánélet elleni bűncselekmények. A gazdasági értékeket sértő bűncselekmények cím a lopástól az orgazdaságig azokat a bűncselekményeket tartalmazza, amelyeket nálunk vagyon elleni bűncselekménynek neveznek. A nem egyéni érdekeket sértő bűncselekmények cím a nálunk az államigazgatás, az igazságszolgáltatás, a közelet tisztasága és a közrend elleni bűncselekményeknek nevezetteket foglalja magába.

A Különös Rész másik elkülönített része tartalmazza a szakmai büntetőjogot (Nebenstrafrecht). A szakbüntetőjogok közé sorolja az adókra és a gazdálkodással kapcsolatos köteleességekre (verseny-, tőzsdei-, hitelezésre és részvényekre) vonatkozó szabályok megsértését. A szakmai büntetőjogba tartoznak a fegyverekkel – ezen belül biológiai, kémiai és nukleáris fegyverekkel –, a szerzői joggal és az adatokkal való visszaélések, valamint az élelmiszerekre és gyógyszerekre, továbbá a kábítószerre vonatkozó előírásokat sértő bűncselekmények. Itt találjuk a fogyasztók védelmére vonatkozó rendelkezésekkel és a géntechnológiával összefüggő bűncselekményeket is. Ezeknek a szakmai bűncselekményeknek közös jellemzője, hogy a büntetőjog a rendszerint igazgatási szabályokba foglalt köteleességek és tilalmak megszegését szankcionálja. A szakmai bűncselekményeket – mint ez történt nálunk az 1961. évi Btk. hatályba lépése előtt – a köteleességeket és tilalmakat megállapító jogszabályhoz kapcsolódóan kodifikálják.

Az adminisztratív büntetőjog címszó alatt találjuk a kihágási büntetőjogot és az EU jognak a nem kriminális szankcióit.

9. A Különös Rész felépítése

A hatályos Különös Rész fejezetekre tagolása rendkívül egyenlőtlen. Az állam elleni, a közlekedési, a vagyon elleni és a honvédelmi kötelezettség elleni bűncselekmények a fejezeten belül elhelyezett tényállásokkal védett jogi tárgyakkal szoros kapcsolatot mutatnak. Nem véletlen, hogy ezeket a fejezeteket nem kellett további Címekre bontani. A többi fejezetben viszont a belső Címekre tagolás utal a védett társadalmi értékekre. Az új Különös Rész szerkesztésekor olyan bűncselekményeket kellene egy csoportba foglalni, amelyek jelenleg megfelelnek a Címek szerinti csoportosításnak. A XII. fejezet II. Címében és a XVII. fejezet I. és III. Címébe foglalt bűncselekmények jó részét nem a köztörvényes bűncselekményekről szóló Btk.-ban, hanem a szakmai törvényhez kapcsolva kellene szabályozni.

A BÜNÖZÉS ÉS JOGKÖVETKEZMÉNYEI

1. Történeti összefüggések

A magyar bűnügyi statisztika művelésének kezdeteiről, annak történetéről meglehetősen bizonytalan adatok állnak rendelkezésünkre. A XVIII. században végrehajtott összeírásokra azonban már több történeti forrás utal. Így Mária Terézia 1757-ben elrendelte, hogy minden törvényhatóság küldjön jelentést a Helytartó Tanácsnak a börtönökben fogvatartottak számáról. Ezekben a jelentésekben az elkövetett bűncselekményt és a büntetést is feltüntették. Előkerültek olyan statisztikai kimutatások, melyek bíróságon tárgyalt ügyekről és ott hozott ítéletekről készültek. Egyes nézetek szerint azonban ezeknek a megbízhatósága mind a teljesség, mind a pontosság tekintetében megkérdőjelezhető, már csak azért is, mert ismert volt a vármegyéknek a központi kormányintézkedésekkel szembeni ellenállása.

A bírósági statisztikai jellegűnek tekinthető adatgyűjtések mellett azonban található a büntetőjogi kodifikáció és a bűnügyi statisztika közötti kapcsolatra utaló adatok is. A jelenleg az Igazságügyi Minisztériumban folyó büntetőjogi kodifikáció szempontjából elsősorban ezeknek van jelentőségük.

A bűnügyi statisztika történetét vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy az szorosan kapcsolódik a büntetőjogi kodifikáció – esetenként kodifikációs kísérletek – történetéhez. Az első ilyen kapcsolatra az 1791–92-ből származó adatok utalnak, amikor II. József törvényeinek visszavonása következtében a büntetőjog egységes rendszerének hiánya egyre jobban érződött. Az Országos Bizottság által kidolgozott büntetőjogi javaslat a nemesek és a nem nemesek jogegyenlősége tekintetében már mutatott bizonyos demokratikus vonásokat. Ezt egyesek a francia felvilágosodás és polgári forradalom hatásának tulajdonították.

Az új eszmékről azonban inkább csak elvi viták folytak, és amikor az 1807. évi országgyűlésen Felsőbüki Nagy Pál a jobbágyság helyzetének javítása érdekében felszólalt, javaslatait elutasították, 1825-ben pedig az ilyen tartalmú javaslatok már kifejezett felháborodást váltottak ki. Azokat a – tartalmukat tekintve – politikai engedménynek minősülő elképzeléseket, amelyeket az 1792. évi büntető törvénytervezet még tartalmazott, az 1827. évi országgyűlés megbízásából készült javaslatokban már nem találhatjuk meg. Ezek a javaslatok kifejezetten a jogegyenlőség ellenében foglaltak állást és olyan alapelveket tartalmaztak, hogy a nemes és a jobbágy elleni büntető peres eljárást külön kell szabályozni, a jobbágyot ne illethessék meg a személyes szabadság jogi biztosítékai.

Az 1830-as években a magyar politikai gondolkodás új irányba terelődött és a jogegyenlőségi reformokat a magánjogi és a büntetőjogi kodifikáció útján próbálták a közéletben érvényesíteni. Ezt bizonyítja Széchenyi István harmadik munkája, a „Stádium”, amely a büntetőjogi kodifikáció fő feladatainak megfogalmazásakor azt az álláspontot hangoztatta, hogy „mindenki egyenlően áll a törvény oltalma és súlya alatt”. Hangsúlyozza a tárgyalások – az ő kifejezésével élve: tanácskozások – nyilvánosságának fontosságát is.

Az 1832. évi országgyűlés szabadelvű vezéralakjai a földesúr és a jobbágy közötti jogi viszonyok új alapokon

történő rendezését tartották fontosnak. Így Deák Ferenc szükségesnek tartotta a jobbágyok ügyeiben a botbüntetés megszüntetését, illetőleg alkalmazásának korlátozását.

A magánjogi rendelkezések némi előrehaladást mutattak ugyan, de a többség elvetette az ún. VIII. úrbéri cikket, amely kimondta volna, hogy a jobbágyot, „csak miután törvényes bírúk által megvizsgáltattak és a törvények értelmében elítéltettek, szabad személyükben vagy birtokukban megtámadni, annál kevésbé szabad őket előleges vizsgálat és ítélet nélkül elfogatni, vagy testi büntetéssel terhelni.”

A büntetőjogi kodifikáció azért került ismételtelen előtérbe, mert a polgári jogviszonyok rendezése a személyes szabadság büntetőjogi biztosítékainak megteremtése nélkül önmagában nem segíthette a jogegyenlőség kialakulását. A büntetőjogi kodifikáció jelentős állomása és a magyar jogtörténet európai szintű műve volt az a tervezet, amelyből sajnos nem lett elfogadott jogszabály. Az 1840. évi V. törvény országos választmányt küldött ki a büntető- és javító-rendszer kidolgozására. E választmány tagjai voltak többek között Desseffy Aurél, Eötvös József, Deák Ferenc, Klauzál Gábor, Pulszky Ferenc, és részt vett a bizottság munkájában Szalay László is. Az országos választmány 1841. december 1-jén kezdte meg működését és az ügyrendi kérdések eldöntése után az első határozat arról szólt, hogy az országos választmány intézzen kérelmet a nádorhoz: készíttessen statisztikai kimutatást az 1830–1840-es évek folyamán a törvényhatósági, városi és úriszéki börtönökben letartóztatottak számáról, a börtönök állapotáról, a halálbüntetés tényleges alkalmazásának terjedelméről. Ezután határozták el, hogy a büntetőjogszabályok rendszere három részre tagolódjék: anyagi jogi, eljárásjogi és börtönügyi kódexre. Ez volt az első olyan eset a magyar jogtörténetben, amikor a büntetőjogi kodifikáció során hivatalos adatgyűjtés elrendelésével kívánták az elméleti érvekhez a gyakorlatot tükröző, számszerű (statisztikai) adatokat is felhasználni.

Az országos választmány kérelmére elrendelt adatgyűjtés letartóztatottakra és halálbüntetésekre vonatkozó részét végrehajtották. A táblázatok az Országos Levéltárban lévő eredeti példányokról készült másolatban, Fayer László szerkesztésében, a „Magyar Tudományos Akadémia az 1843-iki Büntetőjogi Javaslatok Anyaggyűjteménye” című II. kötetében, 1898-ban tették közzé.

Az 1831–1840 közötti időszak adatait évenként, táblázatokba rendezve közölték, utalva arra, hogy a jegyzék (az eredeti szóhasználat szerint jegyzemény) a Magyar- és Horvátország Törvényhatóságainál börtönben fogvatartottakról készült. A táblázatok 56 vármegye és 52 város adatait tartalmazták. A táblázatokban feltüntették a felmentettek, az elítéltek számát, valamint azokat, akiknek az ügye az összeíráskor még folyamatban volt. Megjelölték a különböző bűncselekményi kategóriákat is. Érdekességként jegyezzük meg, hogy külön kiemelték a szülőgyilkosságot valamint a gyermekgyilkosságot elkövetőket. A „rablógyilkosok” és „rablók” ebben az összeállításban azonos rovatban szerepeltek, ami arra a felismerésre utal, hogy a mai terminológia szerinti nyereségvágyból elkövetett emberölés – motivációját tekintve – lényeg-

gében vagy elleni bűncselekmény és csak a jogvédelem érdekében soroljuk ma az élet elleni bűncselekmények közé.

A táblázatok korcsoportok szerinti bontást is tartalmaztak és a jelenleginél lényegesen rövidebb élettartamra utal, hogy a kormegoszlásnál a 40 évesek és annál idősebbek ugyanabban a rovatban szerepeltek. Mint ismeretes, a jelenlegi bírósági statisztikában ilyen nyitott korcsoportban a 70 évesek és idősebbek találhatók.

A szabadságvesztés időtartamát tekintve figyelemre méltó, hogy a 3 év és annál hosszabb tartamú büntetések szintén egy kategóriába tartoztak, a legrövidebb időtartam felső határát pedig a fél évnél rövidebb büntetési kategóriában jelölték meg. Ez arra utal, hogy a kiszabott büntetések tartama általában viszonylag rövid volt, ami minden valószínűség szerint összefüggésben állhatott az akkori átlagos élettartammal is.

Az 1831–1840 években alkalmazott halálbüntetéseket tartalmazó táblázatok – területi elrendezés alapján – 56 vármegye és 4 város (Debrecen, Késmárk, Szabadka, Szeged) adatait foglalják magukban. A cselekményeket tekintve itt már az ún. rablógyilkosságot és a rablást elkövetőket külön tüntették fel. A demográfiai, társadalmi összefüggések felismerésére utal, hogy a táblázatok az elítéltek nemére, életkorára, vallására és társadalmi helyzetére vonatkozó adatokat is tartalmaznak.

Ezek az összeírások – különös tekintettel a kor technikai színvonalára – mai szemmel is korszerűnek tekinthetők. A magyar jogfejlődés kára, hogy az 1843. évi törvényjavaslat végül nem lett elfogadott jogszabály, holott ma már általánosan az a vélemény, hogy a javaslat a kor leghaladóbb, legfejlettebb büntetőjogi elképzeléseit tartalmazta. Az elfogadás elmaradásából adódó hátrányokat Szemere Bertalan az 1845. évi miskolci követjelentésében külön is megemlíttette.

Az elképzeléseket nem tudta megvalósítani az 1848-ban, a Belügyminisztérium keretében felállított Országos Statisztikai Hivatal sem, a szabadságharc leverése ugyanis megszakította a jogfejlődést. A hivatalos magyar igazságügyi statisztika művelésének kezdetét ezért 1867-től számítjuk.

Az Országbírói Értekezlet 1861-ben megalkotta az ideiglenes törvénykezési szabályokat, melyeknek második, „Bűnvádi eljárás” című része akként rendelkezett, hogy a magyar büntető törvényeket és a törvényes gyakorlatot, a hazai viszonyokhoz igazítva, vissza kell állítani. Az ideiglenes törvénykezési szabályok feloldották a nemesek és a nem nemesek közötti anyagi jogi és eljárásjogi különbségeket. Ennek az lett a következménye, hogy a magyar ítélkezési gyakorlat eredményeit tartalmazó statisztikai adatok nem álltak összhangban az ausztriai adatokkal és ez még inkább szükségessé tette a magyar jogrendszernek megfelelő bűnügyi statisztikai rendszer kialakítását.

Az 1867-ben a Földművelés, Ipari és Kereskedelmi Minisztériumban szervezett Statisztikai Osztály az új adatgyűjtés tervezetét már megalakulásának évében az Országos Statisztikai Tanács elé terjesztette. A Tanács a küszöbön álló kodifikációs munkákra tekintettel az új rendszer működésének kezdetét a jogszabályok elfogadása utáni időre javasolta halasztani azzal, hogy csak így biztosítható a rendszeres, azonos elvi alapokon nyugvó adatgyűjtés. A döntést az Országos Statisztikai Tanács tagjaiból és meghívott szakemberekből álló különbizottság hozta meg, arra az álláspontra helyezkedve, hogy az új törvények megalkotásának nélkülözhetetlen előfeltétele a pontos statisztikai adatok ismerete. Ennek a döntésnek köszönhető, hogy

1867 óta – bár néhány tekintetben hiányos, de – folyamatos bűnügyi statisztikai idősorokkal rendelkezünk. A mindinkább javuló adatszolgáltatás jelentős mértékben segítette a Büntető Törvénykönyv kodifikációs munkáit, az ítélkezési gyakorlatra vonatkozó adatok pedig tájékoztatást nyújtottak a büntetési nemek és tételek meghatározásánál. Nem hallgatták el természetesen az egyébként minden, kezdeti szakaszban lévő adatgyűjtésre jellemző hiányosságokat sem, megemlítve azonban, hogy ezek jelentős része éppen az egységes büntető kódex hiányára volt visszavezethető.

A büntettekről és a vétségekről szóló 1878. évi V. törvény és a kihágásokról szóló 1879. évi XL. törvény hatálybalépése a bűnügyi statisztika történetének is meghatározó állomása. Az e törvényekben taxatív felsorolt és a tényállást tekintve pontosan körülírt bűncselekmények megalapozták a statisztikai nomenklatúra megtervezésének lehetőségét, a módszertani igények kielégítését.

A lajstromos adatgyűjtés nehézségeinek, korlátainak felismerését és a bűnügyi statisztika továbbfejlesztésének igényét a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény hatálybalépése tette szükségessé. Az adatgyűjtés újjászervezése során áttértek az egyéni lapok rendszerére. Ez 1900. január 1-jén lépett életbe, megteremtve a bűnügyi statisztika továbbfejlesztésének lehetőségeit. Erre már csak azért is szükség volt, mert a hatályos Büntető Törvénykönyv, az ún. Csemegi Kódex – életbelépésétől kezdve – a különböző büntetőjogi irányzatok vitájának középpontjában állt. Ez a Büntető Törvénykönyv ugyanis a klasszikus, dogmatikus büntetőjogi iskola elveit vallotta, középpontjában a bűncselekmény, mint elvont jogi kategória szerepelt. Mai fogalmainkkal élve azt mondhatjuk, hogy a tetтарыnyos büntetőjog elvét vallotta. A főleg Franz Liszt hatására tért hódító szociológiai iskola ezzel szemben az elkövető személyét helyezte a büntetőjogi érdeklődés középpontjába, mai kifejezéssel élve a személyi társadalomra veszélyesség elve alapján állt. Megjegyzendő, hogy e két irányzat mind a mai napig létezik, és bár gyakorlatilag minden kodifikáció e két irányzat közötti kompromisszum eredménye, a mindkét álláspontot egyaránt kielégítő megoldást mindeddig nem sikerült (és valószínűleg a jövőben sem sikerül) megtalálni.

A jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyv kritikájával és a gyakori változtatások problémáival foglalkozók megfélekedni látszanak arról, hogy a büntetőjogi irányzatok vitája nem mai keletű. Ezt bizonyítja, hogy a több mint nyolc évtizedig hatályban volt Csemegi Kódex bírálatának hatásaként már 1888-ban megindultak az új Büntető Törvénykönyv megalkotására irányuló kodifikációs munkálatok. Több javaslat is készült, így 1915-ben egy olyan tervezet, amely az egész anyagi büntetőjogra kiterjedt. Az I. világháború azonban megakadályozta a kodifikációs munkálatok folytatását.

Az új Büntető Törvénykönyv megalkotásának elhúzóda, s, illetőleg a büntetőjog fejlődésének eredményeképpen a törvényhozás jogszabályok hosszú sorát alkotta. A bűnügyi statisztika szempontjából különös jelentőségű a Büntető Törvénykönyv és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. törvény, az ún. I. Büntető novella.

A kor kutatói közül – a már említett szociológiai iskola hatására – többen kifogásolták, hogy miközben a bűncselekmények és a büntetési nemek szerinti adatok rendkívül pontosak, addig az elítéltek demográfiai – társadalmi jellemzőit mutató adatok hiányosak vagy nem kielégítőek, holott ezek kriminálpolitikai, szociálpolitikai és morál-sta-

tisztikai szempontból egyaránt nélkülözhetetlenek. Ezeknek az adatoknak a segítségével vélték feltárhatónak ugyanis azokat a tényezőket, amelyek a kriminalitás alakulására a legnagyobb hatással voltak. Az igazságügyi törvény-előkészítő munka során határozottan és egyértelműen megfogalmazták, hogy a reformokhoz szükség van statisztikai ismeretekre és azoknak a tudományos kutatásoknak az eredményeire, amelyek a társadalmi környezetnek a kriminalitásra gyakorolt hatását vizsgálják, felhasználva a bűnügyi embertan, az elmekörtan eredményeit, a kriminológusok és a bűnügyi statisztikusok által feltárt összefüggéseket, szembeállítva a régi, tételes büntetőjog és a modernebb irányzatok eredményeit.

A hivatalos statisztikai szolgáltatnak a törvényhozás és az igazságszolgáltatás tájékoztatására irányuló munkái tükröződtek a magyar statisztikai közlemények sorozatában megjelent kötetekben is. Ezek közül az első „A Magyar Szent Korona országainak bűnügyi statisztikája az 1904–1908 évekből”, mely 1910-ben, míg a II. kötet „A Magyar Birodalom bűnügyi statisztikája az 1909–1913 évekről” címmel 1919-ben jelent meg.

A háborús események miatt az 1918–20-as években az adatgyűjtés szünetelt. A Magyar Tanácsköztársaság 1919-ben nem foglalkozott ugyan a bűnügyi statisztika kérdéseivel, de az ún. igazságügyi népbiztos a tervezett új Büntető Kódex megalkotására irányuló néhány intézkedést tett.

Angyal Pál 1937-ben – hangot adva az elsősorban tudományos oldalról kezdeményezett büntetőjogi reform szükségességének – úgy fogalmazott, hogy a Btk. reformját már négy évtizeddel korábban is sürgősnek, megokoltnak és elengedhetetlennek kellett tartani. A II. világháború eseményei azonban az erre irányuló munkálatokat megakadályozták.

Az 1949-ben elfogadott új Alkotmány és ennek megfelelően a jogrendszer átalakítása érintette az igazságügyi statisztikát is. Az igazságügyi miniszternek az Országos Tervhivatal elnökének és a Központi Statisztikai Hivatal elnökének egyetértésével kiadott 9000/1951. IM. számú rendelete az adatgyűjtés irányítását és központi feldolgozását az Igazságügyminisztérium feladatkörébe utalta, ugyanakkor a területi adatok gyűjtését és feldolgozását decentralizálta (megyei bírósági szintre helyezte).

A bírósági statisztikai adatok feldolgozása kézi rendszerben történt, az ügyforgalmi adatokat lajstromos rendszerben, a jogerősen befejezett büntető ügyek vádlottjaira vonatkozó adatokat egyéni lapos rendszerben dolgozták fel. A II. világháború utáni időszak két, legjelentősebb büntetőjogi kodifikációs munkájánál, az 1961. évi V. törvény, valamint az 1978. évi IV. törvény előkészítése során ezeket az adatokat is felhasználták. A felhasznált adatok alapvetően a rendszeres adatgyűjtést tekintették bázisnak, de a sajátos igényeknek megfelelően sor került egyedi adatgyűjtésekre, eseti elemzések készítésére is.

A jelenleg folyó kodifikációs munkák során – a történeti hagyományoknak megfelelően – az elemzéseket a hivatalos statisztikai szolgálat adatainak felhasználásával készítjük el. A rendelkezésünkre álló adatok egyértelműen bizonyítják, hogy a bűnözés alanyi oldala demográfiai – társadalmi szempontból sajátos vonásokat mutat, és ezek az ismérvek szoros összefüggésben állnak a bűnözés morfológiájával és dinamikájával. Ezért szükséges az elemzést a Büntető Törvénykönyv fejezetbeosztásának megfelelő rendben végezni. Terveink szerint az elítéltek demográfiai – társadalmi jellemzőit 12 kötetben (ebből 2001. június 30-áig 9 már elkészült), az ítélezés adatait ugyancsak további 12 kötetben dolgozzuk fel és adjuk át a Kodifikációs Bizottságnak.

2. Módszertani kérdések

A kriminálstatisztika a bűnözést, mint társadalmi jelenséget a jogalkalmazó szervek tevékenységén keresztül ismeri meg. Adataink tehát nem a jelenség egészét, csupán a bűnüldöző – igazságszolgáltatató szervek előtt ismertté vált részét tükrözik. A jelenlegi statisztikai rendszerben a kriminalitásra vonatkozó információk három fő egységet foglalnak magukban. Ezek:

- a rendőrségi – ügyészségi szakasz,
- a bírósági szakasz és
- a büntetés-végrehajtás szakasza.

A jogalkalmazó tevékenység jellegéből adódik, hogy annak folyamata során egyrészt a bűnözés mennyiségi adatai, másrészt büntetőjogi megítélése (minősítése) megváltozik (megváltozhat).

Az ismertté vált bűnözés legszélesebb skálája a bűncselekményi oldal. A bűnözés, mint társadalmi jelenség ugyanis, mint ez az ezzel foglalkozók előtt ismert, két, egymástól elkülönülő, de egymással kapcsolatban álló és egymást kölcsönösen feltételező sokaság, a bűncselekmény (tárgyi oldal) és a bűnelkövető (alanyi oldal) egysége.

A bűnözés tárgyi oldala kiterjedtebb mint az alanyi, aminek egyrészt a felderítési arány, másrészt a halmazati bűnelkövetés az oka. A kriminálstatisztika a büntetőjog fogalomrendszerét használja, ezért a bűncselekmények tényleges és jogi minősítés szerinti mennyisége nem egyezik meg. Az eltérés oka a bűncselekmények törvényi megítélésében (egység, többség, halmazat, folytatólagos egység) keresendő. A legszembetűnőbb a folytatólagos egység, ennek megállapítása esetén ugyanis a fizikailag elkülönülő cselekmények jogilag egy bűncselekménynek tekintendők.

Külön meg kell emlékeznünk a latens bűnözés fogalmáról, melyet a közvéleményben – és sajnos esetenként a szakma egyes képviselői – pontatlanul használnak. A latens bűnözés ugyanis a tényleges és az ismertté vált bűnözés különbsége. Tekintettel arra, hogy a bűnözés teljes mennyiségét nem ismerjük, a latens bűnözésről megbízható adatokkal nem rendelkezünk, erre vonatkozóan kizárólag számítások útján kapott eredményekre támaszkodhatunk. Ez azonban már nem a hivatalos statisztikai szolgálat keretébe tartozó tevékenység.

A kriminálstatisztika és a büntetőeljárás közötti kapcsolat következménye, hogy a bűnözésről kialakult képünk az eljárás során (elsősorban a minősítés változása következtében) módosulhat. Tekintettel arra, hogy a minősítés végleges (vagy annak tekinthető) formáját a jogerős bírói ítéletben nyeri el, a bűnözés megítélésére vonatkozó álláspontunkat a bírósági statisztikai adatokra alapozva kell megfogalmazni. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne tekinthetnénk teljes értékűnek a rendőrségi – ügyészségi statisztikai rendszer adatait is, csupán arról van szó, hogy a büntetőeljárás során a minősítésben esetleg bekövetkező változások torzító hatását ki akarjuk zárni. Kétségtelen, hogy a jogerős bírói ítélet időben távolabb van a bűnelkövetéstől, mint a rendőrségi – ügyészségi statisztikai rendszerből nyerhető információk keletkezésének ideje, de pontos egybeesésről értelemszerűen azok esetében sem beszélhetünk. A kodifikációs munka támogatása céljából készült elemzéseinket ezért – vállalva az időbeni eltérésekből adódó kockázatokat bizonyos mértékű torzító hatását – a bírósági statisztikai adatokra alapozzuk.

A bűnözés, mint minden társadalmi jelenség, természetesen időben és térben változik. Az évenkénti változásokból – elsősorban a kisebb elemszámú sokaságoknál – adódó aránybeli ingadozások torzító hatásának csökkentése vagy kizárása érdekében tíz év adatait dolgoztuk fel. Összehasonlító adatként, korábban megjelent köteteinkben már utaltunk az 1990 előtti időszakokra is. A bekövetkezett politikai – társadalmi – gazdasági változások természetesen érintették egyrészt a bűnözést, mint a társadalom termékét, másrészt a jogpolitikát, a jogalkotás és a jogalkalmazás területét is. Elemzéseinket ezért az 1991–2000 közötti időszak adataira alapozzuk, áttekintést adva a bűnözés mennyiségének és szerkezetének főbb jellemzőiről, bemutatva a joggyakorlat változásait is.

A Büntető Törvénykönyv egyes fejezeteiben foglalt bűncselekmények elkövetése miatt elítéltek demográfiai – társadalmi jellemzőit azért kívánjuk részletesen elemezni, mert így akarjuk felhívni a figyelmet az egyes bűncselekmény-kategóriák (és ezen belül az egyes bűncselekmények) elkövetőinek ismerve közötti – estenként rendkívül nagy – különbségekre. Ezek egy része ugyan a jogalkotók és a jogalkalmazók előtt ismert, a kodifikációs munkához azonban álláspontunk szerint részletes ismeretek szükségesek. A már elkészült és a készülő kötetek szerkezeti rendje egységes, azzal, hogy amennyiben azt az adott bűncselekménykategória vagy az egyes cselekmények kriminológiai – büntetőjogi jellemzői indokolták teszik, bizonyos részletek tekintetében az általában követett elvektől eltekintünk. A továbbiakban áttekintjük a bűnözés alanyi és tárgyi oldalának mennyiségi alakulását, szerkezetének legfontosabb jellemzőit, a bűnözés dinamikájának és struktúrájának változásait. A sorozat kötetében először a demográfiai – társadalmi jellemzőket vesszük részletes vizsgálat alá, majd a további kötetekben az ítélkezési gyakorlat alakulását elemezzük. Ennek során a bűnözés ismerve mellett három elem vizsgálatára helyezük a súlyt. Ezek: a büntettek – vétségek aránya, a halmazati bünelkövetés, és az elítéltek előlétele. Ez a három objektív, mérhető ismérv ad összehasonlítási alapot ítélkezési gyakorlat alakulásában esetleg bekövetkező változások mérésére.

3. A bűnözés

A bűnözés mennyiségi adatait tárgyi oldalról a leg szélesebb körben – mint erre már utaltunk – az egységes rendőrségi – ügyészségi statisztikai rendszer segítségével ismerhetjük meg. Ez a rendszer 1964-ben kezdte meg működését, a számításoknál azonban az 1965. január 1. utáni adatokat használják. (Az első év, 1964 kísérleti jellegűnek tekintendő.) Segítségével megtudhatjuk, hogy 1965. január 1. és 2000. december 31. között összesen 8 530 236 bűncselekmény vált ismertté, ebből 4 716 875 (a cselekmények 55,30%-a) az 1991–2000 közötti időszakban. Már ebből is látható, hogy a bűncselekmények időbeni elosztása meglehetősen sajátosan alakult, amit az idősorok egyértelműen bizonyítanak. Terjedelmi okokból itt valamennyi adatot természetesen nem idézhetjük, de a változásra mindenképpen szükséges utalni. Az ismertté vált közvédas bűncselekmények száma az egyes években a következő volt:

1965	121 961
1970	122 289
1980	130 470
1990	341 061
2000	450 078

A bűncselekmények számának emelkedő tendenciája tehát egyértelműen kimutatható. A cselekmények száma természetesen ingadozott, de az világosan látható, hogy 1980 volt az az év, amikortól a bűnözés mennyiségi adatai – átlépv a 130 000-es határt – növekvő tendenciát mutattak és ez az 1990-es években érte el – minden valószínűség szerint stabilnak mutatózó – szintjét. A tendencia egyértelműen megállapítható, ha – az évi ingadozások torzító hatásának kiszűrése érdekében – az ismertté vált bűncselekmények évi átlagos számát öt éves időszakokra bontva vizsgáljuk.

Ekkor a következő eredményeket kapjuk:

Időszak	A bűncselekmények évi átlagos száma
1966–1970	118 411
1971–1975	118 305
1976–1980	127 138
1981–1985	149 813
1986–1990	224 612
1991–1995	436 001
1996–2000	507 374

A bűnözés mennyiségi növekedése – mint ez közismert – a lakosság számának csökkenése mellett következett be, vagyis a kriminalitási gyakoriság egyértelműen emelkedett. Ezt bizonyítja, hogy az ismertté vált közvédas bűncselekmények száma 10 000 lakosra számítva a következőképpen alakult:

1970	119
1980	122
1985	156
1990	329
2000	448

A bűnözési intenzitás mutatói az egyes években természetesen ennél magasabbak is voltak, 1997–1999 között például:

1997	506
1998	593
1999	501

(Az 1998. évi adatokra a későbbiek során még utalunk kell.)

Az ismertté vált közvédas bűncselekmények döntő többsége egyébként szándékos bűncselekmény, a gondatlan cselekmények aránya csupán 1–2%.

A bűnözés szerkezetét vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a vagyon elleni bűncselekmények dominálnak. Arányuk 1965 és 1988 között 55–66%, mint szélső értékek között változott. Az 1989-ben ismertté vált bűncselekmények 71,3%-a, 1990-ben 78,0%-a, 1991-ben 81,0%-a volt vagyon elleni bűncselekmény. Ez utóbbi arány az eddig mért legmagasabb érték. Az utóbbi években a vagyon elle-

ni bűncselekmények aránya mindvégig 70% fölött volt. Összbűnözésen belüli súlyát jelzi, hogy 1981–1990 között 1 226 807 (vagyis évente átlagosan 122 681), 1991–2000 között összesen 3 577 763 (vagyis évente átlagosan 357 776) vagyon elleni bűncselekmény vált ismertté. Az 1981–1990 közötti arány az összes ismertté vált bűncselekmény 65,53%-a, az utóbbi 75,85%-a. Ez egyértelműen bizonyítja, hogy a vagyon elleni bűnözés összébűnözésen belüli aránya növekszik, amit megfogalmazhatunk oly módon is, hogy a bűnözés mennyiségi növekedése elsősorban a vagyon elleni bűncselekmények számának emelkedésével magyarázható.

A vagyon elleni bűncselekményeket vizsgálva nem mulaszthatjuk el megemlíteni az ezek által okozott kárt sem. Ennek részletes vizsgálatától itt terjedelmi okokból el kell tekinteni, csupán utalni kívánunk arra, hogy az e témakörben készített jelentéseinkben már bizonyítottuk: a vagyon elleni bűncselekmények által okozott kár egy bűncselekményre jutó összege lényegesen nagyobb mértékben emelkedett, mint az összehasonlítási alapul szolgáló fogyasztói árindex, vagy a nettó nominál átlagkereseti index.

A bűnözés tárgyi oldalának társadalomra veszélyessége az elmúlt két évtizedben egyértelműen rossz irányba változott. A büntettek – vétségek aránya 1981–1982 között 30% alatt volt, 1990 óta (1998 kivételével) mindvégig felülmúlta a 40%-ot, sőt 1991-ben, 1992-ben és 1995-ben 50% felett volt.

Mint erre már korábban utaltunk, az 1998. évi adatok némiképp eltérnek a megelőző és a követő évek adataitól. Ebben az évben volt a legmagasabb (600 621) az ismertté vált közvédelem bűncselekmények száma, a büntettek aránya (36,65%), ugyanakkor az utóbbi évtizedben a legalacsonyabb. Az adatok sajátos alakulásának oka sorozat-bűncselekmények eredményes felderítése. Ez a vétségi esetek számát és arányát rendkívül nagymértékben megnövelte. Ebben az évben a vétségek száma 380 514 volt, míg az azt megelőző és követő években egyaránt 300 000 alatt maradt.

A bűnözés mennyiségi növekedése és szerkezetének változása azt eredményezte, hogy kedvezőtlenül változott a felderítési arány is. Így 1970-ben az ismertté vált bűncselekmények 15,98%-ának, 1975-ben 21,08%-ának, 1980-ban 26,08%-ának az elkövetőjét nem sikerült felderíteni. Ez az arány 1985-ben már 31,78%, 1990-ben 52,76% volt. Azóta az évek során természetesen változott, de még mindig lényegesen magasabb, mint a korábbi évtizedekben. Az 1991–2000 között ismertté vált 4 716 875 bűncselekményből 2 256 949 cselekmény elkövetőjét nem sikerült felderíteni, ez 47,85%-os arány. Az arányokat jól érzékelteti még, ha arra utalunk, hogy 10 000 lakosra számítva az eredményesen felderített cselekmények mutatója 1980-ban 90,1 volt, míg azoké amelyek elkövetője ismeretlen maradt 31,8. Ez 1990-ben az eredményes cselekmények tekintetében 155,3, míg az eredménytelen nyomozásokat tekintve 173,5 volt. A jelenleg rendelkezésünkre álló adatok szerint 2000-ben az eredményes felderítések mutatója 219,3, míg az eredményteleneké 228,9.

A bűnözés szerkezetének megváltozásával természetesen módosult a bűnözés veszélyességének egyik lényeges jelzőszáma, a halmazati bűnelkövetés alakulását mutató adatsor is. A felderítési arány mérséklődése ellenére is egyértelműen kimutatható a halmazati bűnelkövetés gyakoribbá válása. Azokban az esetekben, amikor a bűncselekmény elkövetőjét felderítették, a bűncselekmények száma 100 elkövetőre számítva a következőképpen alakult:

1981	120
1985	124
1990	136
1991	138
1995	239
2000	168

A felderítési arány mérséklődése és a halmazati bűnelkövetés gyakoribbá válása következtében az elkövetők (és ennek következtében a jogerősen elítéltek) száma kisebb mértékben emelkedett, mint az ismertté vált bűncselekményeké. A továbbiakban az elítéltek számának alakulását vesszük vizsgálat alá.

4. Az elítéltek

Az 1981–1990 közötti időszakban közvédelem eljárásban összesen 606 561 személyt (59 753 fiatakorút és 546 808 felnőttet) ítéltek el, a bűnisméltések, illetőleg visszaesések miatt részben ugyanazokat.

Az 1991–2000 közötti időszakban elítéltek száma 832 222 fő volt, ebből 74 486 fiatakorú, és 757 736 felnőtt. Az elítéltek számát vizsgálva nem mulaszthatjuk el megemlíteni, hogy azt az 1981–1990 közötti időszakban (1985-ben és 1990-ben) közkegyelmi rendelkezések csökkentették. Ez különösen 1990-ben volt jelentős. Ebben az évben összesen 46 555 személyt ítéltek el, ami lényegesen kevesebb az előző évben (1989: 62 834 fő) és a következő évben (1991: 64 365 fő) elítélt személyek számánál.

Az elítéltek számának változása – a büntetőeljárás időtartama következtében – nagyobb fáziskéséssel követi a bűnözés elsődleges adatainak alakulását, mint az elkövetéshez időben közelebb regisztráló rendőrségi – ügyészségi – statisztikai rendszer. Az elítéltek számának változásánál külön is fel kell hívunk a figyelmet a fiatakorú bűnözés alakulására. Így a fiatakorú elkövetők és elítéltek 1990–1995 között megfigyelhető magas száma két jelenség egybeesésével magyarázható. Egyrészt folytatódott a kriminalitási gyakoriság – mintegy két évtizede tartó – emelkedése, másrészt ebben az időszakban léptek büntetőjogilag vétőképes korba az 1970-es évek közepén születt nagy létszámú korosztályok.

A bűnözés súlyosabbá válása az elítéltek adatait vizsgálva is egyértelműen kimutatható. Így a büntett miatt elítéltek aránya a fiatakorúaknál 1981–1983 között 50% alatt volt, 1985-ben 54,87%, 1990-ben már 61,56% volt és azóta mindvégig 60% felett maradt. A felnőtteknél ugyancsak hasonló, kedvezőtlen változás figyelhető meg. A büntett miatt elítéltek aránya – elsősorban a közlekedési bűncselekményeknél kimutatható magas vétségi arány miatt – nem éri el a fiatakorúaknál mért arányokat, de a növekedés itt is kedvezőtlen változásra utal. A büntett miatt elítéltek aránya 1981-ben még csak 31,18%, 1996 óta azonban mindvégig 40% fölött volt. A bűnözés társadalmi veszélyességében bekövetkezett változást jelzi a halmazati bűnelkövetések alakulása is. Az ilyen bűnelkövetés miatt elítéltek száma mind a fiatakorúaknál, mind a felnőtteknél nagyobb mértékben emelkedett, mint az egy bűncselekmény miatt elítélteké. (A különbség különösen a fiatakorúaknál jelentős.) Így a fiatakorúaknál a halmazati bűnelkövetés miatt elítéltek aránya 1981-ben még 33,60%, 1985-ben már 45,84%, 1997 óta viszont minden évben 50% felett volt.

Még szembevetőbb a változás a felnőtteknél. A halmazati bűnelkövetés aránya ugyanis 1981–1983 között 20%

alatt volt. A kedvezőtlen változás 1991 óta olyan egyértelműen kimutatható, hogy szükségesnek látszik a halmazat miatt elítéltek arányának (százalékban történő) közlése. Ez a következőképpen alakult:

1991	20,07
1992	20,66
1993	22,11
1994	23,69
1995	24,84
1996	25,93
1997	26,76
1998	27,11
1999	27,74
2000	28,22

Az arányokat vizsgálva nem mulaszthatjuk el megfogalmazni azt a feltételezésünket, hogy a változásban jelentős szerepe van a mind magasabb kriminalitási gyakoriságú fiatalok felépítésének. Ezt a feltételezésünket alátámasztani látszik a fiatalok kriminalitási gyakorisági mutatója, mely a bűnelkövetők számát tekintve, 10 000 lakosra számítva 1981-ben 142,8, 1991-ben már 192,5 volt, 1992 óta 210 felett van. Legmagasabb értékeit 1997-ben (246,7) és 1998-ban (241,0) mérhettük.

A gyakorisági mutató emelkedése a fiatalok elítélteknél is kimutatható, a bűnözés elsődleges mutatószámához képest bizonyos eltéréssel. Ez a büntetőeljárás időtartamának alakulására vezethető vissza. A jogerősen elítélt fiatalok száma 10 000 azonos korú lakosra számítva a következőképpen alakult:

1996	130
1997	132
1998	151
1999	152
2000	151

Hasonlóan kedvezőtlen változás figyelhető meg a felnőtteknél is. Itt az elítéltek 10 000 azonos korú lakosra jutó száma 1991-ben 75, 1995-ben 96 volt, 1997 óta 100 felett van.

Az elítéltek előélet szerinti megoszlásának vizsgálata a bűnözés alanyi oldalának társadalmi szempontból kedvezőtlen megváltozására utal. A fiatalok elítélteknél a büntetett előéletűek aránya hosszú időn át 20% körül ingadozott. Ez – minden valószínűség szerint a korösszetétel változásának és a kriminalitási gyakoriság alakulásának együttes hatásaként – az utóbbi években ennél magasabb volt:

1998	25,12%
1999	27,91%
2000	26,50%

A felnőtteknél ugyancsak kedvezőtlen változás figyelhető meg. A büntetett előéletűek aránya 1981-ben 30,01% volt, ez 1989-ig 37,94%-ra emelkedett. Ezt követően, 1990-ben 40,66% volt, amiben azonban meghatározó szerepe lehetett a – magyar gyakorlatnak megfelelően szelektív – közkegyelmi rendelkezésnek. Ez értelemszerűen megváltoztatta az elítéltek előélet szerinti összetételét. (Hasonló jelenség egyébként a fiataloknál is kimutatható, ahol a büntetett előéletűek aránya 1990-ben magasabb volt, mint a megelőző vagy az azt követő évben.)

A felnőttek között egyébként a büntetett előéletűek aránya 1995 óta folyamatosan emelkedik:

1995	36,29%
1996	37,79%
1997	39,05%
1998	39,54%
1999	40,61%
2000	40,84%

Az arányok alakulásában minden valószínűség szerint meghatározó szerepe van a bűnözés szerkezetében beállott változásnak, így a vagyon elleni bűncselekmények számában és arányában bekövetkező emelkedésnek, valamint – ezzel összefüggésben – a halmazati bűnelkövetés gyakoribbá válásának.

5. A jogkövetkezmények

A büntetőjogi jogkövetkezmény a társadalom – intézményei útján adott – válasza a büntetőjogi normaszegésre. A társadalmi – politikai változások természetesen érintik a jogpolitika és a jogalkalmazás területét is. Az időszakok áttekintve tehát nem függetleníthetjük magunkat attól a tényről, hogy 1990-ben nem csak a társadalmi rendszer változott meg, hanem egyrészt módosultak a bűnözésre ható társadalmi körülmények és tényezők, másrészt a jogalkalmazás is.

A jogkövetkezmények alakulása az arányok vizsgálatával követhető nyomon, ezt tükrözik az ítélkezési gyakorlat változásai is. A bíróság nyilván nem a bűnözés egészét ismeri (bár a bíró mint magánember bizonyos érdeklődést mutathat ez iránt is), hanem mint intézmény, jogalkalmazó szervezet, a bűnözés általa megismert (elbírált) részéről rendelkezik áttekintéssel. A bírósági statisztika adatai alapján ezért az ítélkezési gyakorlat alakulása azoknak az arányoknak a tükrében vizsgálható, melyek a bűnözés volumene mellett szerkezetének jellegzetességeit tükrözik. A bűnözésből a társadalomra háruló veszély ismérvei között – volumene mellett – ezért alanyi oldalon az elítéltek előéletét, tárgyi oldalon a bűnhalmazatok és a büntettek – vétségek arányát tükröző adatok tarthatnak számot érdeklődésre.

A bűnözés adatait ismertetve már áttekintettük annak főbb jellemzőit, itt csupán utalunk azokra.

A fiatalok elítélteknél azt tapasztaltuk, hogy a büntetett előéletűek korábban 20% körüli aránya az elmúlt három évben mindvégig 25% fölött volt. A büntetett miatt elítéltek aránya, ugyancsak az utóbbi években, már felülmúlta a 60%-ot, a halmazati bűnelkövetés miatt elítéltek aránya pedig a korábbi ingadozástól, sőt az időszak elején mért lényegesen alacsonyabb aránytól eltérően 1997–2000 között már 50% felett volt.

A jogkövetkezmények arányát vizsgálva ezért feltűnik, hogy míg a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya 1981-ben 19,56% volt, majd fokozatosan emelkedett, 1986 óta csökkenés mutatható ki. Ezzel kapcsolatban külön fel kell hívni a figyelmet az 1985. évi adatra, mely a közkegyelmi rendelkezés hatását tükrözi. E szelektív rendelkezés hatásaként ugyanis megváltozott az elítéltek összetétele, a súlyosabb cselekmények és elkövetők a tényleges arányhoz képest szükségszerűen felülreprezentáltak voltak. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya 1984-ben 22,15%, 1985-ben 22,47% volt. (A megfigyelt időszakban ez volt a megfigyelt legmagasabb relatív gyakoriság.) Az 1986-tal kezdődő időszakban (ebben az évben 21,45% volt a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya) csökkenő tendencia figyelhető meg. Az enyhülő tendencia tehát nem kapcsolódik a rendszer-

váltáshoz, mert már azt megelőzően elkezdődött. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt fiatalok aránya 1995–2000 között (az 1997. évi 7,86% kivételével) mindvégig 6–7% volt. A végrehajtandó szabadságvesztés alkalmazásával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy például 2000-ben rablás miatt 452 fiatalot ítélték el, közülük 66,37% büntetett előéletű volt, 61,50%-ot halmazati bűnelkövetés miatt ítélték el, a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya ugyanakkor csupán 33,63% volt. A lopás büntette miatt elítéltek aránya talán még feltűnőbbek. Itt a büntetett előéletűek aránya 31,76%, a halmazati bűnelkövetés miatt elítélteké 66,87%. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya ugyanakkor csupán 6,25%. Érdekességként jegyezzük meg, hogy a kábítószerrel visszaélés miatt 2000-ben elítelt 94 fiatalból mindössze 3 főt ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre.

Az időszak során emelkedett a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt aránya, ez az utóbbi években 20% fölé volt. A közérdekű munkára – a korábbi időszakban az ennek elődjét jelentő javító-nevelő munkára – ítélt aránya soha nem volt jelentős, hasonlóképpen a pénzfőbüntetés aránya sem. Az előbbi 4–5%-ról 1–2%-ra, az utóbbi 6–8%-ról 5–7%-ra csökkent. Emelkedett viszont a – gyakorlatilag próbárabocsátást jelentő – önállóan alkalmazott mellékbüntetés, intézkedés száma és aránya, az időszak elején mért 50% körüli arányról, 60% fölé.

A *felnőttek* között a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya 1981-ben 27,33% volt. A legmagasabb arányt (28,08%) itt is 1985-ben mértük, ami egyértelműen a közkegyelmi rendelkezés már tárgyalt hatásával magyarázható. 1986-ban a végrehajtandó szabadságvesztés aránya 26,68% volt, azóta – 1990 kivételével – 1999-ig csökkent. A közkegyelmi rendelkezés hatását bizonyítja, hogy míg a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya 1989-ben 20,45%, 1991-ben pedig 20,15%, addig 1990-ben 24,41% volt. Ezt követően az arány előbb 20%, majd 15% alá csökkent, 1995–1998 között 12–13% között változott, 1999-ben és 2000-ben kissé emelkedett. Az előbbi évben 13,16%, az utóbbiban 13,50% volt.

Az egyes cselekményeket vizsgálva itt is azt tapasztaljuk, hogy például a rablás miatt 2000-ben elítelt felnőttek 62,18%-a büntetett előéletű volt, 54,73%-át halmazati bűnelkövetés miatt ítélték el. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt aránya azonban csupán 88,18%, míg az évtized első felében 90% fölé volt. Még szembevetőbb a

különbség a közvélemény szemében is szokásos bűnözői tevékenységnek tekintett cselekmény, a lopás büntette miatt elítélteké. Közöttük a büntetett előéletűek aránya 63,81%, a halmazat miatt elítélteké 51,80% volt, ugyanakkor csupán 35,37% büntetése volt végrehajtandó szabadságvesztés.

Az utóbbi időben élénk vita bontakozott ki a kábítószerrel visszaéléssel kapcsolatos magatartások körül, így a szankciók változásával kapcsolatban. Az adatok azt mutatják, hogy az ítélkezési gyakorlatban lényeges változás nem történt. A kábítószerrel visszaélés miatt 2000-ben elítelt 1 057 felnőttből 322 fő (30,46%) büntetett előéletű volt, 112 főt (10,60%) halmazati bűnelkövetés miatt ítélték el. Végrehajtandó szabadságvesztésre ugyanakkor csupán 153 főt (14,47%) ítélték.

A pénzfőbüntetésre ítélt aránya a felnőtteknél általában 40–50% között változott, az utóbbi években lényegesen nem módosult. Az önállóan alkalmazott mellékbüntetés, intézkedés aránya 16–19% között változott, az utóbbi öt évben egyértelműen csökkent. A közérdekű (korábban javító-nevelő) munka alkalmazási aránya itt is jelentéktelen.

Összefoglalva

Az ismertté vált közvélemény bűncselekmények száma a rendszerváltozást követően is emelkedett és évi fél millió körül látszik stabilizálódni. A bűnözés volumenének növekedése a kriminalitási gyakoriság emelkedésével magyarázható. Mind a büntettek – vétségek, mind a halmazati bűnelkövetés aránya kedvezőtlenül változott.

A bűnözés volumene szempontjából a vagyon elleni bűncselekmények száma és aránya a legjelentősebb. Mind a viszonylag kedvezőtlen felderítési arány, mind a halmazati bűnelkövetés relatív gyakorisága elsősorban ezzel magyarázható.

A bűnözés bíróság által elbírált része alanyi és tárgyi oldalon egyaránt kedvezőtlenül változott. Bizonyítja ezt az elítéltek előélet szerinti megoszlása, a büntettek – vétségek aránya és a halmazati bűnelkövetés alakulása. A jogkövetkezményeket vizsgálva egyértelműen megállapítható az ítélkezési gyakorlat 90-es évek végéig tartó enyhülése. Ez a folyamat már a rendszerváltozás előtt megkezdődött és a jelenlegi rendelkezésünkre álló adatok alapján az utóbbi években megfigyelt arányok stabilizálódása valószínűsíthető. A gyakorlat ilyen irányú változását a bűnözés adatai nem indokolják.

A BÜNTETHETŐSÉGI AKADÁLYOK SZABÁLYOZÁSA AZ ÚJ BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYVBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A JOGELLENESSÉGET KIZÁRÓ OKOKRA

I. A büntethetőségi akadályok rendszeréről

A *büntethetőség* ismeretesen a bűncselekmény elkövetése miatti büntetőjogi felelősségrevonás lehetőségét jelenti. A büntethetőség érvényesülését azonban különböző körülmények akadályozhatják, amelyek jogi természete, társadalmi megítélése és eljárásjogi kihatásai eltérőek. Mindenesetre a büntethetőségi akadályok megszerezését alapvetően befolyásolja a bűncselekmény fogalmára vonatkozóan képviselt felfogás. Ez pedig a jövőbeni kodifikáció meghatározó jelentőségű kérdéseinek egyike lesz.

A *büntethetőségi akadályok rendszerét* illetően a hatályos Btk. III. fejezetében található az (elsődleges és másodlagos) büntethetőséget kizáró körülmények (22. §), továbbá a büntethetőséget megszüntető okok (32. §) felsorolására vonatkozó rendelkezés.

A hazai szakirodalomban *Békés Imre* (1973. 176; 1980. 150–154.) a büntethetőségi akadályoknak alapvetően két kategóriáját különböztette meg. Az egyik kategóriát azok a körülmények alkotják, amelyek jelentkezése esetén már a törvényi tényállás kimerítésének pillanatában sem jön létre bűncselekmény. Ezek a körülmények a büntethetőséget kizáró okok (a beszámítást, a cselekmény társadalomra veszélyességét és a bűnösséget kizáró okok). A büntethetőségi akadályok másik kategóriáját a büntethetőséget megszüntető körülmények jelentik. Ezen okok jelentkezése ellenére az elkövetés pillanatában a bűncselekmény létrejön vagy már létrejött, de az elkövető a megszüntető ok(ok) megléte miatt nem büntethető.

Tulajdonképp az akadályok említett két kategóriája mellett *Békés* külön tárgyalja részint a büntethetőséget kizáró, részint a büntethetőséget megszüntető okokkal hasonlóságot mutató azon körülményeket, amelyek a büntetőjogi felelősségre vonást azáltal akadályozzák, hogy nem a jelentkezésük, hanem hiányuk a büntethetőség akadályai. Ezeket büntethetőséget kizáró másodlagos akadályoknak nevezi (pl. magánindítvány hiánya).

Földvári József (1984. 120–123., 1997. 132.) egyrészt büntethetőséget kizáró, másrészt büntethetőséget megszüntető, valamint a büntető eljárást akadályozó okok között tesz különbséget.

Wiener A. Imre szerint a kodifikáció során helyes lenne a büntetőjogi felelősségrevonás akadályait 1) a cselekmény büntetendőségét, 2) a személy büntethetőségét és 3) a büntetőeljárás megindítását akadályozó körülmények kategóriába sorolni (2000. 79.).

A cselekmény büntetendőségének és a személy büntethetőségének külön csoportba bontása alapján igazából nem választható külön a bűncselekményi jelleget kizáró, illetve a nem kizáró okok köre, mivel az egyik oldalon az elkövető büntethetőségét kizárhatja pl. akár – a bűncselekményi jelleget kiküszöbölő – a gyermekek, a kóros elmeállapot, avagy a tévedés, akár – a bűncselekményi jelleget nem érintő – az elkövető halála, az elévülés vagy a kegyelem. A másik oldalon pedig a cselekmény büntetendőségét kizáró vég-

szükség megállapítását szubjektív büntethetőségi ismérv (a veszély felróható előidézése esetén) is befolyásolhatja.

A *szegei büntetőjogi iskola* legutóbbi tankönyve (1998. 192.; 2001. 244.) az elsődleges büntethetőséget kizáró okok és a másodlagos büntethetőségi akadályok két fő csoportjába sorolja a törvényi rendelkezéseket. Az említett két fő csoport közötti elhatároló kritérium – *Békés Imre* idézett felfogásához hasonlóan –, hogy a büntethetőségi akadály megléte a cselekmény bűncselekményi jellegét kizárja-e, avagy sem. Az elsődleges büntethetőséget kizáró okokat a jogellenességet és a bűnösséget kizáró okok csoportjára bontja. A másodlagos büntethetőségi akadályokon belül a másodlagos büntethetőséget kizáró okok és a büntethetőséget megszüntető okok között tesz különbséget.

Az úgynevezett kapcsos Btk. kommentárban *Berkes György* lényegében a szegei büntetőjogi tankönyv rendszerére van figyelemmel (2001. 11. pótlás 59. s. köv. p.).

A fentiek alapján megállapítható, hogy a büntethetőségi akadályok többféle, egymástól jól elhatárolható körülmények gyűjtőfogalma. Úgy összegezhető, hogy a hazai szakirodalmunkban a büntethetőségi akadályok rendszere alapvetően az alábbi kategóriákra különül el: 1) az elkövetett cselekmény bűncselekményi jellegét kiküszöbölő *büntethetőséget kizáró okok*, 2) az elkövetett cselekmény bűncselekményi jellegét érintetlenül hagyó *büntethetőséget megszüntető okok*, 3) a bűncselekményi jelleget ugyancsak nem kizáró, *a büntethetőséget és a büntetőeljárást egyaránt akadályozó okok*.

A jövőbeni Btk.-ban a fenti hármas csoportosítás alkalmazása javasolható, a fent használt megjelölésekkel. Egyrészt ez a három kategória – a lényegét tekintve – az irodalomban és a gyakorlatban is csaknem egyöntetűen elfogadott és használt, másrészt a korábbi és a jelenleg hatályos Btk.-ban írt törvényi szóhasználatnak, a büntetőjogi törvényhozási tradíciónak is ezen megnevezések felelnek meg. A legutóbb említett 3) csoport megjelölése vitatható lehet, de a többek által javasolt eljárási akadály megnevezés számomra nem fogadható el. Egyrészt az eljárási akadály(ok) szabályozásának nem az anyagi jogi kódexben, hanem az eljárási törvényben lehet a helye. Másrészt az eljárási akadály nem csupán erre az említett 3) kategóriára vonatkoztatható, hanem több büntethetőséget megszüntető okra is, mint ahogy több országban pl. az elévülés eljárási akadály, amire viszont nem érvényesül az anyagi jogi legalitás garanciális követelménye. De az elkövető halála és az eljárási kegyelem ugyancsak felfogható eljárási akadálynak is.

A büntethetőséget kizáró okokon belül a csoportosítással kapcsolatban és az egyes okok rendszerbeli helyét illetően vannak ugyan eltérő felfogások, de a hatályos Btk. 22. §-ából két ok „lóg ki”, nevezetesen a társadalomra veszélyesség elkövetéskori csekély foka és részben a magánindítvány hiánya. A cselekmény társadalomra veszélyességének elkövetéskori csekély foka elnevezésű jogintézmény jövőbeni fenntartása kérdéses lehet. Jelenleg pedig egyet lehet érteni *Wiener A.* Imrével abban, hogy: „A társadalomra veszélyesség csekély fokáról szóló ren-

delkezés a büntethetőséget kizáró okok között a 71. §-sal összevetve kifejezetten rendszertani hiba. Ez utóbbi nem-hogy akadályozná a büntetőjogi felelősségrevonást, hanem kötelezően szankció alkalmazását írja elő. Csak a büntetés, mint súlyosabb büntetőjogi szankció alkalmazására nem kerül sor.” Másfajta megközelítés alapján pedig jogértelmezési, jogösszehasonlítási, dogmatikai érvek szólnak amellet, hogy a társadalomra veszélyesség csekély foka a bűncselekményi jellegét is kizárja.

A magánindítvány hiánya pedig – egységesnek tekinthető álláspont szerint – a harmadik csoportban helyezendő el, annál is inkább, mivel e jogintézmény a cselekmény bűncselekményi jellegét nem zárja ki.

A büntethetőséget kizáró okok törvényi felsorolásánál a jogellenességet kizáró körülményekkel kellene kezdeni. Tehát a büntethetőséget kizáró okok:

- jogos védelem
- végösszeállítás
- további jogellenességet kizáró ok
- gyermekkor
- kóros elmeállapot
- kényszer, fenyegetés
- tévedés

h) törvényben meghatározott egyéb ok.

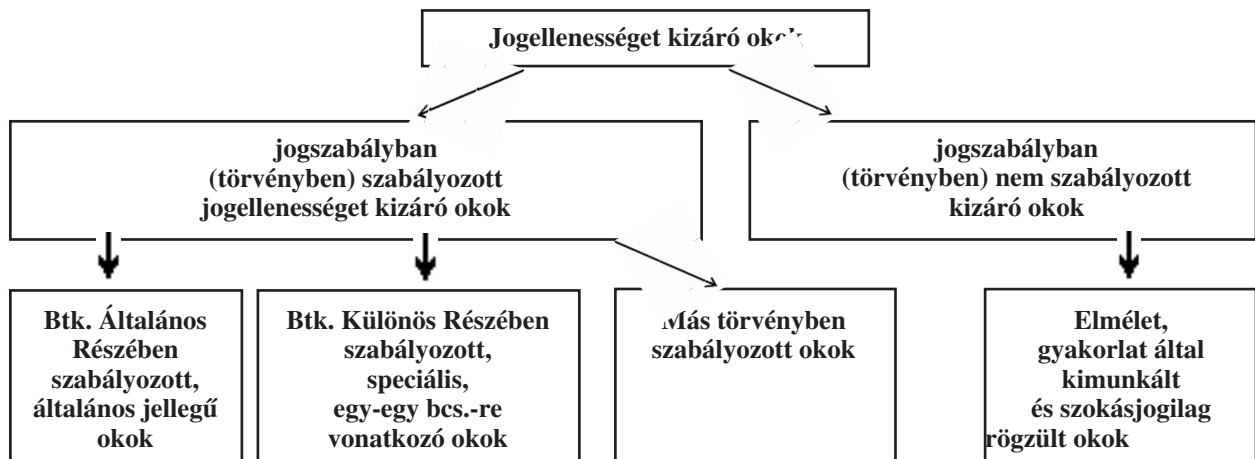
A második csoportban a büntethetőséget megszüntető okok felsorolása következhet, azzal, hogy e körben csupán a cselekmény társadalomra veszélyességének megszűnése vagy csekélyé válása kérdéses, egyébként a többi megszüntető ok az irodalomban is egységesen elfogadott.

A harmadik csoportba a büntethetőséget és a büntető-eljárást egyaránt akadályozó okok kerülhetnének (magánindítvány hiánya és a büntethetőséghez szükséges egyéb aktusok hiánya).

Az is elképzelhető, hogy a másodlagos kizáró akadályokat is a büntethetőséget kizáró okok körében szabályozza a jövőbeni törvényhozó azzal az alapvető és általánosan érvényesítendő kiegészítéssel, hogy az elsődleges kizáró okoknál a jogalkotó már a szabályozás elején eleve feltűnteti, hogy „bűncselekmény nem valósul meg, ha”, avagy „bűncselekményt nem valósít meg, aki”. Ezzel szemben a másodlagos büntethetőségi akadályoknál a „nem büntethető” kitétel kerülne következetesen alkalmazásra. Vagyis már a törvényi rendelkezések megszövegezésekor egyértelműen állást kell foglalni, hogy a bűncselekményi minőséget kiiktató rendelkezésről van-e szó, avagy sem.

II. Btk.-ban nem szabályozott egyes jogellenességet kizáró okokról

A jogellenességet kizáró okokra vonatkozó áttekintő táblázat a következő:

– *jogos védelem* Btk. 29. § (1) bek.
– *jogellenességet kizáró végösszeállítás* Btk. 30. § (1) bek.

pl. *Btk. XII. Fejezet II. Címéből*
– *Beavatkozás az emberi génállományba* 173/A. § (3)
– *Születendő gyermek nemének megválasztása* 173/C. § (2)
– *Embrióval v. ivarsejtrel végezhető kutatás szabályainak megszegése* 173/F. § (4) (ha a beavatkozást az Eü-ről szóló tv.-ben meghatározott célból hajtják végre)
– *Önkényuralmi jelképek használata* 269/B. § (2) (ismeretterjesztő, oktatási, tud.-os, művészeti stb. célból)

– *jogsabály engedélye* (absztrakt – Be. 91. § (5), konkrét – terhességmegszakítás 1992: LXXIX. tv.)
– *hivatali, hatósági jog gyakorlása, kötelezettség teljesítése*
– *lőfegyverhasználat*: pl. 1994. évi XXXIV. tv., a Rendőrségi tv. (Rtv.) 52–57. §-ok, a Bv. szervezetről szóló 1995. CVII. tv. 22–25 §-ok
– *eljárás kényszerintézkedések alkalmazása*, pl. előzetes letartóztatás, házkutatás stb.: Be. V. Fejezet II. Cím – *rendőrségi kényszerítő eszközök*: 1994. évi XXXIV. tv. 38. § és VI. Fejezet
– *Bv. kényszerítő eszközök*: 1995. CVII. tv. IV. Fejezet

– *a sértett beleegyezése*
– *indokolt kockázat*
– *fegyelmezési (fenyítő) jog gyakorlása*
– *jogellenességet kizáró köteletség-összeütközés*
– *hivatásbeli jogok és kötelezettségek, ill. védelemre méltó érdekek gyakorlása* (pl. rágalmozással, becsületsértéssel összefüggésben a tényállítás jogellenességét kizáró okok)

1. Hivatali, hatósági jog gyakorlása, kötelezettség teljesítése

A hivatali, hatósági jog gyakorlása, illetve kötelezettség teljesítése gyűjtőfogalomnak tekinthető, amely mögött a jogellenességet kizáró okok számos esete húzódik meg, amelyek túlnyomórészt az írott, törvényben vagy más jogszabályban szabályozott okok csoportjához tartoznak. Az ezek mögött meghúzódó elv lényege ugyanaz: meghatározott, többnyire közjogi feladatok, funkciók viselői, elsősorban hivatalnokok, köztisztviselők hivatali, hatósági tevékenységre irányuló speciális beavatkozási jogosítványokat gyakorolnak, illetve kötelezettségeket teljesítenek. Ebben a körben a jogellenességet kizáró hatás csak akkor érvényesül, ha a beavatkozást lehetővé, illetve kötelezővé tevő norma (elő)fel-tételei teljesülnek. A hivatali, hatósági jog gyakorlásának, illetve kötelezettség teljesítésének jellegzetes megnyilvánulási formái – többek között – a lőfegyverhasználatra, az eljárás, a végrehajtási kényszerintézkedések alkalmazására vonatkozó esetkörök (lásd táblázat).

2. Az engedély

A jogszabályon alapuló engedélynek két válfaja van: az absztrakt és a konkrét. Az *absztrakt engedély közvetlenül* a jogszabályból fakad, amire például szolgálhat a büntetőeljárás törvényben foglalt az a rendelkezés, hogy a bűncselekmény elkövetésén tettenért személyt bárki elfoghatja [Be. 91. § (5) bek.]. A *konkrét engedélyt* viszont a jogszabályban meghatározott feltételek alapján az arra hivatott szerv adja meg esetenként. Ilyen pl. a terhességmegszakítás engedélyezése (a 2000. évi LXXXVII. törvénnyel módosított 1992. évi LXXIX. törvény alapján), amely kizárja a magzatelhajtás bűncselekményének (Btk. 169. §) megállapíthatóságát.

3. A hivatásbeli jogok és kötelezettségek gyakorlása

A kizáró okok ezen csoportját érdemes megkülönböztetni a hivatali, hatósági jog gyakorlása, kötelezettség teljesítése (II. 1.) jogintézményétől, főként arra tekintettel, hogy jogforrási alapjuk többnyire eltérő. Míg a II. 1. alatt tárgyalt körben a jogellenesség kizárása túlnyomórészt törvényre vagy más jogszabályra vezethető vissza, addig a hivatásbeli jogok és kötelezettségek gyakorlásának jogszerűsége általában nem törvényen, illetve más jogszabályon alapul. Ez utóbbi esetszabályban csupán egy meghatározott foglalkozás, hivatás gyakorlásával függ össze a jogigazolás, míg a II. 1. alatti esetekben hivatali, hatósági minőséggel és jelleggel.

A) A hivatásbeli jogok és kötelezettségek gyakorlásának jellegzetes példája az egyes emberek (betegek) jogait érintő *orvosi beavatkozás* jogszerűségének a kérdése. Erre nézve különféle álláspontok alakultak ki. Ilyen az, amely szerint a lege artis végrehajtott műtét, pl. a végtag amputálása a beteg egészségének a védelmét szolgálja, és ezért a testi sértésnek még a tényállásába sem illik bele. Ez a nézet azonban erőltetett, másrészt pl. az élő személyek közti szervátültetésre nem is alkalmazható. Egy másik irányzat a sértett beleegyezéséből, vagy vélelmezett beleegyezéséből vezeti le a jogszerűséget. Önmagában a vélelmezés azonban a jogellenességet nem zárhatja ki. Nem old meg minden kérdést az a felfogás sem, amely az orvosi beavatkozás jogszerűségét az indokolt kockázattal hozza kapcsolatba. Valójában a jogellenességet (a társada-

lomra veszélyességet) – különféle szempontokat összefoglalva – az zárja ki, hogy amennyiben az orvosi beavatkozás a rá vonatkozó írott és íratlan szabályok szerint történik, az orvos hivatásbeli köteletségét teljesíti. Ennek keretében jut szerephez a kockázat indokoltsága, valamint az is, hogy adott esetben a beteg beleegyezése is szükséges.

Ez utóbbi az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény nyomán nagy jelentőséget kapott. A hivatkozott törvény 15. §-a értelmében ugyanis a beteget megilleti az önrendelkezéshez való jog, amely kizárólag a törvényben meghatározott esetekben és módon korlátozható. Az önrendelkezési jog gyakorlásának keretében a beteg szabadon döntheti el, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, illetve annak során mely beavatkozások elvégzésébe egyezik bele, illetve melyeket utasít vissza. A beleegyezéshez, illetve a hozzájáruláshoz kötött meghatározott egészségügyi beavatkozásnak beleegyezés, illetve hozzájárulás hiányában történő realizálása a Btk. 173/H. § alatt szabályozott egészségügyi önrendelkezési jog megsértése bűncselekményét alapozza meg.

Az egészségügyi törvény rendelkezik a pszichiátriai betegek intézeti gyógykezelésbe vételéről is, amely történhet önkéntesen, vagy a közvetlen veszélyeztető magatartás esetén sürgősséggel, avagy bírósági elrendeléssel kötelező gyógykezelés formájában.

A beteg beleegyezésére nincs szükség, ha az adott beavatkozás vagy intézkedés elmaradása mások egészségét vagy testi épségét súlyosan veszélyeztet, továbbá ha a beteg közvetlen életveszélyben van.

B) A Btk. – a Csemegi kódextől, illetve sok külföldi ország büntető törvényétől eltérően – nem tartalmaz szabályozást a rágalmozás (179. §) és a becsületsértés (180. §) tényállásával kapcsolatos jogellenességet kizáró okokról a tudományos, művészeti vagy a társadalmi, közéleti... tevékenység kritikai értékelése kapcsán. E körből a hivatásbeli jog, illetve kötelezettség gyakorlása alá vonhatók:

- a szakértői tevékenység keretében történő tényközlések, ténymegállapítások;
- a peres felek jogi képviselőinek tényelőadásai;
- a különböző eseményekről, hatósági vagy más eljárásról történő közérdekű vagy tájékoztató jellegű, de tárgyilagosság keretei között maradó sajtótudósításban, sajtóközleményben tett újságírói tényállítások;
- a munkaköri kötelezettség alapján történő véleményezések;
- a pedagógusok által készített jellemzések;
- a tudományos, kulturális és művészeti életben tett tárgyszerű megállapítások, bírálatok.

Ezekben az előbb felsorolt esetekben – amelyről furcsa mód csak a Btk. miniszteri indokolása tesz említést – egyrészt a valóság bizonyítása (Btk. 182. §) nélkül is azt kell megállapítani, hogy a tényállítás rágalmozást, illetve becsületsértést nem valósít meg, másrészt a valóság bizonyítása körében – ha a tény valóban bizonyul – nem a tény valósága, mint büntethetőséget kizáró egyéb ok [Btk. 22. § i) pont] érvényesül, hanem a való tényállítás tekintetében a jogellenesség hiánya miatt a bűncselekmény nem valósul meg.

4. A sértett beleegyezése

A) Belegyezés alatt a sértettnek az akaratnyilatkozata értendő, ami lehet kifejezett vagy konkludens (hallgatólagos, illetve ráutaló). A sértetti beleegyezésnek a külvilágban mint akaratnyilatkozatnak kell megjelennie, s nem elég a belső hozzájárulás. A beleegyezés hatályosságának további feltételei, hogy a sértett *megfelelő ítélőképesség-*

gel rendelkeznek, a beleegyezés *önkéntes* és *komoly* legyen, s hogy azt a sértett még az *elkövetés előtt vagy alatt* adja meg.

A sértett beleegyezése csak bizonyos korlátok között zárja ki a cselekmény jogellenességét, és így a volenti non fit iniura elve nem általános jelleggel érvényesülő büntetőjogi szabály.

Nincs büntethetőséget kizáró jelentősége a sértett beleegyezésének az olyan bűncselekményeknél, amelyeket éppen az ilyen alapon történt elkövetés jellemez, vagyis amikor a sértetti beleegyezés a büntethetőség egyik feltétele [így pl. a megrontásnál (Btk. 201. §)]. Másfelől nem a cselekmény jogellenessége, hanem a tényállásszerűsége hiányzik, ha a beleegyezés hiánya már tényállási elem [mint pl. a magánlaksértés (Btk. 176. §) esetén]. A beleegyezés érvénytelensége továbbá következhet a törvény egyes rendelkezéseinek kifejezett előírásából [mint pl. az erőszakos közöszülés esetében a 12 éven aluli sértett beleegyezése nem hatályos (Btk. 197. § és 210. §)], avagy a törvényi szabály jellegéből is [mint pl. az öngyilkosságban közreműködésnél (Btk. 168. §)]. Egyebekben a sértett beleegyezése a jogellenességet akkor zárhatja ki, ha a) *a sértettet megilleti a rendelkezési jog* és b) *a beleegyezés nem irányul(t) társadalmilag káros célra*.

A sértettet megilleti a rendelkezési jog bizonyos személyiségi jogai, valamint a vagyoni jogai tekintetében. Nincs ellenben rendelkezési jog az emberi élet felett. (Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény viszont lehetőséget ad az életfenntartó vagy életmentő orvosi beavatkozás visszautasítására, ha a beteg olyan súlyos betegségben szenved, amely az orvostudomány mindenkori állása szerint rövid időn belül halálhoz vezet és gyógyíthatatlan. E tekintetben valójában a jogszabály engedélyének és a sértett beleegyezésének találkozásáról van szó.) Ettől meg kell különböztetni az életveszélynek a társadalomra hasznos célból történt vállalását, amely az indokolt kockázattal egybevetve értékelendő. A testi sértésbe (Btk. 170. §) való beleegyezés pedig mindig a cél szempontjából ítélandó meg. Társadalmilag káros célra irányul a testi sértésbe való beleegyezés, ha az pl. táppénzcsalás, illetve biztosítási csalás, avagy a katonai szolgálat teljesítése alóli kibúvás érdekében történik.

B) Kizárja általában a testi sértés jogellenességét, ha *küzdősportok* viszonylatában a sportoló a pályára, illetőleg a szorítóba lép, s ezzel a ráutaló magatartásával beleegyezik megsérülésének a lehetőségébe. A bokszoló természetesen „nem egyezik bele” az ellenfele által okozott sértési eredménybe, azonban a ökölvívó-küzdelem szabályainak keretében adott ütések a küzdelem velejárói. Az okozott sértés, sérülés miatti felelősség – az alábbi feltételek együttes megléte mellett – akkor zárható ki, ha

- hivatalosan elismert sportág keretében történik a küzdelem;
- a mindenkor hatályos játék- és versenyszabályok keretei között rendezett mérkőzésen;
- az érintett sportág gyakorlása során tipikusan előforduló, elkerülhetetlennek tekinthető szabályszegésből adódik a sérülés;
- a küzdelemben résztvevő sportoló önkéntesen vesz részt.

A sportküzdelmek során okozott sértésért, sérülésért történő büntetőjogi felelősség tehát általában – a fenti feltételek megléte esetén – kizárt. Nem tartozik viszont ebbe a körbe az az eset, ha a sporttevékenység során nem a szokásos, tipikusan előforduló, hanem különösen veszélyes szándékos szabályszegés elkövetéséből ered a sérülés. Így

pl. a labdarúgásban játék közben a futballista a futbalcipőjével erőből az ellenfél játékosának lábcsontijára rúg és csonttörés következik be, ezért az okozott súlyos testi sértésért a labdarúgó már felelősséggel tartozhat. Hasonló példa lehet ökölvívó mérkőzésen az ellenfél fülének leharapása.

C) Hazai szakirodalmunkban nem elismert, nem elfogadott, vagy legalábbis nemigen taglalt kizáró ok a *vélelmezett beleegyezés*, amelyet több külföldi államban, különösen a német nyelvű országok büntetőjogában a többségi, uralkodó nézet külön kizáró okként tárgyal. Általában két esetscsoport jut ebből a szempontból jelentőséghez. Egyrészt ha a tényállást kizáró egyetértés vagy a jogigazoló beleegyezés nem vagy nem a kellő időben pótolható, de a körülmények összértékelése azt a feltevést igazolja, hogy amennyiben az érintett személyt kérdezhetnék volna, akkor a hozzájárulását adta volna, a saját érdekében is. Erre az esetkörre példa lehet az eszméletlen, súlyos sérült személynek kórházba szállítása az orvosilag szükséges azonnali műtét elvégzésére a sértett sérült beleegyezése nélkül. A másik esetscsoporthoz az tartozik, ha az egyetértés, a beleegyezés bár pótolható lenne, de abból lehet kiindulni, hogy erre a kérdésre, illetve a beleegyezés megszerzésére idő és lehetőség sincs igazából, de védelemre méltó a beavatkozási érdek. Itt példaként a saját vagy mások érdekében történő eljárás említhető, amikor pl. az idegen lakás ajtajának feltörése történik, amely lakásból gáz vagy víz ömlik ki. Az ismertett két esetkör a hazánkban általánosan elfogadott jogellenességet kizáró okok segítségével – többnyire megnyugtatóan – megoldható (az orvos szemszögéből a hivatásbeli jogok és kötelezettségek gyakorlása, míg a második esetkör általában a végszükség szabályai alapján).

5. A fegyelmezési (fenyítő) jog gyakorlása

A Csemegi-kódex alapján a „házi fegyelmi jog” (fenyítőjog) a könnyű testi sértés okozásáig terjedt, ezt a rendelkezést azonban 1948-ban a III. Bn. hatályon kívül helyezte. A fenyítőjog szinte folyamatos korlátozása miatt jelenleg megfelelőbbnek látszik a fegyelmezési jog elnevezés használata.

Jelenleg a szülő fegyelmezési joga nem lépheti túl a tetteleges becsületsértés [Btk. 180. § (2) bek.], illetőleg a személyi szabadság rövidebb tartamú korlátozása (Btk. 175. §) határait. Ez a fegyelmezési jog szülői, családi körben a kiskorú gyermekkel szemben nevelési célú beavatkozás formájában engedhető meg. Továbbá tekintettel kell lenni a nevelési cél elérésének alkalmasságára, szükségességére, módjára, különösen az életkorra, testi felépítésre, nemre, egészségi állapotra, stb. A megjelölt korlátok mellett is csupán a mérsékelt fegyelmezés igazolható, az ütésre szolgáló tárgy, eszköz alkalmazása azonban önmagában még nem feltétlenül indokolja a fegyelmezési jog túllépését.

A szülők számára biztosított fegyelmezési (fenyítő) jog ugyanúgy megilleti az örökbefogadó szülőket, s hasonló a helyzet a gyám (gondnok) esetében is. Idegen gyermekkel szemben nem áll fenn a fegyelmezési (fenyítő) jog, azonban ez a jog átruházható, a szülő távollétében pl. a szomszédnál elhelyezett gyermeket a szomszéd fegyelmezheti, ha ilyen fenyítésre kifejezett engedélyt kapott. Vitatott a mostohaszülő fenyítőjoga a mostohagyerekkel szemben, de átruházott formában és keretek között megilletheti ez a jog.

Az általános és a középiskolai pedagógus fegyelmezési (fenyítő) joga elvileg még a szülőnél is korlátozottabb

annyiban, hogy a tetteles helyett a szóbeli becsületsértésig [Btk. 180. § (1) bek.] terjedhet. Továbbá korlátozhatja a tanuló személyi szabadságát rövidebb időtartamra. A pedagógus fegyelmezési jogának általában a szabadságkorlátozásnál, s a verbális becsületsértésnél lehet szerepe. A tanuló testi integritásába történő beavatkozások a pedagógus részéről csak az általános szabályok (pl. jogos védelem) alapján igazolhatók. A modern, az emberi méltóság tiszteletére kötelezett jogállamban a pedagógus részéről a kegyetlen, a lealacsonyító, a megalázó fenytések nem fogadhatók el.

6. Az indokolt (megengedett) kockázat

Rizikóhelyzetnek az a szituáció nevezhető, amelyben valamely bűncselekményi tényállásban rögzített eredmény (halál, kár, hátrány) bekövetkezésének is fennáll a lehetősége, de valamely társadalmilag előnyös cél elérésének is megvan a reális esélye.

Valójában az életbeli, mindennapi cselekmények széles körére (s nem csupán a különösen szembeötlő esetekre, mint pl. a veszélyes üzemek működtetésére, a gazdasági kockázatvállalásra, avagy számos orvosi beavatkozásra) jellemző, hogy több-kevesebb kockázattal járnak. Amennyire társadalmi érdek ennek a – megfelelő magatartási követelményekkel való – minimumra szorítása, éppoly nyilvánvaló, hogy a minden irányú teljes kiküszöbölésükre történő törekvés jóval nagyobb hátrányt, mint előnyt jelentene. Az indokolt kockázat kimunkálásának a rendeltetésééppen az, hogy optimális arányt teremtsen a még vállalható veszély és a vállalásából származó társadalmi előny között.

A kockázat indokolt voltát az elkövetéskor fennforgó feltételek alapján az elérhető előny és a számbaveendő hátrány nagyságának, valamint az azok bekövetkezési esélyének az egybevetése útján kell megítélni, azzal, hogy a még vállalható kockázat az élet különféle területein különbözően alakul. A számításba vett és a potenciálisan vállalt következmény, s a társadalmilag hasznos cél egyensúlyaránya, illetve a cél értéke és a hátrány, a sérelem nagyságának viszonya e téren meghatározó jelentőségű.

Az indokolt (megengedett) kockázatvállalást a magyar Btk. nem szabályozza, a külföldi törvényhozást illetően viszonylag kevés ország büntető kódexe rendelkezik róla. Ezek közé tartozik az 1998-ban hatályba lépett új lengyel Btk., amelynek 27. cikkében jogellenességet kizáró ok formájában az indokolt kockázat szabályozása található meg a tudományos, orvosi, műszaki vagy gazdasági kísérletekkel összefüggésben. Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényünk is az emberen végzett orvostudományi kutatásokat az indokolt kockázattal hozza összefüggésbe, amikor arról rendelkezik, hogy kutatás nem végezhető, „ha az aránytalanul nagy kockázatot jelent a kutatás alanyának életére vagy testi, lelki épségére”.

A rizikó kérdése a büntetőjogban eredetileg a luxuria viszonylatában merült fel. Aki ugyanis az előrelátott következmény lehetőségének az ismeretében jár el, de könnyelműen mégis bízik a következmény elmaradásában, vállalja a következmény (eredmény) előidézésének kockázatát. Ma is van olyan nézet, amely az indokolt (megengedett) kockázatot a bűnösséggel kapcsolatos problémának tartja. A valóban indokolt kockázat azonban már objektív alapon (a társadalmilag értékes cél követése folytán) kiküszöböli a cselekmény bűncselekményi jellegét, s a bűnösség kérdése fel sem vethető.

Egyébként az is lehetséges, hogy az indokolt kockázat esetén már a törvényi tényállás tárgyi oldala sem valósul meg,

de a büntetőjogi felelősség ilyenkor is a bűnösség kérdésének a felvetését megelőzően válik kizárttá. Hazánkban Wiener A. Imre képviseli azt a nézetet, hogy a kockázatvállalás attól kezdve, hogy a különös részi tényállások pozitív elemként szabályozzák a foglalkozási szabályszegést, elvesztette az önállóságát. A megengedett kockázat egyik ún. prototípusa a közúti gépjárművezetés a közúti közlekedés szabályainak betartása mellett, amikor szabályszegés hiányában a cselekmény nem is tényállásszerű. Nem tagadható, hogy a közlekedés az életre, az egészségre, az anyagi javakra releváns kockázatot jelent, a baleseti statisztikák ezt egyértelműen mutatják. Ugyanakkor a jogalkotó megengedi a közlekedést meghatározott szabályok keretén belül, mert a társadalom túlnyomó érdeke ezt igényli. Azonban a többi kizáró okkal ellentétben, itt nincs mérlegelés, érdek-összehasonlítás a konkrét esetre vonatkozóan, hanem a gépjárművezetés engedélyezése globális mérlegelésen alapul, amely – a szabályok betartása esetén – ilyen közlekedési deliktum-típust már eleve nem enged létrejönni.

A német jogirodalomban az indokolt kockázatot már nem tekintik külön önálló jogellenességet kizáró oknak, hanem jobbra a különböző jogellenességet kizáró okok közös strukturális elvének. Ezen okok közös struktúrája meghatározott, alapvetően társadalmilag kívánatos, de kockázattal járó cselekmények kifejtésében áll. Azért nem értékelik önálló kizáró oknak, mert e kategória révén mindössze az jut kifejezésre, hogy meghatározott kockázattal járó cselekmények – ha jogtárgysértő eshetőséggel szándékkal elkövetettek is – megengedetteknek nyilvánulnak, anélkül, hogy e magatartások előfeltételeit körülírnák, illetve pontosítanak. A legutóbbi időszak német szakirodalmában pedig az indokolt kockázatot többnyire tényállási szinten az objektív beszámítás kizárásával hozzák összefüggésbe.

7. A kötelesség-összeütközés büntetőjogi megítéléséről

A hazai jogirodalomban is ismert és elfogadott jogellenességet kizáró okok egyenkénti bemutatása helyett most csupán – a magyar büntetőjogban elhanyagolt témakörnek tekinthető – kötelesség-összeütközés büntetőjogi megítélését foglalom össze.

Kötelesség-összeütközés esetén két vagy több koincidáló jogi kötelezettség a konkrét szituációban olyan viszonyban áll egymással, hogy a kötelezettségek egyikének teljesítése egyúttal kényszerűen más kötelezettség(ek) sértését jelenti, s ezáltal büntetéssel fenyegetett cselekmény látszik megvalósulni. A kötelesség-összeütközés elemeit kombinálva, a variációkat tekintve az alábbi három lehetőség között tehető különbség:

1. tevési kötelezettség mulasztási kötelezettséggel kerül kollízióba;

2. mulasztási kötelezettség mulasztási kötelezettséggel kerül szembe;

3. tevési kötelezettséggel tevési kötelezettség jut kollízióba;

a) az egyik tevési kötelezettség elsőbbséget élvez,

b) a tevési kötelezettségek azonos rangúak.¹

ad1. Több szerző által említett példa e tekintetben az az eset, amikor a betegével szemben a foglalkozásával összefüggésben az orvos, aki titoktartásra kötelezett (mu-

¹ Eddigi hazai jogirodalmunkban Bodnár M. László és Tokaji Géza nyomán homogén és heterogén kötelesség-összeütközés között volt szokás különbséget tenni.

lasztási kötelezettség), ezt a kötelezettségét megszegi, hogy más pácienseket a fertőzés veszélyétől megóvjon (cselekvési kötelezettség). Ebben az esetben a köteletség-összeütközés többnyire nem tekinthető önálló dogmatikai jogintézménynek, az ilyen esetet általában a jogellenességet kizáró végszükség szabályai alapján lehet megoldani. Persze a fenti példában már eleve az is kérdéses, hogy releváns köteletség-összeütközésről van-e szó, hiszen a mulasztási kötelezettség megsértése mellett másoknak a fertőzéstől történő megóvása nem tekinthető büntetőjogilag előírt kötelezettségnek. Az említett szituációra is vonatkoztatottan a mulasztási kötelezettség teljesítése többnyire megelőzi a tevési kötelezettséget, és ilyenkor az elkövető jogszerűen jár el, ha az őt egyidejűleg terhelő cselekvési kötelezettségét mulasztással megsérti. Azonban ez a megállapítás nem minden ilyen típusú esetre érvényes, mint amikor az elkövetői mulasztás ember halálához vezet, akit az elkövető menthetett volna és kellett volna is mentenie. Ilyenkor az emberi élet magasabb érték és érdek a mérlegelés során. Erre vonatkozhat az előbbi példa általam módosított változata, amikor a pszichiáter orvos a családjához visszatérni induló betegétől megtudja, hogy ezen beteg a családja egyik hozzátartozójának a megölését határozta el. Az orvos a titoktartási kötelezettségét megtartotta, s nem értesítette semmilyen formában a családot, illetve a hozzátartozót a készülő ölési cselekményről, amit a hazaérkező beteg valóra is váltott.

Előfordulhat azonban azonos jellegű és súlyú tevési és mulasztási érdekkollízió is, amikor a jogellenességet kizáró köteletség-összeütközésnek önálló dogmatikai szerepet általában nem tulajdonítanak, hanem többnyire a végszükség szabályai alapján lehet indokolt a büntetőjogi megítélés. Így a jogi tárgyak azonossága esetén a mulasztási kötelezettség teljesítése megelőzi a tevési kötelezettséget. Az élet – élet elleni viszonylatban egy ember megölésének véghezvitele nem megengedett, azaz jogellenes, ha tőle veszély nem indul ki, ugyanakkor ezáltal más ember életének megmentése lenne elérhető. Példával illusztrálva: az életveszélyesen súlyos sérült középkorú beteget klinikára szállítják be, ahol mesterséges gépi lélegeztetéssel az élete megmenthető lenne, ezért őt az intenzív osztályon helyezik el. Ott azonban kiderül, hogy minden lélegeztető készülék foglalt. A beteg életének megmentése érdekében az intenzív osztály vezetője arra az elhatározásra jut, hogy egy idős férfi beteget, akinek életkilátásait kb. 3 hónapra becsülik, a lélegeztető készülékről leveszi és a középkorú új beteget kapcsolja rá. Ezáltal a középkorú beteg megmenekül és néhány hét múltán családjához hazatérhetett. Az idős férfi beteg a készülékről történő levétel után nem sokkal meghalt. A fenti példában az orvos jogellenesen cselekszik, ha az idős beteget a készülékről azért veszi le, hogy egy új beteg életét megmentse, hiszen minden emberi élet egyenértékű, abszolút védelmet élvez, életkortól, egészségi állapottól, stb. függetlenül.

ad2. A kollízióba kerülő mulasztási kötelezettségek a valóságban általában nem fordulnak elő. Egymás mellett már igen, de ilyen esetben nem úgy kollidálnak, hogy egy mulasztási kötelezettség teljesítése egy másik kötelezettség megsértését eredményezné.

ad3. A tevési kötelezettségek ebben az esetben oly módon kollidálnak, hogy egyidejűleg valamennyi kötelezettség nem teljesíthető. Ha a tevési kötelezettségek fokozati viszonyban vannak és eltérő rangúak, ilyenkor szintén a jogellenességet kizáró végszükség szabályai érvényesülhetnek. A különböző rangú kötelezettségek egyidejű elő-

fordulására példaként megemlíthető az az eset, amikor egy kórházi osztályon tűz üt ki és a kórházi személyzetnek menteni kell(ene) a veszélyeztetett betegeket és az értékes orvosi készülékeket is. Nyilván legelőször is a beteg emberek, s ezután – ha még lehetőség nyílik erre – a vagyoni tárgyak mentését kell elvégezni.

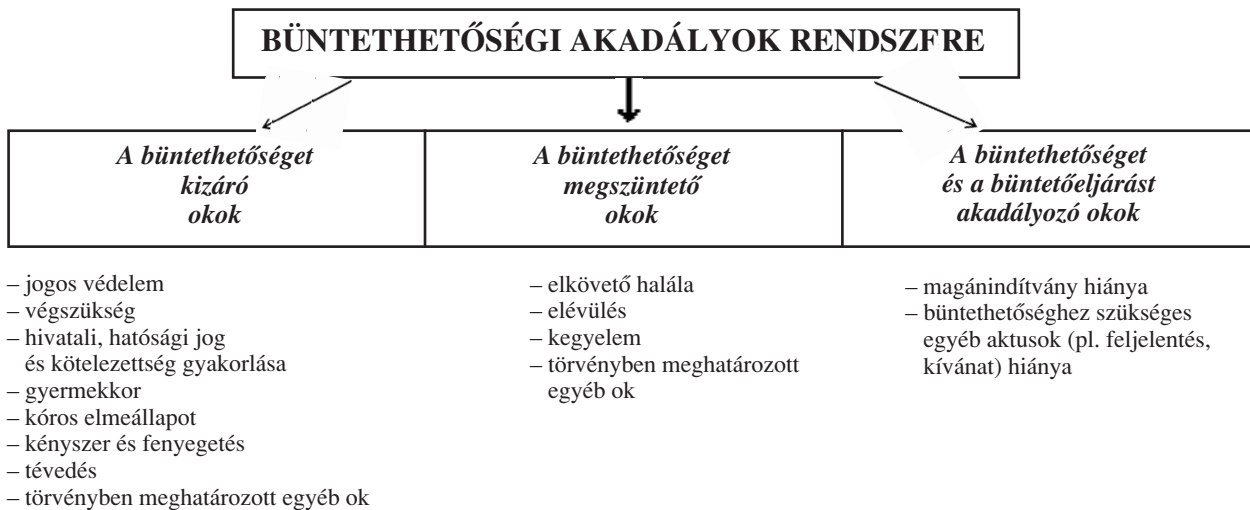
A kollízióba kerülő kötelezettségek elsőbbségének, fontosabbjának a megállapítása nem jelent mást, mint a jogilag védett érdekek, értékek túlsúlyát, következképp az ilyen kötelezettség-összeütközés a végszükség mércéje alapján állapítható meg, vagyis a kollidáló kötelezettségek rangviszonya a veszélybe került jogi tárgyak (pl. emberi élet, egészség, vagyon, stb.) értékétől, a védelemre méltóság fokától, a norma címzettjének a védett jogi tárgyhoz való helyzetétől, a veszély közelségétől és intenzitásától, a kárbekövetkezés valószínűségétől függhet. Megjegyzendő azonban az is, hogy büntetőjogilag minden emberi élet abszolút értelemben egyenértékű.

A jogellenességet kizáró köteletség-összeütközés önálló dogmatikai hatóköre ott van, ahol legalább két azonos súlyú – büntetőjogi kihatású – tevési kötelezettség ütközik. Példával illusztrálva: két ember egyidejű vízbefúlása fenyeget, akik közül az érintett személy szempontjából csak az egyik, vagy csak a másik személy menthető. Avagy egy kisebb kórház orvosának egyidejűleg két életveszélyesen sérült személyt kell(ene) haladéktalanul lélegeztető készülékre kapcsolni, de csak egy ilyen készülék áll rendelkezésre. Lényegében az azonos rangú tevési kötelezettségek jogellenességet kizáró kollíziója tekinthető a szoros értelemben vett köteletség-összeütközésnek. Ilyen esetekben jogszerűen cselekszik az a személy, aki a több azonos rangú tevési kötelezettség egyikét teljesíti. Kérdéses lehet azonban annak megállapítása, hogy a kollidáló tevési kötelezettségek azonos rangúsága mikor forog fenn. Személyek tekintetében választási lehetőséget kell biztosítani és a jognak ezt akceptálnia kell.

Létezik olyan vélemény, amely szerint a több azonos rangú – egyidejűleg terhelő – tevési kötelezettség egyikét teljesítő személy az „elmulasztott” kötelezettségért azért nem felelhet, mert hiányzott a cselekvési lehetősége, így tehát kizárható a mulasztás tényállásszerűsége. Ahogy Tokaji Géza megállapította, a nem teljesített kötelezettségre vonatkozó cselekvési lehetőség hiányában már maga a mulasztás sem jön létre. Ezt a nézetet Békés Imre „szellemesnek” minősítette, míg Bodnár M. László hibásnak, mert Tokaji társadalomra veszélyességi (jogellenességi) momentumoktól teszi függővé már magának a cselekménynek (mulasztásnak) a létrejöttét, s így ez a bűncselekmény-fogalom belső logikájának megbontásával jár. Más felfogás szerint a fenti esetben nem a tényállást kizáró lehetetlenség esetéről van szó, hiszen a kötelezett a kötelezettségek mindegyikét teljesíthetné, azonban csak alternatív és a mindenkori másik kötelezettség megsértése mellett. Megítélésünk szerint is az egyidejű kumulatív tevési kötelezések kollíziója esetén a jogi természetet illetően helyesebbnek látszik a nem teljesített kötelezettségre vonatkozóan a jogellenességet kizáró körülmény-kénti értékelés.

III. De lege ferenda javaslatok és fölvetések rövid összegzése

1. A büntethetőségi akadályok törvényi rendszerére vonatkozóan az alábbi táblázatba foglalt áttekintés szolgál:

Az akadályok törvényi megfogalmazásánál alapvető jelentőséget kapjon az, hogy az akadály megléte a bűncselekményi jelleget kizárja-e, avagy sem, s ez már a törvényi szóhasználatban is jusson kifejezésre.

2. A Btk. Általános Részében szabályozandó jogos védelem, illetve a végszükség tárgyalása külön tanulmányt igényel. Jelen alkalommal csupán néhány kérdés fölvetésére szorítkozom. A jogos védelem tekintetében eldöntendő, hogy a jogtalan támadás mi ellen irányulhat. A hatályos szabályozás a saját, a mások személye, javai vagy a közérdek elleni támadásról rendelkezik. Kérdés, hogy a „közérdek” fenntartása a jövőben indokolt-e, tekintettel ennek a gyakorlatban történő „előfordulhatatlanságára”. Továbbá az is kérdés ezzel összefüggésben, hogy a személyek jogait érintő támadások megalapozhatják-e a jogos védelmi helyzetet (pl. becsületsértés, rágalmozás). Vitatott az is, hogy az arányosság a törvényi szabályozásban helyet kapjon-e. E tekintetben a vélemények megoszlanak, hiszen az arányosság a szükségesség ismérven belülinek, de kívülinek is értelmezhető. Több esetben valójában a bírói gyakorlat döntheti el a kérdést, mint pl. kitérés kötelezettség, jogos védelmi helyzet provokálása, ún. megelőző védekezés megítélése.

3. A végszükség tekintetében – több külföldi ország szabályozásához hasonlóan – már a szabályozás szintjén külön kellene tartani a jogellenességet, továbbá a bűnösséget kizáró végszükséget. Olyan módon, hogy ha a veszélyt kisebb, enyhébb sérelem okozásával hártják el, mint amivel az fenyegetett, a cselekmény nem jogellenes, míg ha a megmentett és a feláldozott jogi tárgy azonos értékű, már csak a jogellenes cselekmény bűnösségének (elvárhatóságának) kizárásáról lehet szó. A jogellenességet kizáró végszükségre a hatályos Btk. 30. § (1) bekezdése vonatkozik. A bűnösséget kizáró végszükségre vonatkozóan „mintaként” szolgálhat a német Btk. 35. § (1) és (2) bekezdése.

De lege ferenda azt is ki kellene mondani, hogy aki a veszélyt gondatlanul idézte elő, annak a terhére csak gondatlan bűncselekmény állapítható meg.

4. A nem szabályozott jogellenességet kizáró okok köréből a jövőben a hivatali, hatósági jog gyakorlásának és kötelezettség teljesítésének törvénybe foglalását javasolom. E tekintetben a hatályos svájci Btk. 32. cikkében rögzített szabályozás adhat „mintát”.

Az említett svájci szabályozás „magyarított” változata a következő lehetne:

Az a cselekmény, amit jogszabály (törvény) vagy hi-

vatali, hatósági (hivatásbeli) jog, illetve kötelezettség jogszerűen megkövetel, vagy amit a törvény megenged, avagy büntetlennek nyilvánít, bűncselekményt nem valósít meg.

FELHASZNÁLT FONTOSABB IRODALOM

- *Békés Imre*: A magyar büntetőjog. Általános rész. BM (Budapest), 1973.
- *Békés Imre – Földvári József – Gáspár Gyula – Tokaji Géza*: Magyar büntetőjog. Általános rész. BM Könyvkiadó (Budapest), 1980.
- *Berkes György* (szerző és szerkesztő): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. 2. kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2001. (11. pótlás)
- *Földvári József*: Magyar büntetőjog. Általános rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984.
- *Földvári József*: Magyar büntetőjog. Általános rész. 4. kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
- *Gropp, Walter*: Strafrecht Allgemeiner Teil. 2. Aufl. Springer-Verlag, Berlin..., 2001.
- *Jeschek, Hans-Heinrich – Weigend, Thomas*: Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. 5. Aufl. Duncker & Humblot, Berlin, 1996.
- *Kienapfel, Diethelm – Hüpfel, Frank*: Grundriss des österreichischen Strafrechts. Allgemeiner Teil. Manz, Wien, 2000.
- *Lakó Ibolya*: Büntetőjogi műhelyértekezlet Szegeden. Jogtudományi Közlöny, 1982. 8. sz.
- *Nagy Ferenc – Tokaji Géza*: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 1998.
- *Nagy Ferenc*: A jogellenességet kizáró okok elvi kérdéseiről. In: Békés Imre ünnepi kötet. (Szerk.: Gellér Balázs) ELTE ÁJK, Budapest, 2000.
- *Nagy Ferenc*: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
- *Roxin, Claus*: Strafrecht Allgemeiner Teil. 3. Aufl. C. H. Beck, München, 1997.
- *Schönke, Adolf – Schröder, Horst – Eser, Albin*: Strafgesetzbuch § 1. Kommentar. 26. Aufl. C.H. Beck, München, 2001.
- *Tokaji Géza*: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. KJK, Budapest, 1984.
- *Trechsel, Stefan*: Schweizerisches Strafgesetzbuch. Kurzkommentar. 2. Aufl. Schulthess, Zürich, 1997.
- *Wiener A. Imre*: Elméleti alapok a Büntetőtörvény Általános Részének kodifikálásához. MTA Jogtudományi Intézete Közlemények (N°12), Budapest, 2000.

TÁJÉKOZTATÓ A KODIFIKÁCIÓS BIZOTTSÁG ÜLÉSEIRŐL

Dr. Dávid Ibolya igazságügy-miniszter asszonya a Büntető Törvénykönyv átfogó felülvizsgálatára bizottság felállítását határozta el, amelynek alakuló ülését ez év március 14-ére hívta össze, az elmélet és a gyakorlat ismert szakembereit kérve fel a munkálatokra. (Dr. Dávid Ibolyának ezen az ülésen elmondott beszédét a BÜNTETŐJOGI KODIFIKÁCIÓ ebben a számában olvashatják.) A Bizottság feladata az új kódex koncepciójának a kialakítása, amely magában foglalja az alapvető kriminálpolitikai kérdésekben való állásfoglalást, másrészt a kodifikációs szerkezet és technika lényeges kérdéseit is. A koncepció kialakítása azonban csak az új kódex előkészítésének első lépésője, a Bizottság feladata lesz a további munkálatok fő irányának a meghatározása is.

A Kodifikációs Bizottság elnöke: dr. Györgyi Kálmán miniszteri biztos, egyetemi docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi Tanszék), társelnöke: dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár, tanszékvezető (Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi Tanszék), tagjai: dr. Bárd Károly egyetemi docens, tanszékvezető (Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi Tanszék), dr. Bárándy Péter ügyvéd, a Budapesti Ügyvédi Kamara főtitkára, dr. Berkes György legfelsőbb bírósági tanácselnök, a Büntető Kollégium vezetője, dr. Bócz Endre egyetemi docens, intézetigazgató (Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar), dr. Borai Ákos rendőr ezredes, főosztályvezető-helyettes (Belügyminisztérium), dr. Frech Ágnes fővárosi bírósági tanácselnök, a Büntető Kollégium vezetője, dr. Horváth Tibor ügyvéd, a Debreceni Ügyvédi Kamara tagja, dr. Láng László legfőbb ügyészségi főosztályvezető ügyész, dr. Lévay Miklós egyetemi tanár, dékán, intézetigazgató (Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar), dr. Márki Zoltán bíró, főcsoport-főnök (Igazságügyi Minisztérium), dr. Soós László hadbíró, főosztályvezető, (Igazságügyi Minisztérium), dr. Szeder Gyula legfőbb ügyészségi főosztályvezető ügyész, dr. Ullman György rendőr alezredes, főosztályvezető-helyettes (Országos Rendőr-főkapitányság).

A Bizottság a megalakulását követő ülését 2001. május 11-én tartotta meg, amelynek napirendjén dr. Vavró István professzor, igazságügyi minisztériumi főosztályvezető „A bűnözés és jogkövetkezményei 1. A bűnözés és az ítélezés főbb adatai 1980–1999” c. áttekintő elemzése, valamint dr. Kertész Imre professzor, a Legfőbb Ügyészség tudományos főmunkatársa „A bűnözés prognózisa 2000–2010” és az „Áldozattá-válási felmérés 2000” című tanulmányainak a megvitatása szerepelt. Ennek során a Bizottság áttekintette az elmúlt két évtized bűnözésének és ítélezésének főbb tendenciáit és a bűnözésnek az új évezred első évtizedében várható alakulását. (Dr. Vavró István e témához kapcsolódó írását a BÜNTETŐJOGI KODIFIKÁCIÓ ezen számában közöljük. Dr. Kertész

Imre professzor tanulmányát a következő számban kívánjuk közzétenni.)

A Bizottság a 2001. június 15-i ülésén a hatályos Büntető Törvénykönyv I–III. fejezetében szabályozott jogin-tézmények áttekintését tűzte ki célul – az előzetesen kiküldött – az elméleti vitát megalapozó előtanulmányok alapvetései és felvetései tükrében. A tanulmányok szerzői betűrendben a következők: dr. Kiss Zsigmond: Felvetések a Büntető Törvénykönyv Általános Részének újrakodifikálásához, dr. Nagy Ferenc: A bűncselekmények törvényi fogalmáról jogösszehasonlító kitekintéssel; A bűncselekmények súlyszerinti felosztása; A büntethetőségi akadályok szabályozása az új Büntető Törvénykönyvben, különös tekintettel a jogellenességet kizáró okokra, dr. Wiener A. Imre: Elméleti alapok a Büntető Törvénykönyv Általános része kodifikálásához. A szerkesztőbizottság szándékai szerint az előtanulmányokat – vagy azok rövidített változatát – a BÜNTETŐJOGI KODIFIKÁCIÓ közzéteszi.

Az ülésen lefolytatott szakmai vitát követően a Bizottság közös álláspontot alakított ki a büntető törvény visszaható hatályáról, illetőleg a legenyhébb büntető törvény alkalmazásáról és a keretkitöltő igazgatási normák büntetőjogi megítéléséről. A Bizottság egyöntetű döntéssel a Büntető Törvénykönyv 2. §-ának jelenlegi megfogalmazását megfelelőnek ítélte és az új törvénykönyvbe történő átvételét szükségesnek tartotta, azzal, hogy nem indokolt az elkövetéskori törvény alkalmazásának szabálya alóli kivételek körét kiterjeszteni az elkövetés és az elbírálás időpontja közötti enyhébb köztes törvényre is. A törvényhely indokolásánál a Bizottság szükségesnek véli kifejtetni azt, hogy ha a keretkitöltő jogszabályt oly módon változtatják meg, amelynek eredményeként a büntetőjogi védelem elvi alapja megszűnik, akkor azt úgy kell tekinteni, mintha maga a büntető jogszabály szűnne meg. Ez az elvi állásfoglalás megegyezik az 1/1999. Büntető jog-egységi határozatban foglaltakkal.

A bűncselekmény-fogalom materiális vagy formális meghatározását illetően a Bizottság tagjainak többsége a formális bűncselekmény-fogalom felvétele mellett szavazott, míg abban a kérdésben, hogy „társadalomra veszélyesség” kategória bekerüljön-e az új kódexbe a Bizottság egyhangúan nemleges döntést hozott. A csekély súlyú tényállásszerű cselekmények büntetőjogi megítélésének problematikájára, amely egyrészt érinti a büntethetőségi akadályok rendszerét, másrészt a szankciórendszert és az opportunitás kérdéskörét, a Bizottság a büntetés kiszabás témakörének taglalásakor tér vissza.

A Bizottság a 2001. július 6. napján tartott ülésén folytatva a megkezdett témakörök tárgyalását, a már említett megalapozó előtanulmányok alapján, a Büntető Törvénykönyv tematikáját követve. A bűncselekmények súly szerinti felosztását megvizsgálva, a vétség és büntett elhatárolásánál új szempontok is felvetődtek a megbeszélés során. A Bizottság tagjai közül többen is a szándékos bűncselek-

ményeknél a büntetté minősülés büntetési tételhatárának a felemelésére tettek javaslatot. A Bizottság a kérdéskör további megvitatásához szükségesnek tartotta a korrekcionálizációra egy modell kidolgozását, és úgy határozott, hogy majd a szankciórendszer taglalásakor – a büntetés-végrehajtási szakemberek álláspontját is kikérve – térnek vissza a bűncselekmények súly szerinti felosztására. A bűnhalmazat törvényi meghatározását továbbra is szükségesnek ítélte meg a Bizottság, de az álláspontok megoszlottak abban, hogy a vagyon elleni bűncselekményeknél a folytatólagos egység megállapítható-e több sértett esetén.

A bűnösség problematikája megvitatásakor felmerült az eshetőleges szándék és a tudatos gondatlanság bűnösségi alakzatok egy közös fogalom alatti meghatározása, de végül a Bizottság akként foglalt állást, hogy a hatályos törvénynek megfelelően megmarad mind a szándékos, mind a gondatlan bűnösség két-két kategóriája, az egyenes és az eshetőleges szándék, valamint a tudatos gondatlanság és a hanyagság. A bűncselekmény stádiumait illetően a kísérlet kapcsán a Bizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a maradékcselekményért való felelősség szabályait újra kell fogalmazni, és az nem vonatkoztatható az alkalmatlan kísérletre, egyébiránt a kísérlet és az előkészület szabályozását megfelelőnek találta.

Az elkövetők problematikáját vizsgálva az elkövető elnevezés megtartása mellett döntött a Bizottság, és az önálló tettes meghatározását is megfelelőnek ítélte,

azonban a Bizottság tagjainak többsége szükségesnek tartja a közvetett tettesség törvényben történő szabályozását, akár a „mással elköveteti” kitétel beiktatásával, akár a felbujtás körében az „aki mást büntetendő cselekményre rábír” megfogalmazással. A jogi személy büntetőjogi felelősségével kapcsolatban a Bizottság arra a megállapításra jutott, hogy az új Büntető Törvénykönyv kodifikációja során mindenképpen figyelemmel kell lenni a Kormány által benyújtásra kerülő, a jogi személy büntetőjogi szankcionálását megteremtő törvényjavaslat gyakorlati tapasztalataira és a külföldi szabályozás fejlődésére. A Bizottság megkezdte a büntetőjogi felelősség akadályai rendszerének taglalását, mely körben arról folyt a vita, hogy az akadályok rendszerében az időbeliség alapján történjen a megkülönböztetés (már az elkövetés pillanatában fennálló vagy utóbb beálló tény következtében áll fenn a büntethetőségi akadály, vagyis a kizáró és megszüntető okok rendszere), vagy pedig a cselekmény nem büntetendő, illetve az elkövető nem büntethető szóhasználat a kiinduló pont. Ez a szóhasználat a büntetendőség fogalmát a jogellenességhez, a büntethetőség fogalmát lényegében a büntetendő cselekmény felróhatóságához kapcsolja. A Bizottság a következő ülésén tovább folytatja a diszkurzust annak érdekében, hogy olyan egységes szóhasználatot találjon, amely minden körülményt magában foglal.

Dr. Pázsit Veronika

FELHÍVÁS!

A folyóiratban szeretnénk a jövőben helyt adni a szakmai véleményeknek és vitáknak, ezért egy Fórum rovatot tervezünk indítani, amelybe várjuk a megjelent tanulmányokkal, illetve a büntető kodifikációval kapcsolatos írásokat.

Köszönettel: a szerkesztőség

TARTALOM

BEKÖSZÖNTŐ / 3

TANULMÁNYOK

DR. DÁVID IBOLYA IGAZSÁGÜGY-MINISZTER ASSZONY BESZÉDE / 4

Dr. Nagy Ferenc
A BŰNCSELEKMÉNY TÖRVÉNYI FOGALMÁRÓL JOGÖSSZEHASONLÍTÓ KITEKINTÉSSEL / 7

Dr. Nagy Ferenc
A BŰNCSELEKMÉNYEK SÚLY SZERINTI FELOSZTÁSA / 10

Wiener A. Imre
A BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYV SZERKEZETE
A szakmai bűncselekmények és az értelmező rendelkezések / 12

Dr. Vavró István
A BŰNÖZÉS ÉS JOGKÖVETKEZMÉNYEI / 19

Dr. Nagy Ferenc
A BÜNTETHETŐSÉGI AKADÁLYOK SZABÁLYOZÁSA AZ ÚJ BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYVBEN,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A JOGELLENESÉGET KIZÁRÓ OKOKRA / 26

HÍREK

TÁJÉKOZTATÓ A KODIFIKÁCIÓS BIZOTTSÁG ÜLÉSEIRŐL / 33

BÜNTETŐJOGI KODIFIKÁCIÓ

A szerkesztőbizottság elnöke: Dr. Györgyi Kálmán
A szerkesztőbizottság tagjai: Dr. Bárándy Péter, Dr. Belovics Ervin, Dr. Berkes György, Dr. Borai Ákos, Dr. Bócz Endre, Dr. Frech Ágnes,
Dr. Lévay Miklós, Dr. Márki Zoltán, Dr. Soós László
Főszerkesztő: Dr. Nagy Ferenc – Szerkesztő: Dr. Pázsit Veronika
Kiadja a HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. 1137 Budapest, Radnóti Miklós utca 2.

Telefon: 340-2304, 340-2305 • Fax: 349-7600 • E-mail: hvgorac@hvgorac.hu • Internet: <http://www.hvgorac.hu>

Felelős kiadó: a Kft. ügyvezetője • Felelős szerkesztő: Dr. Fekete Réka • Műszaki szerkesztő: Harkai Éva
A Pannonhalmi Főapátság alapítólevelén található Szent István kézjegynek borítódekorációként való felhasználása
a Pannonhalmi Főapátság engedélyével történt.

Nyomás: Multiszolg Bt.
Felelős vezető: Kajtor Istvánné

HU ISSN 1587-5350

A szerkesztőség címe: 1137 Budapest, Radnóti Miklós utca 2. • Telefon: 340-2304, 340-2305 • Fax: 349-7600
Előfizethető a HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft.-nél.

Előfizetési díj egy évre: 4000 Ft + áfa • 1 szám ára: 1000 Ft + áfa • Megjelenik negyedévente.